

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

BIJELA KNJIGA

Investiciona klima u Crnoj Gori 2016 - 2017

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

BIJELA KNJIGA

Investiciona klima u Crnoj Gori 2016-2017

mart 2018. godine

Sadržaj:

1. Predgovor	
Christoph Schoen, predsjednik Savjeta stranih investitora	4
2. Rezime	6
3. Uvod	
Savjet stranih investitora u Crnoj Gori	11
Organi savjeta	12
Komunikacija sa Vladom i javnim sektorom	13
Događaji i aktivnosti tokom proteklih godinu dana	14
4. Indeksi Savjeta o poslovnom okruženju za 2016. i 2017. godinu	
Šesta i sedma godina indeksa Savjeta	19
Ocjenjivanje privrednih sektora	20
Pojedinačne kategorije/oblasti od značaja	22
Nove pojedinačne kategorije/oblasti za ocjenjivanje	23
5. Crna Gora - pregled	25
Turizam kao ključni sektor sa velikim potencijalom	26
Uspješan proces evropskih integracija 2016.	28
Izveštaj Evropske Komisije o Crnoj Gori za 2016.	28
Zapadnobalkanski investicioni okvir	28
NATO integracije	29
Izveštaj Svjetske banke <i>Doing Business</i>	30
DTF bodovanje u <i>Doing Business</i>	31
Izveštaj Evropske banke za obnovu i razvoj	31
Indeks ekonomskih sloboda 2017	32
Indeks globalne konkurentnosti	33
Važni događaji u 2017. godini	33
Zaključak	35

6.	Evaluacija regulatornog okruženja u Crnoj Gori	37
	Predvidljiv poslovni ambijent	38
	Proces usvajanja i sprovođenja zakona	38
	Efikasna javna uprava	38
	Suzbijanje sive ekonomije	38
	Oporezivanje	40
	Različiti iznosi fiskalитета na opštinskom nivou	40
	Regulatorni okvir i komiteti Savjeta	42
	Informaciono-komunikacione tehnologije (ICT)	42
	Telekomunikacije	42
	Zaštita elektronske komunikacione infrastrukture	48
	Zakon o putevima	48
	Zakon o kinematografiji	49
	Potpis u digitalnoj formi	49
	Bankarski sektor	50
	Sprječavanje prevara	51
	Razvoj tržišta novca	53
	IFRS 9.2	53
	Kreditni biro	53
	Izmjena odredbi Zakona o stečaju	56
	Uvođenje negativne kamatne stope za stanja na kraju dana na računima kod Centralne banke	58
	Spora administrativna procedura u Centralnom registru privrednih subjekata	58
	Ključna regulativa po mišljenju članova Savjeta:	
	Zakon o radu	59
	Zakon o privrednim društvima	62
	Zakon o prostornom planiranju i izgradnji objekata	62
	Zakon o zaštiti potrošača	63
	Zakon o strancima	63
	Zakon o zdravstvenom osiguranju – zloupotreba bolovanja	64
	Zakon o opštem upravnom postupku	65
	Zakon o zaštiti depozita	65
	Zakon o svojinsko-pravnim odnosima	65
	Zakon o javnim nabavkama	66
	Stečajni postupak	66
	Zakon o javno-privatnom partnerstvu	67
	Zakon o bankama	67
	Zakon o računovodstvu	68
	Zakon o porezu na dobit	68
	Zakon o PDV-u	69
	Eko fond – moguće novo poresko opterećenje	69
	Regulisanje maloprodajnih cijena	69
	Primjeri „manjih barijera“ koje stvaraju veće probleme	70
7.	Prioriteti za 2018.godinu	74
8.	Aneks	
	Članovi Savjeta	76

1. Predgovor

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori sa zadovoljstvom objavljuje osmo izdanje **Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2016-2017** koja predstavlja pregled poslovnog okruženja kroz opažanja naših članova i nalaze priznatih međunarodnih izvještaja.

U ovom izdanju Bijele knjige sažeto je prikazano iskustvo članova Savjeta u 2016. i 2017. godini, kao i poređenje sa prethodnim periodom kako bi se pratio trend i poboljšanja. S jedne strane, Bijela knjiga treba da bude koristan dokument potencijalnim investitorima i pomogne im da razumiju trenutno stanje i poslovno okruženje, ali i da pruži smjernice donosiocima odluka da smanje barijere u poslovanju i podrže prioritete iz perspektive stranih investitora.

Kada analiziramo rezultate, možemo reći da je 2016. i 2017. godinu obilježio period stabilnosti sa blagim rastom indeksa kojim se ocjenjuje lakoća poslovanja u Crnoj Gori, i što se toga tiče, imamo razlog da budemo optimistični u vezi sa pravcem ekonomskog razvoja. Ipak, dalje, neophodne reforme su pred nama, što će takođe donijeti pozitivan razvoj u relevantnim oblastima poslovanja koje duže vrijeme stagniraju.

Komunikacija sa Vladom i javnom upravom ostaje važan zadatak Savjeta kako bi pomogao svojim članovima da razvijaju poslovanje u Crnoj Gori. U tom kontekstu, blagovremeni dijalog svih strana je neophodan kako bi se povećala efikasnost poslovnih procesa i izbjegle negativne posljedice po poslovnu zajednicu. Treba pomenuti da razumijevanje dijele sve strane i da će se ono nastaviti kako bi se postigla odgovarajuća implementacija i pozitivni rezultati uvedenih reformi u raznim sektorima. Zbog osjetljivosti investicija na česte izmjene pravnog i zakonodavnog sektora obostrana posvećenost je ključna za napredak Crne Gore u narednom periodu.

Crna Gora i dalje ostvaruje dinamičan napredak u pro-

cesu pristupa Evropskoj uniji, a to je posebno važno za dalje usklađivanje sa propisima Evropske unije i vladavinu prava u zemlji. Vladavina prava je najizazovniji preduslov za razvoj poslovanja i krajnji cilj većeg dijela aktivnosti Savjeta. S obzirom na značaj integracija za privredu i za sveukupno društvo, praćenje ovog procesa i uspostavljanje redovne komunikacije između Savjeta i delegacije Evropske unije u Crnoj Gori jedan je od ključnih ciljeva. S druge strane, članstvo u NATO-u objezbjeđuje dugoročnu stabilnost i sigurnost i pozitivno će uticati na poslovnu klimu.

Na kraju, kao predsjednik Savjeta, uvjeravam vas da članovi Savjeta imaju i imaće pozitivan stav prema Crnoj Gori i snažnu vjeru u odabrani put koji ćemo u budućnosti podržavati. Članovi Savjeta vjeruju da Crna Gora kao jedinstveni dio Mediterana, sa otvorenom ekonomijom koja je dobar izbor za ulaganja i koja se značajno razlikuje od bilo koje druge destinacije u regionu, nudi velike mogućnosti investitorima. Važno je istaći da postoji još mnogo prostora za unapređenje, ali svjesni smo da je to dugotrajan proces gdje je potrebno da se uključe sve strane. S tim u vezi, Savjet je jasno prepoznao

svoju ulogu, a najkonkretniji doprinos dat je u "Bijeloj knjizi" koja predstavlja ocjenu sveukupne investicione klime iz perspektive stranih investitora. Vlada postavlja ambiciozne ciljeve za reforme u oblastima poput obrazovanja, tržišta rada i socijalne politike, prostornog planiranja i izgradnje, zdravstva i ostalih, a Savjet je spreman da doprinese što je moguće više.

Da zaključim, u ime Upravnog odbora Savjeta, želio bih da zahvalim svima koji su doprinijeli izradi ovog izdanja Bijele knjige, najprije svim našim članovima koji su dostavili podatke i inpute, a zatim i javnoj upravi koja nam je dostavila ažurirani status naših komentara i sugestija.

Christoph Schoen
predsjednik Savjeta stranih investitora
u Crnoj Gori

2. Rezime

Novo izdanje **Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2016-2017** predstavlja rezultate upitnika o lakoći poslovanja u Crnoj Gori, na koji su odgovore dali strani investitori, članovi Savjeta, na osnovu njihovog iskustva i mišljenja. Bijela knjiga opisuje najvažnije procese i propise za razvoj poslovanja i ističe izazove koji su pred donosiocima odluka u vezi sa podsticanjem daljeg ekonomskog razvoja.

Zahvaljujući velikom odzivu članova prilikom popunjavanja upitnika, izračunali smo **Indeks Savjeta za 2016. (6.35) i za 2017. (6.47)** (na skali od 1 do 10, pri čemu je 1 najlošija ocjena, a 10 najbolja). Ocjena za 2016. godinu pokazuje stabilnost, posebno u poređenju sa 2013. i 2014. godinom, i blagi rast u poređenju sa 2015. godinom kada je ocjena iznosila 6.2. Indeks za 2017. godinu bio je najbolji od kako je ova vrsta evaluacije uvedena.

Kada su ocjenjivali industrije, članovi su uzimali u obzir lakoću obavljanja dnevnih poslovnih operacija, odnosno poteškoće sa kojima su se suočavali zbog opšte poslovne klime i regulatornog okruženja: **telekomunikacije i ICT** imaju najveću ocjenu među svim sektorima, sa ocjenom 6.86 za 2016. godinu i 7.14 za 2017. godinu;

sektor **bankarstva/finansija** pokazuje skoro isti rezultat za 2016. i 2017. godinu i iznosi 7 od 10; **turizam** ima najstabilniju ocjenu koja za ukupni analizirani period iznosi blizu 7; sektor **proizvodnje/energetike** bilježi značajno niže rezultate za 2016. (5.5) i 2017. godinu (5.4.), što je pad u odnosu na 2015. godinu kada je ocjena bila 6.33. Sektor **trgovine/maloprodaje** ima ocjenu 6.36 za 2016. i 6.74 za 2017. godinu; sektor **transporta/logistike** ocjenjivan je jedino 2015. godine kada je ocjena iznosila 8, ali ocjena za 2016. i 2017. godinu značajno je smanjena (5.35 odnosno 5.43).

Da bi ocijenili pojedinačne kategorije tj. oblasti od značaja za poslovanje, članovi su analizirali u kojoj mjeri navedene kategorije utiču pozitivno ili negativno na njihovo poslovanje: **tržište rada i zapošljavanje, razvoj nekretnina, oporezivanje/doprinosi, korporativno upravljanje, vladavina prava**. Članovi ocjenjuju ove kategorije od 2011. godine i stoga se može lako vidjeti kako se percepcija mijenja i koji je trend prisutan. Uopšteno, ocjene se kreću oko „5.5/6 od 10“ i ove kategorije su iz godine u godinu prepoznate kao prioritete koje zahtijevaju sistematski pristup i reformsku agendu. Kada se radi o nacrtu novog Zakona o radu, kao jednoj

od najaktuelnijih tema u predmetnom periodu, naši članovi dijele ozbiljnu zabrinutost da su mnoge odredbe propisane ovim zakonom samo korak unazad i da će negativno uticati na prosperitet poslovnog okruženja uopšte.

Imajući u vidu konstantne niske ocjene koje se kreću oko „5 od 10“ za proteklih 7 godina, kao i komentare i primjedbe članova Savjeta koji se ponavljaju, htjeli bismo da istaknemo značaj vladavine prava. Iako su ovakve ocjene trebalo da pošalju jasnu poruku državnim institucijama da je unapređenje neophodno, najprije za sprovođenje propisa, za 2016. godinu ocjena je malo bolja (5.62), a u 2017. godini ponovo imamo nižu ocjenu (5.5). Ovo predstavlja prepreku za razvoj poslovanja u Crnoj Gori.

Kako bismo dobili detaljniju analizu poslovnog okruženja, u ovom izdanju Bijele knjige uveli smo nekoliko novih kategorija kao važnih oblasti na koje državne institucije treba da obrate pažnju: sivo tržište i inspekcije, propisi o javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizacija javnih usluga, propisi o zaštiti ličnih podataka, ljudski kapital. Uopšteno, ocjene za predstavljene kategorije su relativno niske. Ipak, pojedini rezultati pokazuju manji napredak u 2017. godini u odnosu na 2016. godinu, ali izuzev „ljudskog kapitala“, sve ocjene su niže od 6 i to bi trebalo da bude signal Vladi da ove teme moraju da budu prioriteta u Programu rada Vlade za 2018. godinu i moraju što prije biti reformisane u skladu sa najboljim međunarodnim standardima i praksama.

Da bismo bolje predstavili poslovno okruženje u Cr-

noj Gori, u dijelu „**Crna Gora – pregled**“ predstavljamo pregled procesa integracije Crne Gore u Evropsku uniju, NATO i region, kao i značajne nalaze priznatih svjetskih izvještaja o ekonomskoj situaciji u zemlji kao što su izvještaj Svjetske banke Doing Business, izvještaj EBRD-a, Indeks ekonomskih sloboda 2017, Indeks globalne konkurentnosti.

Očigledno je da crnogorska Vlada ulaže dosta napora da obezbijedi makroekonomsku stabilnost, posebno se fokusirajući na fiskalnu stabilnost i konsolidaciju. Velika stopa nezaposlenosti je tema koja izaziva zabrinutost, tim prije što značajan procenat nezaposlenih čine ranjive kategorije. S druge strane, ova stopa dodatno pokazuje da su strani investitori potrebni upravo zbog otvaranja novih radnih mjesta, što Vlada razumije, i što predstavlja još jedan razlog da se Vlada kontinuirano bavi uklanjanjem barijera u poslovanju. Jedan od atraktivnih makroekonomskih indikatora jeste niska inflacija i monetarna stabilnost s obzirom da se u Crnoj Gori koristi euro kao valuta od 2002. godine. Pored toga, slobodni tokovi kapitala i velike strane investicije iz preko 100 zemalja, koje u prosjeku čine oko 19% BDP-a u posljednjih deset godina, čine Crnu Goru jednom od zemalja sa najvećim neto direktnim stranim investicijama po glavi stanovnika i šalju pozitivnu poruku potencijalnim, novim, investitorima.

Nastavljajući generalno pozitivan trend iz prethodnih godina, globalno rangiranje Crne Gore u najznačajnijim istraživanjima blago se popravilo. Međutim, nekoliko elemenata se posebno ističe u nalazima svih izvještaja, što su primijetili i naši članovi:

► Tempo reformi i unapređenja mora da se ubrza kako bi se postigli željeni rezultati.

- ▶ Iako Crna Gora poboljšava poslovno okruženje, sama polazna tačka nije dovoljno visoka i zato zemlja ostaje i dalje "srednje" rangirana sa značajnim prostorom i potrebom za unapređenje.
- ▶ Konkurentnost u privatnom sektoru mora da se unaprijedi. Crna Gora treba da posveti pažnju sektorima sa velikim potencijalom.
- ▶ Fiskalna politika se mora još više ojačati. Po mišljenju članova Savjeta, neke od nedavno uvedenih mjera podržaće fiskalnu konsolidaciju, ali to bi trebalo da bude samo početak procesa kojim bi se ojačale javne finansije.

„Ocjena regulatornog okruženja u Crnoj Gori“ predstavlja važan dio aktivnosti Savjeta, a ovaj dio neizostavan je u svakom izdanju Bijele knjige. Pored efikasnog zakonodavstva koje je usklađeno sa modernom praksom i koje je usvojeno uz učešće bitnih aktera, „regulatorni okvir“ predstavlja i implementaciju, izvršenje i sudsku praksu kao najvažnije elemente i preduslove povoljnog okruženja za strane investitore u Crnoj Gori.

Zato smo u ovom dijelu predstavili utiske članova Savjeta po pitanju ključnih oblasti tokom 2016 i 2017. godine i koje će Savjet nastaviti da prati u narednom periodu. Predstavljene su opšte teme kao što su značaj **predvidljivog poslovnog okruženja, proces usvajanja i sprovođenja propisa, efikasna javna uprava, suzbijanje sive ekonomije, oporezivanje, različiti iznosi fiskalитета na opštinskom nivou.**

Dalje, u dijelu „Regulatorni okvir i komiteti Savjeta“ predstavljen je rad dva aktivna komiteta Savjeta: ICT komitet i Bankarski komitet, sa nizom tema koje su analizirane u proteklom periodu u okviru aktivnosti komite-

ta. U skladu sa mišljenjem članova Savjeta, posebno je analizirano ključno zakonodavstvo koje je bilo, a i dalje jeste, veoma važno za poslovno okruženje: Zakon o radu, Zakon o privrednim društvima, Zakon o prostornom planiranju i izgradnji, Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o strancima, Zakon o zdravstvenom osiguranju – zloupotreba bolovanja, Zakon o opštem upravnom postupku, Zakon o zaštiti depozita, Zakon o svojinsko-pravnim odnosima, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o stečaju, Zakon o javno-privatnom partnerstvu, Zakon o računovodstvu...

Kao dodatni dio ovog izdanja Bijele knjige, prikupili smo primjere naizgled „manjih barijera“ sa kojima se naši članovi suočavaju a koje im proizvode veće probleme u svakodnevnom radu.

ČLANOVI SAVJETA:

Addiko Bank

NLB Banka

SOCIETE GENERALE MONTENEGRO

Payten

karanovic/nikolic

SAGA CG new frontier group

Deloitte.

SIEMENS Ingenuity for life

3. Uvod

SAVJET STRANIH INVESTITORA U CRNOJ GORI

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori osnovan je kao nevladina i neprofitna organizacija 2009. godine sa ciljem da:

- ▶ unaprijedi investicionu klimu i pomogne razvoj biznisa u Crnoj Gori;
- ▶ zastupa i izražava stavove svojih članova radi promocije zajedničkih interesa i stimulisanja direktnih stranih investicija;
- ▶ promoviše komunikaciju, saradnju i kontinuirani dijalog između Savjeta i zvaničnih organa u Crnoj Gori;
- ▶ saraduje sa zvaničnim organima u Crnoj Gori u cilju prevazilaženja mogućih problema i prepreka sa kojima se strani investitori mogu sresti, kao i eventualnih problema u ekonomskim odnosima sa drugim zemljama;
- ▶ promoviše interese međunarodne poslovne zajednice u Crnoj Gori i informiše svoje članove i druge zainteresovane strane o mogućnostima u pogledu investicione klime u Crnoj Gori;
- ▶ se poveže sa drugim stranim organizacijama investitora u regionu Jugoistočne Evrope u cilju:
- ▶ dijeljenja dobiti i iskustava najbolje svjetske prakse;
- ▶ proučavanja konkretnih alata u cilju olakšavanja regionalnog poslovanja.

Sa pet članova osnivača (Crnogorski Telekom A.D., NLB Montenegro Banka A.D., Montenegro Stars Hotel Group d.o.o., KAP A.D. i Daido Metal A.D.), baza članova Savjeta se stalno širila i danas Savjet ima 37 članova koji predstavljaju značajan udio u crnogorskom BDP-a. Savjet okuplja predstavnike brojnih i različitih privrednih grana – bankarstvo i finansijske usluge, telekomunikacije, metalurgija i rudarstvo, energetika, turizam i ugostiteljstvo, sektor potrošačke robe, proizvodnje, prevoza i revizije.

ORGANI SAVJETA

Organi Savjeta su Skupština, Odbor direktora i Predsjednik. Kako bi Savjet bio proaktivniji i produktivniji i kako bi se unaprijedila organizaciona struktura, u decembru 2016. godine imenovan je izvršni direktor, sa punim radnim vremenom. Skupština Savjeta zasijeda u prosjeku dva puta godišnje, a sastanci Odbora direktora održavaju se redovno.

Predsjednik i članovi Odbora direktora biraju se na mandat od godinu dana i to na godišnjoj Skupštini gdje pravo glasa imaju svi članovi:

► **oktobar 2015 - novembar 2016: g. Miroslav Hiršl (Societe Generale banka Montenegro) predsjednik**, gđa Nela Belević (Uniqa osiguranje), g. Savo Đurović (Adriatic Marinas), g. Rashad Rasullu (Azmont Investments) i g. Giulio Moreno (EBRD).

► **novembar 2016 – novembar 2017: g. Christoph Schoen (Addiko banka) predsjednik**, gđa Nela Belević (Uniqa osiguranje), g. Savo Đurović (Adriatic Marinas), g. Rashad Rasullu (Azmont Investments) i g. Giulio Moreno (EBRD). Od 1. decembra 2016. Marija Šuković obavlja funkciju izvršnog direktora.

► **novembar 2017 – novembar 2018: g. Christoph Schoen (Addiko banka) predsjednik**, gđa Nela Belević (Uniqa osiguranje), g. Nikola Ljušev (Crnogorski telekom), g. Pal Kovacs (Crnogorska komercijalna banka), i g. Rashad Rasullu (Azmont Investment).

Odbor direktora je osnovao specijalizovane komitete u sklopu Savjeta, a za sada su operativna dva komiteta sa konkretnim rezultatima – Komitet za ICT i Komitet za bankarstvo. Ovaj mehanizam je prepoznat kao koristan da se izlože barijere sa kojima se investitori iz ovih sektora suočavaju u poslovanju i da se predlože moguća rješenja relevantnim organima. Gđa Ljudmila Popović Kavaja u ime Telenora predsjedava Komitetom za ICT, a g. Christoph Schoen u ime Addiko banke predsjedava Komitetom za bankarstvo. Otvorena je mogućnost osnivanja novih komiteta bazirana na privrednim granama, a ona zavisi od interesovanja članova Savjeta.

Nela Belević
glavna izvršna direktorka
UNIQA osiguranja

Pál Kovács
glavni izvršni direktor i član
Odbora direktora Crnogorske
komercijalne banke AD Podgorica,
članice OTP grupe

Nikola Ljušev
glavni izvršni direktor
Crnogorskog Telekoma

Rashad Rasullu
izvršni direktor
Azmont Investments-a

Marija Šuković
Izvršna direktorka Savjeta

Ljudmila Popović Kavaja (Telenor)
predsjednica ICT Komiteta

Odbor direktora Savjeta, mart 2017.

KOMUNIKACIJA SA VLADOM I JAVNIM SEKTOROM

Komunikacija sa Vladom i javnim sektorom ostaje važan zadatak Savjeta i zato je neophodno pronaći prave mehanizme i uključiti se na raznim nivoima, što je korisno za obje strane. Jedna od glavnih misija Savjeta je da bude konstruktivan i pouzdan partner javnoj administraciji, da razumije složenost i trajanje važnih procesa koje država sprovodi. Savjet je član Vladinog Savjeta za konkurentnost, kojim predsjedava predsjednik Vlade, zatim radne grupe koja priprema Nacionalnu strategiju održivog razvoja, a član je i radne grupe koja radi na pripremi Strategije za razvoj malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori za 2018. – 2022.

Sa druge strane, Savjet je prepoznat kao jedan od važnih učesnika koji predstavlja privatni sektor, i zato menadžment Savjeta ima redovne sastanke vezane za investiciono okruženje sa predstavnicima **EBRD, delegacije EU u Crnoj Gori, Svjetske banke, Regionalnog savjeta za saradnju** (EBRD Inicijativa za investicionu klimu i upravljanje, Studija o posebnim ekonomskim zonama u Zapadnom Balkanu, misije Evropske komisije, misija Evropske komisije o programu ekonomskih reformi u Crnoj Gori, Svjetska banka i Regionalni savjet

za saradnju: regionalna politika ulaganja u Zapadnom Balkanu i projekat promovisanja, ClearlySo, investiciona banka sa sjedištem u Ujedinjenom Kraljevstvu koja se bavi projektima analize tržišta u ime Evropske investicione banke...).

DOGAĐAJI I AKTIVNOSTI TOKOM PROTEKLIH GODINU DANA

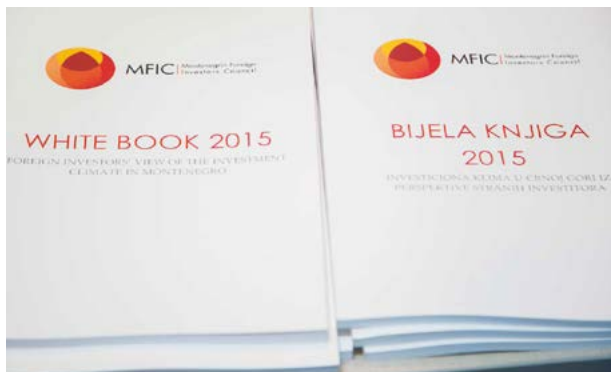
Da bi se bolje razumio redovan rad Savjeta, u nastavku je dat pregled najznačajnijih događaja i aktivnosti kojima se Savjet bavio u proteklom periodu:

► **OKTOBAR 2016:** četvrta **Diplomatska regata** organizovana je u Porto Montenegro, gdje su članovi Savjeta i gosti mogli da razmijene mišljenja o poslovnom okruženju u Crnoj Gori i da sa ambasadorima razgovaraju o inicijativama za unapređenje poslovne klime u zemlji.

► **NOVEMBAR 2016:** izmjenom statuta na redovnoj godišnjoj Skupštini, **Savjet je uveo poziciju izvršnog direktora** s ciljem da se ubrza implementacija postojećih strategija i politika Savjeta i da se pomogne u kreiranju i realizaciji novih strategija i dugoročnih planova.

► **JANUAR 2017:** Savjet je objavio **sedmo izdanje Bijele knjige (sa pregledom poslovnog ambijenta u 2015. godini)**, najznačajniju publikaciju Savjeta, koja daje pregled investicione i poslovne klime u Crnoj Gori, viđene očima najvećih stranih investitora, članova Savjeta. Indeks o poslovanju pokazuje ocjenu lako-

će poslovanja u Crnoj Gori na osnovu utiska članova. Pored predstavnika Savjeta, na konferenciji za štampu govorili su g. Pavle Radulović, ministar održivog razvoja i turizma, gđa Bojana Bošković, pomoćnica ministra za finansije, i g. Goran Šćepanović, generalni direktor u ministarstvu ekonomije.

► **FEBRUAR 2017:** izvršna direktorka Savjeta učestvovala je na **Chevening poslovnom forumu Crna Gora – Ujedinjeno Kraljevstvo** u panelu pod nazivom „Učešće države u unapređenju razvoja – pomoć ili odmazda?“ Govorilo se o ukupnoj ocjeni trenutnog investicionog okruženja, saradnji između države i investitora prilikom donošenja novih pravila i propisa, vrstama investicija koje treba podsticati, principima održivog razvoja i socijalnoj inkluziji u propise kojima se reguliše poslovanje i rad kompanija.

► **FEBRUAR 2017:** **Protokol o zajedničkoj saradnji za unapređenje investicionog okruženja u Podgorici** potpisao je Savjet, zajedno sa ostalim udruženjima iz privatnog sektora, sa Glavnim gradom. Prioriteti za zajedničko djelovanje i saradnju su unapređenje poslovnog okruženja za mala i srednja preduzeća, uklanjanje barijera za ekonomski rast i razvoj, povećanje ekonomske konkurentnosti, informisanje i promocija aktivnosti partnera, redovna i blagovremena komunikacija i razmjena informacija koja će pomoći rješavanju prioritarnih pitanja (sastanci najmanje jednom mjesечно).

► **MART 2017:** na redovnoj sjednici Skupštine, osnovan je **Bankarski komitet** i **definisane su detaljnije aktivnosti za postojeći Komitet za ICT**. Ideja je da se

osnivanjem specijalizovanih komiteta kreira platforma koja će članovima omogućiti direktnu komunikaciju i saopštavanje konkretnih problema i zajedničkih interesa, interno, ali i sa drugim zainteresovanim stranama. Uprava Savjeta namjerava da podstakne direktniji pristup problemima, a specijalizovani komiteti će to i omogućiti.

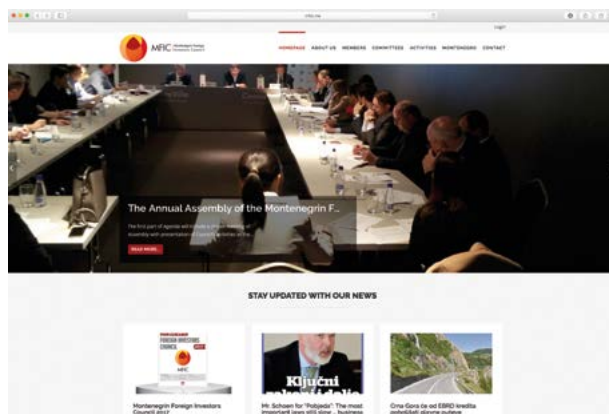
► **MART 2017:** na sastanku sa g. Damirom Šehovićem, **ministrom obrazovanja**, zaključeno je da je saradnja između obrazovnog sistema i privrede, u cilju kreiranja mogućnosti sticanja praktičnog znanja tokom školovanja, od vitalnog značaja za reformu školstva, tržište rada i privredu u cjelini. Savjet prepoznaje značaj obrazovanja, kao pokretačku silu ukupnog razvoja, i doprinijeće reformi obrazovnog sistema na svim nivoima. U skladu sa tim, Savjet će razmotriti način da stvori mogućnosti da mladi ljudi stiču praksu u kompanijama članicama.

► **APRIL 2017:** Montenegro biznis alijansa, Unija poslodavaca i Savjet inicirali su izradu Strategije o propisima vezanim za planiranje i izgradnju s obzirom na

njen značaj i najavljene izmjene Vlade u ovom domenu.

► **APRIL 2017:** Puštanje redizajniranog sajta www.mfic.me sa novim rubrikama kao što su prostor za članove, novosti o članovima, šta drugi kažu o nama, komiteti... Ova platforma će se koristiti kao instrument za komunikaciju Savjeta i javnosti.

► **MAJ 2017:** Članovi Odbora direktora sastali su se sa predsjednikom Vlade sa kojim su razgovarali o poslovnom ambijentu i stvaranju uslova za veće prisustvo investitora kroz dijalog i partnerstvo sa Vladom koje može da dovede do rasta crnogorske privrede, otvaranja novih radnih mjesta i boljeg životnog standarda građana. Složili su se da su procesi integracije u Evropsku uniju i NATO-u obezbijedili mir i stabilnost, a u narednom periodu, pažnja će biti posvećena jačanju institucija, privrede i poslovnog ambijenta.

► **MAJ 2017:** članica Savjeta, **Terna Crna Gora**, organizovala je posjetu njihovog gradilišta kako bi upoznala članove sa projektom postavljanja podmorskog kabla između Crne Gore i Italije. Članovi su bili impresionirani projektom, znanjem i ulaganjem koje stoji iza projekta. Savjet će nastaviti da podržava razvoj u skladu sa misijom i vizijom Savjeta.

► **MAJ 2017:** ambasada Francuske u Crnoj Gori i Ekonomska služba francuske ambasade u Beogradu organizovale su **Ekonomski forum o poslovnim prilikama u Crnoj Gori**. Na forumu je učestvovalo više od 50 učesnika, a u ime Savjeta g. Miroslav Hiršl, glavni izvršni direktor Societe Generale banke Montenegro, i Marija Šuković, izvršna direktorka Savjeta, predstavili su poslovnu klimu, nedavna dešavanja i očekivani napredak.

► **JUN 2017:** **Vodič za Savjet stranih investitora 2017** objavljen je na engleskom jeziku. U ovoj publikaciji, članovi Savjeta kao i predstavnici Vlade (intervjui sa ministrima ekonomije, finansija, održivog razvoja i turizma, rada i socijalnog staranja, kao i Guvernerom Centralne banke) govorili su o poslovnom okruženju i investicionoj klimi u zemlji i istakli kojim se domenima treba posvetiti posebna pažnja. Vodič je podijeljen u 2.000 štampanih primjeraka i objavljen je na sajtu.

► **NOVEMBAR 2017:** **Godišnja skupština Savjeta** održana je u prisustvu većine članica. U skladu sa procedurom, predsjednik i izvršna direktorka predstavili su aktivnosti Savjeta za prethodni period, finansijski izvještaj, bazu članova, program za naredni period i organizovali proces glasanja za Odbor direktora. Na ovoj sjednici, Savjet je imao čast da ugosti predsjednika Vlade, g. Duška Markovića, koji je predstavio rezultate mjera ekonomske politike 41. Vlade, rezultate fiskalne konsolidacije i politike za strukturalne reforme. Govoreći o budućim planovima, predsjednik Vlade je rekao da u 2018. godini neće biti novih mjera fiskalne konsolidacije, i da će u dogovoru sa svim učesnicima, uključujući i Savjet, razmatrati mogućnost smanjenja poreskog opterećenja rada.

4. Indeksi Savjeta o poslovnom okruženju za 2016. i 2017. godinu

ŠESTA I SEDMA GODINA INDEKSA SAVJETA

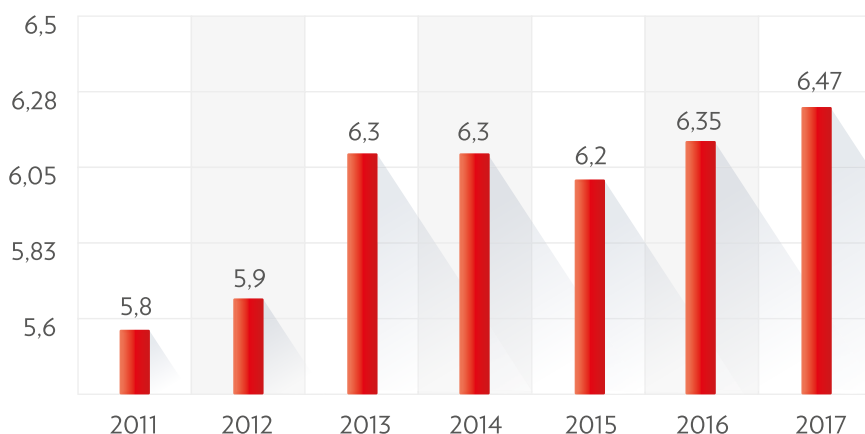
U pripremi izdanja Bijele knjige za 2016. i 2017. godinu, koncept je ostao isti kao i prethodnih godina – ocjenjivanje lakoće poslovanja u Crnoj Gori zasnovano na percepciji članova uz upotrebu indeksa za ocjenjivanje poslovnog okruženja u Crnoj Gori. Ovaj indeks je prvi put korišćen 2011. godine i proizilazi isključivo iz stava članova koji ocjenjuju posebne privredne grane, odnosno sektore koje je Savjet prepoznao kao prioritetne na osnovu sugestija članova. Cilj je da se raznim zainteresovanim stranama, počev od postojećih do potencijalnih novih stranih investitora i donosilaca odluka u Crnoj Gori, pruži jedan kvantitativan pregled kako investitori koji posluju u zemlji vide poslovno okruženje na osnovu nekoliko indikatora.

Zahvaljujući jako velikom odzivu članova Savjeta prilikom popunjavanja upitnika, izračunali smo **MFIC indeks za 2016.** godinu koji iznosi **6.35** i za **2017.** godinu gdje indeks pokazuje **ocjenu 6.47** (na skali od 1 do 10, pri čemu je 1 najlošija ocjena, a 10 najbolja). Rezultat za

2016. godinu pokazuje stabilnost, posebno u poređenju sa 2013. i 2014. godinom i blagi porast u odnosu na 2015. kada je indeks iznosio 6.2.

Indeks za 2017. je najveći od kako je spovođen ovakav način mjerenja. Ovaj rezultat pokazuje da strani investitori, članovi Savjeta, smatraju da se ukupan poslovni ambijent popravlja, da su reforme pokrenute u prethodnom periodu dale umjerene rezultate, kao i da su neke promjene bile efikasne i vidljive u kratkom periodu (obično veći napredak nije vidljiv u roku od godinu dana). U tom smislu, indeks za 2017. godinu pokazuje optimizam i očekivanja da se napredak nastavi.

S druge strane, i dalje govorimo o ocjeni koja je manja od „6.5 od 10“, što znači da se ozbiljne reforme moraju nastaviti ili pokrenuti u okviru navedenih sektora, ako Crna Gora želi da bude privlačna priznatim stranih investitorima čija će reputacija i iskustvo zemlji donijeti sve ostale koristi, a ne samo finansijsku.

Kretanje indeksa od 2011. do 2017. godine koje uglavnom raste, ako izuzmemo 2015. godinu kada je zabilježen blagi pad.

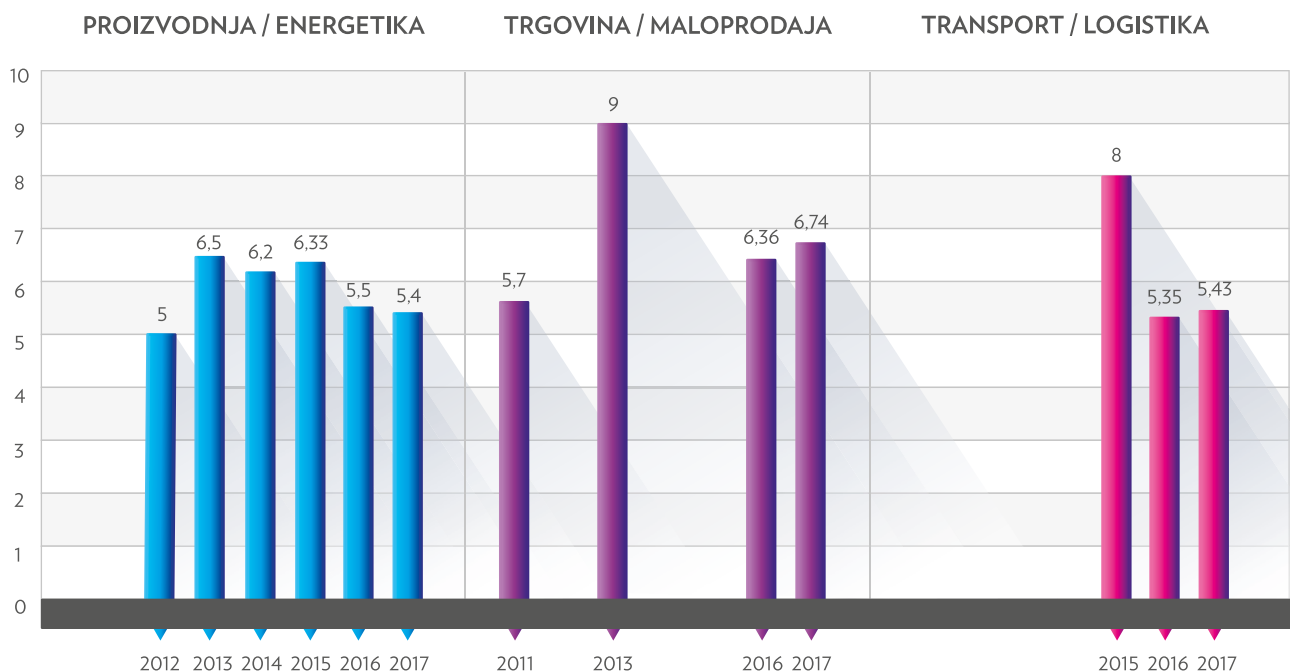
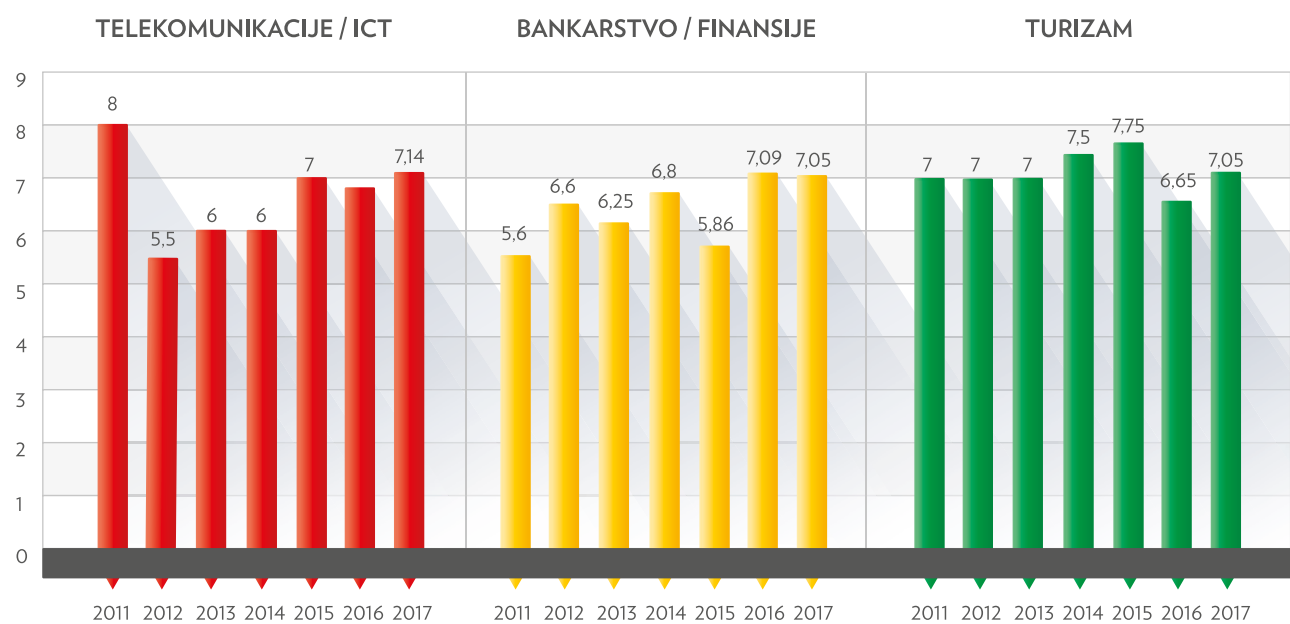
OCJENJIVANJE PRIVREDNIH SEKTORA

Prilikom ocjenjivanja privrednih sektora, naši članovi su analizirali koliko opšte poslovno i regulatorno okruženje čini njihove dnevne operacije lakim ili komplikovanim, a ocjenjivali su i ostale faktore poput administracije, zakonodavnog okvira, infrastruktura, obrazovanja, itd.

Drugim riječima, ocjenjivali su uslove koje „pružaju“ državne institucije u Crnoj Gori, a ne uslove koji se tiču

spoljnih faktora.

S tim u vezi, članovi su ocijenili sektore telekomunikacija i ICT, bankarstva/finansija, turizma, proizvodnje/energetike, trgovine/maloprodaje i transporta/logistike. Najbolji rezultati su evidentni u sektorima telekomunikacija i ICT, bankarstva/finansija, turizma, a najlošije ocjene date su sektorima transporta/logistike i proizvodnje/energetike.

▶ 1. TELEKOMUNIKACIJE / ICT

Podaci pokazuju da telekomunikacije i ICT imaju najveću ocjenu među svim sektorima i da se uslovi u ovom području popravljaju od 2012. godine; ocjena 6.86 za 2016. godinu i 7.14 za 2017. godinu.

▶ 2. BANKARSTVO / FINANSIJE

Sektor bankarstva/finansija pokazuje skoro isti rezultat za 2016. i 2017. godinu i iznosi 7 od 10, što je najveća ocjena za ovaj sektor do sada i pokazuje značajan porast u odnosu na prethodne godine.

▶ 3. TURIZAM

Turizam ima najstabilniju ocjenu koja za ukupni analizirani period iznosi oko 7, sa značajnim smanjenjem u 2016. godini na 6.65. Ocjena za 2017. godinu ista je kao i ocjene za 2011, 2012. i 2013. godinu.

▶ 4. PROIZVODNJA / ENERGETIKA

Za razliku od prva tri pomenuta sektora koji bilježe visoke ocjene, sektor proizvodnje/energetike bilježi značajno niže rezultate za 2016. (5.5) i 2017. godinu (5.4.), što je pad u odnosu na 2015. godinu kada je ocjena bila 6.33.

▶ 5. TRGOVINA / MALOPRODAJA

Sektor trgovine/maloprodaje nije bio obuhvaćen istraživanjem svake godine od kako se indeks koristi, ali možemo zaključiti da ocjene za 2016. (6.36) i 2017. (6.74) bilježe blagi rast, što ukazuje na poboljšanje u ovom sektoru prošle godine.

▶ 6. TRANSPORT / LOGISTIKE

Sektor transporta/logistike ocjenjivan je jedino 2015. godine kada je ocjena iznosila 8, ali je ocjena za 2016. i 2017. godinu značajno smanjena (5.35 odnosno 5.43).

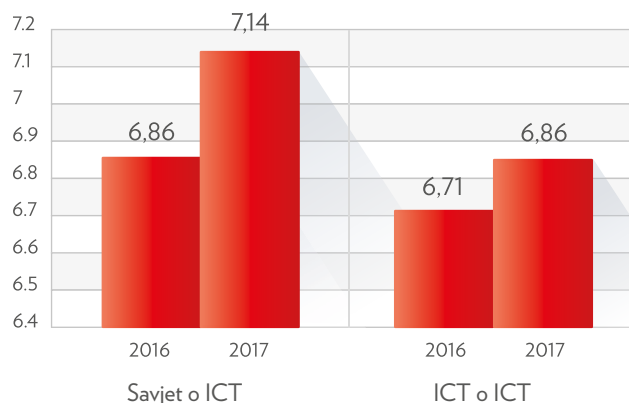
Članovi koji predstavljaju ICT sektor u Savjetu dali su ovom sektoru nižu ocjenu nego svi ostali članovi Savjeta koji su učestvovali u istraživanju. To znači da kompanije koje pripadaju ovom sektoru smatraju da postoje otvorena pitanja i potreba za poboljšanjima, što nije slučaj sa kompanijama iz drugih sektora. U budućoj komunikaciji sa donosiocima odluka u Crnoj Gori, posebnu pažnju treba skrenuti na ove ocjene: 6.71 za 2016. godinu i 6.86 za 2017. godinu.

Članovi koji predstavljaju bankarski sektor u Savjetu dali su sektoru ocjenu 7.14 za 2016. godinu dok su ostali članovi Savjeta ovom sektoru dali ocjenu 7.09. S druge strane, bankari su dali ocjenu 6.86 svom sektoru za 2017. godinu, a ocjena ostalih članova bila je 7.05.

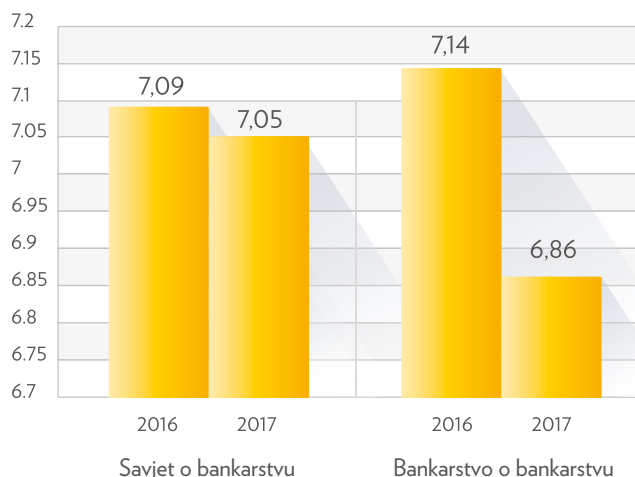
Na kraju, članovi koji predstavljaju sektor turizma u Savjetu dali su svom sektoru značajno veću ocjenu od ostalih članova Savjeta: ocjena 7 za 2016. godinu (ostali članovi 6.65) i ocjena 7.6 za 2017. godinu (ostali članovi 7.05).

Mišljenja članova Savjeta koji su predstavnici sektora telekomunikacija i ICT, bankarstva i turizma o stanju u svojim sektorima za 2016. i 2017. godinu:

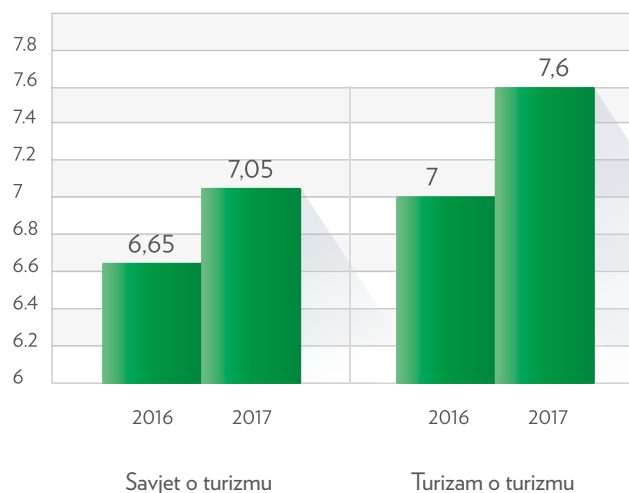
▶ Mišljenje predstavnika ICT sektora u Savjetu o o lokalnom ICT okruženju

▶ Mišljenje predstavnika bankarskog sektora u Savjetu o lokalnom bankarskom okruženju

▶ Mišljenje predstavnika sektora turizma u Savjetu o lokalnom turizmu

POJEDINAČNE KATEGORIJE / OBLASTI OD ZNAČAJA

Da bi ocijenili pojedinačne značajne kategorije, članovi su analizirali u kojoj mjeri navedene kategorije utiču pozitivno ili negativno na njihovo poslovanje:

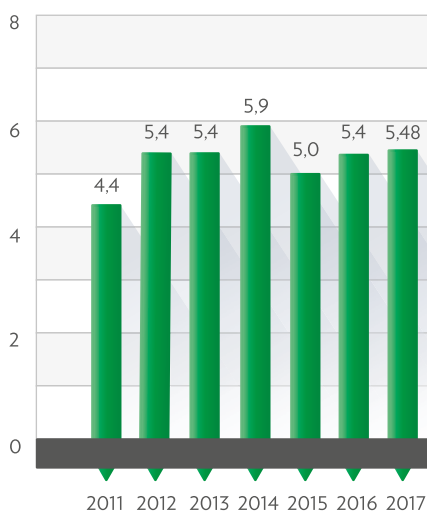
- ▶ Tržište rada i zapošljavanje obuhvata nekoliko pitanja poput otpremnina, ugovora na određeno, bolovanja, itd.
- ▶ Razvoj nekretnina za ovu svrhu odnosi se na građevinske dozvole, registraciju, katastar, realizaciju ugovora o hipoteci, procjene nekretnine, itd.
- ▶ Porezi/doprinosi vežu se za razne naknade, takse, namete i sveukupnu usklađenost i transparentnost u plaćanju poreza / izbjegavanju poreza.

▶ Korporativno upravljanje obuhvata finansijske izvještaje, propise o stečaju, usklađivanje PDV-a sa revizorskim praksama i praksama Evropske unije.

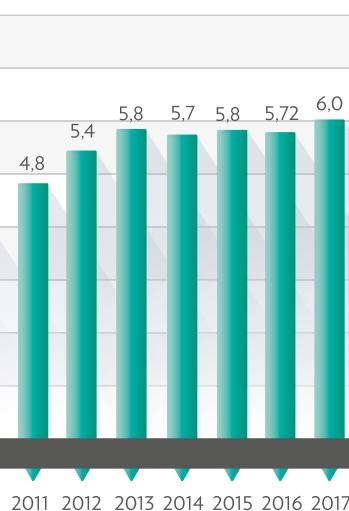
▶ Vladavina prava i pružanje javnih usluga obuhvata dužinu privrednih sporova i sudskih slučajeva, dozvole i licence, boravišne i radne dozvole, itd.

Ove kategorije članovi ocjenjuju od 2011. godine i stoga se može lako vidjeti kako se percepcija mijenja i koji je trend prisutan. Uopšteno, ocjene su oko „5,5/6 od 10“, a ove kategorije su iz godine u godinu prepoznate kao prioritete, jer zahtijevaju sistematski pristup i reformsku agendu.

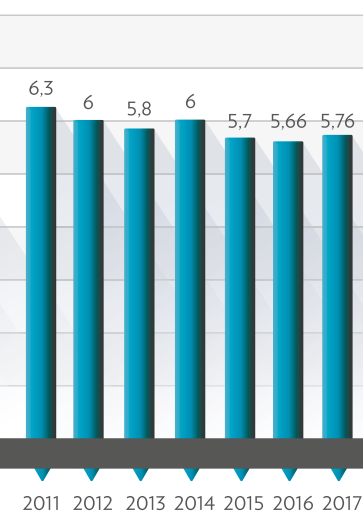
TRŽIŠTE RADA
I ZAPOŠLJAVANJE

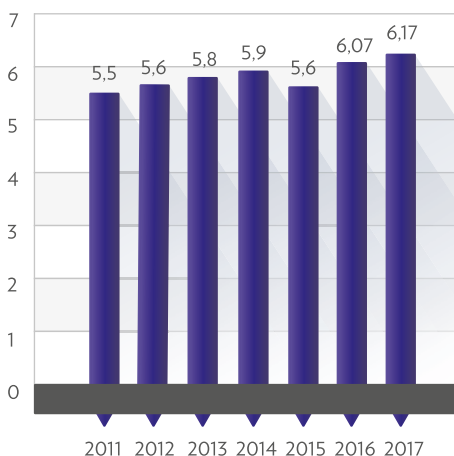
RAZVOJ NEKRETNINA

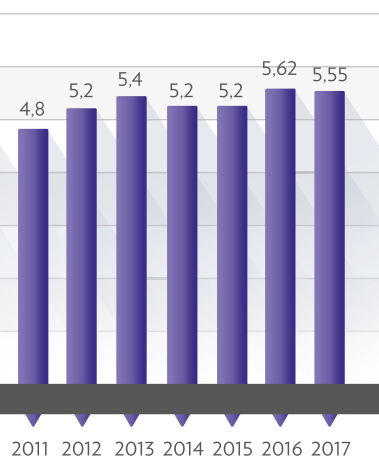
POREZI/DOPRINOSI

KORPORATIVNO UPRAVLJANJE

VLADAVINA PRAVA

Imajući u vidu konstantno niske ocjene oko „5 od 10“ za proteklih 7 godina, kao i komentare i prigovore članova Savjeta koji se ponavljaju, htjeli bismo da istaknemo značaj **vladavine prava**. Ocjene treba da pošalju jasnu poruku državnim institucijama i da ukažu da su poboljšanja potrebna vezana najprije za sprovođenje propisa. Stoga za 2016. godinu ocjena je 5.62, a u 2017. godini ponovo imamo nižu ocjenu koja iznosi 5.5. Ovo može biti prepreka za dalji razvoj poslovanja u Crnoj Gori.

Tržište rada i zapošljavanje je „vruća tema“, a ocjena pokazuje da strani investitori vjeruju da je ovom području potrebna reforma u smislu njegovog usklađivanja sa

standardima Evropske unije. Ocjene 5.41 za 2016. godinu i 5.48 za 2017. godinu ne idu u prilog tome da investitori smatraju da predviđene reforme idu u dobrom smjeru. Što se tiče nacrtu Zakona o radu, naši članovi dijele ozbiljnu zabrinutost da su mnoge odredbe propisane ovim Zakonom korak unazad i da će negativno uticati na prosperitet razvoja poslovanja.

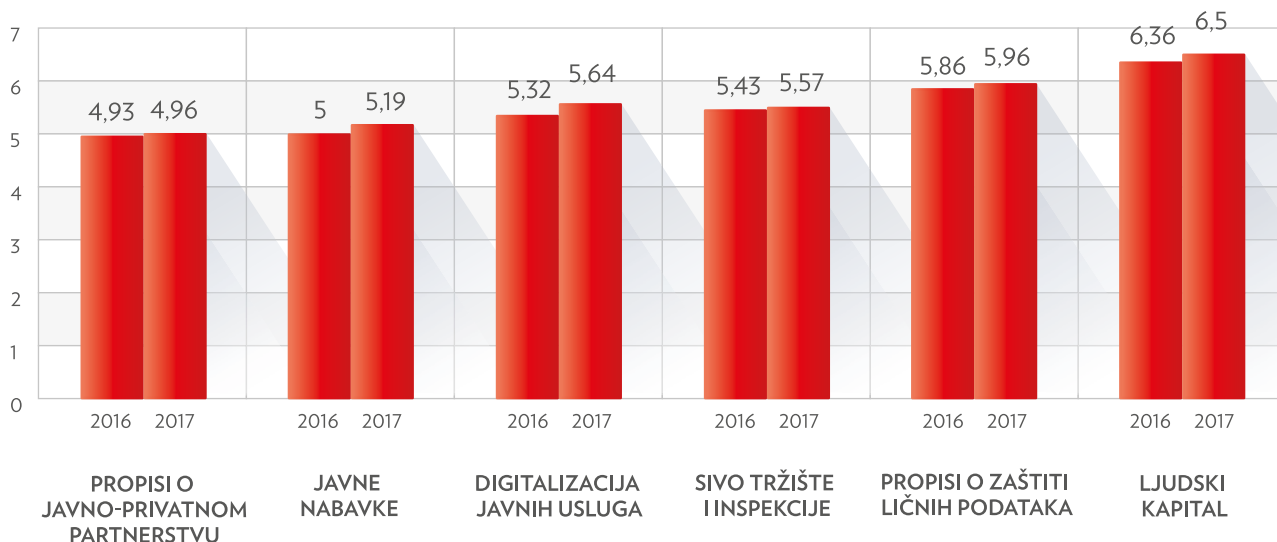
Razvoj nekretnina pokazuje blagi porast sa ocjenom 6 za 2017. godinu. Slično je i sa **Korporativnim upravljanjem** (2016. – 6.07 i 2017. – 6.17) dok **Opozivanje** ima ocjene 5.66 i 5.76.

NOVE POJEDINAČNE KATEGORIJE/OBLASTI ZA OCJENJIVANJE

Kako bismo dobili detaljnije analize poslovnog okruženja, uveli smo nekoliko novih kategorija koje su članovi Savjeta prepoznali u protekle dvije godine kao područja na koja državne institucije treba da obrate pažnju, jer predstavljaju potencijalne barijere u poslovanju. Uključeno je šest novih kategorija: sivo tržište i inspekcije,

propisi javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizacija javnih usluga, propisi o zaštiti ličnih podataka i ljudski kapital.

Rezultati istraživanja koje smo sproveli među članovima Savjeta:

Uopšteno, ocjene za predstavljene kategorije su niske. Ipak, pojedini rezultati pokazuju manji napredak u 2017. godini, ali izuzev „ljudskog kapitala“, ocjene su niže od 6 i to bi trebalo da bude znak Vladi da teme kao što su propisi o javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizacija javnih usluga i sivo tržište i inspekcija moraju da budu prioriteta u Programu rada Vlade za 2018. godinu i moraju biti reformisane u skladu sa najboljim

međunarodnim standardima i praksama. S druge strane, lošije ocjene pokazuju da će ove kategorije biti prioritetne za Savjet oblasti u narednom periodu i mi ćemo se truditi da podržimo njihov razvoj. Članovi Savjeta su voljni da se uključe i pomognu donosiocima odluka da se dobiju što bolji i brži rezultati.

5. Crna Gora - pregled

Uvodna napomena: Sa namjerom da Bijela knjiga pruži i širi pregled poslovnog ambijenta, tj. sumira i podatke prikupljene iz drugih relevantnih izvora, u ovom dijelu predstaviti ćemo podatke koji su preuzeti iz objavljenih i javno dostupnih lokalnih i međunarodnih izvještaja, a koji mogu biti od koristi korisnicima ovog izdanja. Dakle, podaci ne predstavljaju stavove članova Savjeta ili zvanične stavove Savjeta kao organizacije, tj. nijesu bili predmet istraživanja u formi u kojoj ih prenosimo. Ovom prilikom, zahvaljujemo se organizacijama od kojih su podaci preuzeti.

Ekonomija Crne Gore prelazi na sistem tržišne ekonomije. Od 2015. godine, oko 90% crnogorskih državnih preduzeća je privatizovano, uključujući 100% preduzeća iz sektora bankarstva, telekomunikacija i naftne industrije. Turizam, koji čini oko 20% BDP-a zemlje, svake godine dovodi u Crnu Goru tri puta više turista nego što ima stanovnika. Nekoliko novih, luksuznih, turističkih kompleksa je u raznim fazama razvoja na obali, a određeni broj koji je u ponudi povezan je sa objektima izgrađenim za jahte i brodove. Pored turizma, dva prepoznatljiva stuba privrede su energetika i poljoprivreda. Iskorišćeno je samo 20% hidropotencijala. Crna Gora planira da postane neto izvoznik električne energije, a izgradnja podmorskog kabla do Italije, koja će biti završena 2018. godine, pomoći će u ostvarenju ovog cilja.

Crna Gora koristi euro kao nacionalnu valutu, iako nije članica euro zone. U januaru 2007. godine, Crna Gora je pristupila Svjetskoj banci i Međunarodnom monetarnom fondu, a u decembru 2011. postala je članica Svjetske trgovinske organizacije. Vlada prepoznaje da je potrebno ukloniti barijere kako bi zemlja ostala konkurentna i otvorila svoju privredu stranim investitorima. Najveći strani investitori u Crnoj Gori dolaze iz Rusije, Italije, Kipra, Danske, Mađarske i Srbije. Neto direktne strane investicije u 2016. godini iznosile su 755 miliona dolara, a ulaganja po glavi stanovnika bila su jedna od najvećih u Evropi.

Crna Gora trenutno planira značajnu rekonstrukciju putne i željezničke mreže, i moguće širenje sistema avio saobraćaja. Godine 2014, Vlada Crne Gore je izabrala dvije kineske kompanije angažovane na izgradnji dijela autoputa u dužini od 41. km. Izgradnja će koštati oko 1.1 milijardu dolara. Jeftiniji troškovi za pozajmice stimulisali su rastući dug zemlje, koji trenutno iznosi 65.9% BDP-a.

U maju 2013. godine, crnogorska Vlada je povećala PDV na 19%¹. Kao dio mjera fiskalne strategije, opšta stopa PDV-a povećala se sa 19% na 21% počev od 1. januara 2018. godine. Stopa poreza na promet u Crnoj Gori u prosjeku je iznosila 18.08% od 2006. do 2018, pri

¹ CIA Factbook

čemu je rekordan rast od 21% zabilježen 2018. godine, a rekordno najniža stopa iznosila je 17% 2007. godine. Crnogorska ekonomija se razvijala izuzetnim rastom u periodu prije krize, u prosjeku skoro 7% od 2004. do 2008. godine. Rast je nastao usljed snažne domaće tražnje, posebno u sektoru nekretnina, podstaknut velikim prilivom direktnih stranih investicija i brzim rastom kredita. Rast je postao neodrživ kada se tražnja smanjila zbog uticaja globalne krize i internih faktora. Nakon oštrog pada tražnje, uslijedio je pad direktnih stranih investicija, što je dovelo do skoro potpunog zamrzavanja tržišta nekretnina i naglog manjka likvidnosti. Uticaj krize na crnogorsku privredu je bio veliki, sa vrhuncem tokom 2009. godine, kada se godišnji BDP smanjio za 5.7% sa 6.9%. Nakon smanjivanja od skoro dvije godine, privreda je počela da se oporavlja u drugoj polovini 2010. godine. Ipak, industrijska proizvodnja na kraju 2010. godine bila je znatno ispod vrhunca u periodu prije krize, a ekonomski učinak je bio u opadanju do 2012. godine, kada je krenuo rast u 2013. godini, umjerenim

tempom od 3.3%², koji se nastavio i u 2014., takođe umjerenim tempom, na 1.8%³. Nešto veći rast zabilježen je 2015. na 3.4%⁴. Nakon usporavanja 2016. godine, rast je nastavljen 2017. godine na 4.2% zbog priliva investicija i razvoja turizma. Prema Izvještaju Svjetske banke o ekonomskim dešavanjima u Evropi i Centralnoj Aziji⁵ iz oktobra 2017. godine, očekuje se da će bruto domaći proizvod (BDP) Crne Gore porasti za 2.8% u 2018. godini i 2.9% u 2019. godini.

U 2017. godini, Vlada Crne Gore je ostvarila značajan napredak u konsolidaciji javnih finansija. I pored toga, očekuje se da će izgradnja prioritetnog dijela autoputa Bar Boljare u dužini od 41. km u sklopu projekta dugoročne izgradnje autoputa (164 km) koja je počela 2015. godine, predstavljati značajno opterećenje za javne finansije. Tako kreditni rejting za Crnu Goru agencije Standard and Poor's (S&P) iznosi B+ za 2016. i 2017. i ukazuje na stabilnost.

KREDITNI REJTING ZEMLJE ⁶

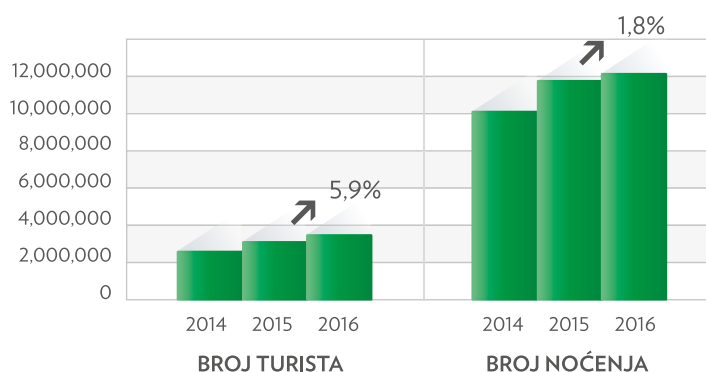
	DEC 2011	MAR 2012	JUN 2012	NOV 2014	NOV 2015	MAJ 2016	OKT 2017
CG:	BB	BB	BB-	B+	B+/B	B+	B+

TURIZAM KAO KLJUČNI SEKTOR SA VELIKIM POTENCIJALOM

Imajući u vidu značaj turizma u Crnoj Gori, predstavljamo relevantne podatke za sektor turizma za 2016. godinu i 9 mjeseci 2017. Crna Gora kao jedna od najbrže rastućih turističkih destinacija u svijetu i destinacija sa velikim značajem na Mediteranu, bilježi sve veći rast broja turista iz godine u godinu.

Prema zvaničnim statističkim podacima Montstata u 2016. godini, Crnu Goru je posjetilo 1.813.817 turista, ili 5,9% više nego u 2015. godini. Ostvareno je 1,8% više noćenja u 2016. u odnosu na prethodnu godinu.

► BROJ TURISTA / NOĆENJA 2016 VS. 2015

² Izvor: Monstat.

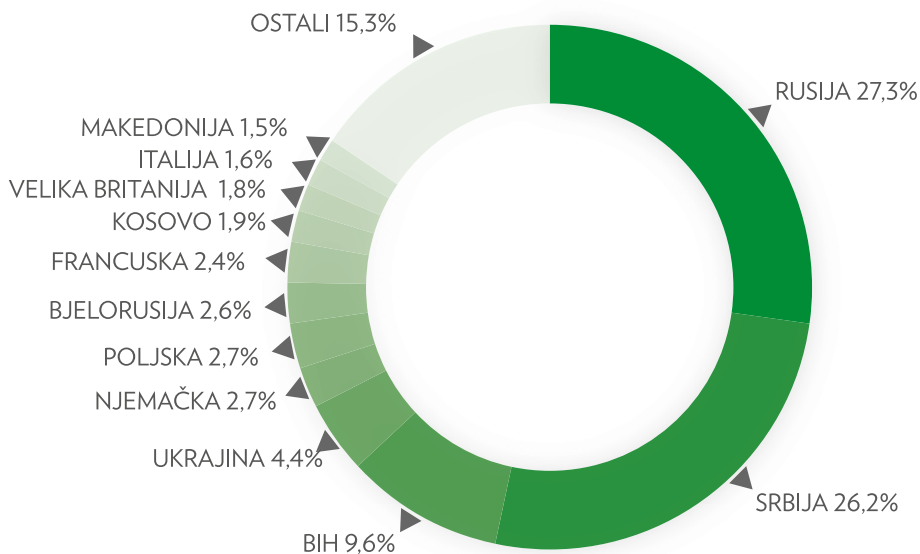
³ Izvor: Monstat.

⁴ Izvor: Ministarstvo finansija

⁵ www.seenews.com/news/world-bank-raises-forecast-for-montenegro-2017-economic-growth-587815

⁶ Izvor: Standard & Poor's

► UČEŠĆE ZEMALJA U UKUPNOM BROJU OSTVARENIH NOĆENJA

U ukupnom broju ostvarenih noćenja strani turisti učestvuju sa 92%, a domaći sa 8%.

Najveće učešće u ukupno ostvarenim noćenjima stranih turista imaju: Rusija (27,3%), Srbija (26,2%), Bosna i Hercegovina (9,6%), Ukrajina (4,4%), Njemačka (2,7%), Poljska (2,7%), Bjelorusija (2,6%), Francuska (2,4%), Kosovo (1,9%), Velika Britanija (1,8%), Italija (1,6%), Makedonija (1,5%), dok ostali učestvuju sa 15,3%.

Iako i dalje postoji dominacija regiona i Rusije u ukupnom broju turista i noćenja, evidentan je rast ostvarenih noćenja iz zemalja Zapadne Evrope i to: iz Njemačke, Italije, Francuske, Holandije, Velike Britanije, Poljske, Skandinavije, itd. Takođe, iz vanevropskih zemalja bilježi se rast noćenja iz Izraela, SAD-a, Kine, Koreje, itd. Ukupna zarada od turizma za 2016. godinu iznosila je blizu 900 mil. €, što je povećanje od oko 1,76% u odnosu na 2015. godinu. Prema projekcijama WTTC-a do 2026. godine, doći će do porasta direktne zaposlenosti u ovoj grani oko 60%.

Turistička sezona 2017. zabilježila je takođe rast broja turista, ostvarenih noćenja i ostvarenih prihoda. Crnu Goru je u 2017. za osam mjeseci posjetilo 17,26% više turista nego u istom periodu 2016. godine. Za isti period je ostvareno 10,5% više noćenja u odnosu na uporedni period u 2016.

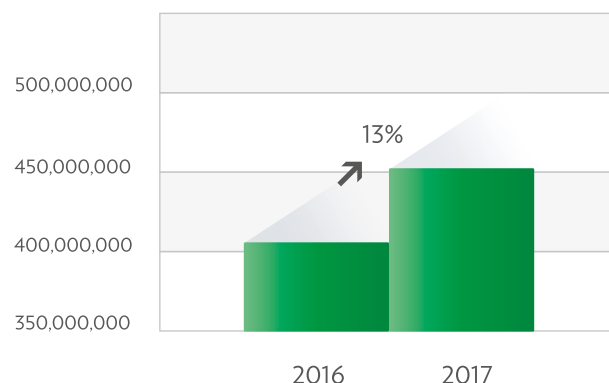
Najveće učešće u ukupno ostvarenim noćenjima stranih turista zaključno sa julom 2017. imaju turisti iz Rusi-

je (28,14%), Srbije (25,18%), BiH (8,75%), Ukrajine (3,73%), Francuske (2,59%), Poljske (2,73%), Njemačke (2,33%), Kosova (2,07%), Velike Britanije (1,88%).

Prihodi ostvareni u turizmu za prvih osam mjeseci 2017. godine procjenjuju se na 473 mil €, što je oko 13% više nego u istom periodu prethodne godine.

S obzirom da je Crna Gora prije svega aviodestinicija, konstantno se radi na unapređenju aviodostupnosti. Pored nacionalnog avio prevoznika, Montenegro airlines-a, u saradnji sa Ryanair-om, nastavljena je realizacija letova prema Londonu i Briselu i otvorena je avio linija prema Berlinu. Od 2016. godine uspostavljena je saradnja sa još dvije niskotarifne aviokompanije i to Easyjet i Wizz Air.

► PROFIT U TURIZMU

USPJEŠAN PROCES EU INTEGRACIJA

Crna Gora je članica Ujedinjenih nacija, NATO-a, Svjetske trgovinske organizacije, Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi, Savjeta Evrope, potpisnik je Sporazuma o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi i zemlja osnivač Mediteranske unije, a nalazi se i na putu ka pristupanju Evropskoj uniji. Crna Gora je već u zreloj fazi procesa pregovaranja za članstvo u EU i prepoznata je kao lider u procesu integracija u regionu Zapadnog Balkana.

Evropska unija je prioritetna tema za Vladu Crne Gore. Crna Gora se ponosi odličnim rezultatima u procesu pregovaranja i očekuje da će uspješan nastavak reformi osigurati to da Crna Gora bude prva sljedeća zemlja koja će pristupiti Uniji. Crna Gora je do sada otvorila 30 poglavlja i privremeno zatvorila 3 pregovaračka poglavlja. Vlada intenzivno radi na tome da zadovolji finalne kriterijume i zatvori poglavlja, uz isticanje in-

terne spremnosti za nastavak dobrih rezultata na svim poljima. Povoljna dinamika u pristupnim pregovorima i dalji napredak Crne Gore ka članstvu nastaviće se i u narednom periodu i očekuje se da će Crna Gora ostati uspješan primjer politike proširenja. Nastavak reformi će obezbijediti da Crna Gora bude sljedeća zemlja koja će se pridružiti Evropskoj uniji, a rezultati i iskustvo Crne Gore predstavljaju važan pokazatelj i motivišu ostale zemlje regiona da se približe EU.

Na svom putu ka EU, Crna Gora je fokusirana na unapređenje upravljanja i vladavine prava koji su neophodan uslov da se izgradi sigurno okruženje i zdravo ekonomsko tkivo. U obostranom je interesu i Crne Gore i Evropske unije da se obezbijedi da se politike o spriječavanju korupcije primjenjuju i da imaju snažnu političku pozadinu.

IZVJEŠTAJ EVROPSKE KOMISIJE O CRNOJ GORI ZA 2016. GODINU

U Izvještaju se navodi da je, kada je riječ o ekonomskim kriterijumima, Crna Gora umjereno spremna u oblasti razvoja funkcionalne tržišne ekonomije. Ostvaren je određeni napredak u jačanju funkcionisanja finansijskog tržišta i tržišta rada, kao i u poboljšanju poslovnog okruženja. Ulaganja u infrastrukturu i turizam podrška su ekonomskoj djelatnosti. Međutim, razlog za brigu predstavljaju javni dug, koji brzo raste, i fiskalni deficit, zajedno sa velikim spoljašnjim disbalansom i velikom stopom nezaposlenosti. Posljedice velikih ulaganja u javnu infrastrukturu i nekoliko novih skupih programa socijalnih davanja predstavljaju izazov za fiskalnu održivost. Pravni okvir je unaprijeđen usvajanjem Uredbe o promovisanju direktnih investicija koja je ažurirana i značajno se smanjuju kriterijumi koje je potrebno ispuni-

ti da bi se podstakla neka investicija. Uprkos poboljšanjima, administrativne procedure za izdavanje dozvola i licenci još uvijek su skupe i iziskuju mnogo vremena. Evropska komisija u svom posljednjem izvještaju za 2016. godinu ocjenjuje da je Crna Gora umjereno spremna u svom kapacitetu da se nosi sa pritiskom konkurencije i tržišnim snagama unutar Unije. Određeni napredak postignut je u poboljšanju kvaliteta infrastrukture, tržišta energetike i u digitalizaciji ekonomije. Podrška malim i srednjim preduzećima je skromna ali se postepeno razvija. Međutim, značajni naporu su i dalje potrebni za razvoj ljudskog kapitala i konkurentnu privredu orijentisanu ka izvozu.

*Izvor: Izvještaj o Crnoj Gori za 2016.

ZAPADNOBALKANSKI INVESTICIONI OKVIR (ZIO)

Evropska unija već više od pet godina podržava pripremu i sprovođenje infrastrukturnih projekata posredstvom Zapadnobalkanskog investicionog okvira.

Ovaj instrument je oformljen kao posebna platforma za zajedničko finansiranje infrastrukturnih projekata bespovratnim sredstvima EU i kreditima međunarodnih finansijskih institucija.

Podaci za projekte koji su odobreni na 18. sastanku UO ZIO koji je održan u decembru 2017. godine, za 18. TA poziv, nisu obuhvaćeni WBIF izvještajem i dati su posebno u prvoj tabeli (CG u okviru 18. TA – Crnoj Gori su odobrena 2 projekta za sektor saobraćaja (Sveobuhvatna studija za Autoput i tehnička dokumentacija za projekat Brza jadranska cesta)).

PREGLAD ODOBRENIH PROJEKATA KROZ ZIO - CG I OSTALE ZEMLJE

UKUPNO DO 2017.	CRNA GORA	ALBANIJA	B I H	MAKEDONIJA	SRBIJA	KOSOVO
Iznos sredstava ukupno (za TA i za INV)	€ 88,5 miliona	€ 101,5 miliona	€ 80,4 miliona	€ 41,3 miliona	€ 100,3 miliona	€ 104 miliona
Ukupan broj odobrenih aplikacija/grantova (za TA i za INV)	33	33	39	26	44	28
18. TA POZIV - ODOBRENO NA UO ZIO (DEC. 2017.)						
Iznos sredstava	€ 3,8 miliona	€ 1,4 miliona	€ 7,4 miliona	€ 1,01 miliona	€ 7,5 miliona	€ 1,1 miliona
Broj odobrenih aplikacija/grantova	2	1	4	1	3	2

PODJELA SREDSTAVA PO SEKTORIMA I ZEMLJAMA U MIL EUR						
	CRNA GORA	ALBANIJA	B I H	MAKEDONIJA	SRBIJA	KOSOVO
Energetika	28,5	19,4	2,5	15,4	13,8	19,1
Saobraćaj	40,7	61,9	38,1	14,2	68,7	68,6
Zaštita životne sredine	19,1	17,2	29,8	0,4	7,7	15,5
Društvene djelatnosti	0,2	3	10	11,3	10,1	0,8

NATO INTEGRACIJE

Nakon nešto više od 10 godina pregovora, Crna Gora je 2017. pristupila NATO alijansi što je istorijski najvažniji događaj nakon obnove nezavisnosti iz 2006. Zvanični odnosi Crne Gore i NATO-a otpočeli su u novembru 2006. pozivom Crnoj Gori da pristupi Partnerstvu za mir⁷.

Članstvom u NATO-u, Crna Gora je postala dio najmoćnije svjetske oružane sile čime joj je zagarantovana bezbjednost. Dodatno, članstvo u NATO-u ima i ekonomske povoljnosti, kao što su pozitivan uticaj na rejting države kao investicione destinacije, a privrednici dobijaju mogućnost da sklapaju poslovne aranžmane kojima države koje nijesu članice nemaju pristup. Ulaškom Crne Gore u NATO crnogorske kompanije su stekle pravo učešća na tenderima NATO-a, koji ima godišnji budžet od preko 700 milijardi dolara. Imajući u vidu iskustvo investitora koji dolaze iz zemalja članica NATO-a, procjena je da će se ubrzati valorizacija

resursa u oblasti drvoprerade, hidroenergije, turizma, poljoprivrede i mesne industrije na sjeveru Crne Gore, što će doprinijeti dugoročno ravnomjernom razvoju Crne Gore.

Dakle, u ekonomskom, političkom, i bezbjedonosnom smislu, Crna Gora je obezbijedila stabilnost, sigurnost, definisana pravila, predvidljivost – najvažnije parametre za odabir investicione destinacije, te se može posmatrati kao dobar izbor investicione destinacije. Postoji još puno prostora za unapređenjem poslovnog ambijenta, ali članstvo u NATO će izvjesno pomoći u daljem progresu kada je riječ o unapređenju ambijenta što će se direktno odraziti na postojeću poslovnu zajednicu, ali i na privlačenje drugih priznatih kompanija. Zato ne čude iskustva drugih zemalja koja govore u prilog direktnoj vezi između članstva u NATO i povećanja priliva stranih investicija u godinama koje slijede.

⁷ Vojno-politički program bilateralne saradnje između partnerskih zemalja i NATO-a. U okviru PzM Crna Gora i NATO razvili su saradnju sa fokusom na demokratskim, institucionalnim i odbrambenim reformama, kao i praktičnu saradnju u drugim oblastima. Predsjednik Crne Gore je, prihvatajući poziv za PzM, potpisao Okvirni dokument Partnerstva za mir 14. decembra 2006. u Briselu. Riječ je o prvom ugovornom odnosu Crne Gore sa Alijansom.

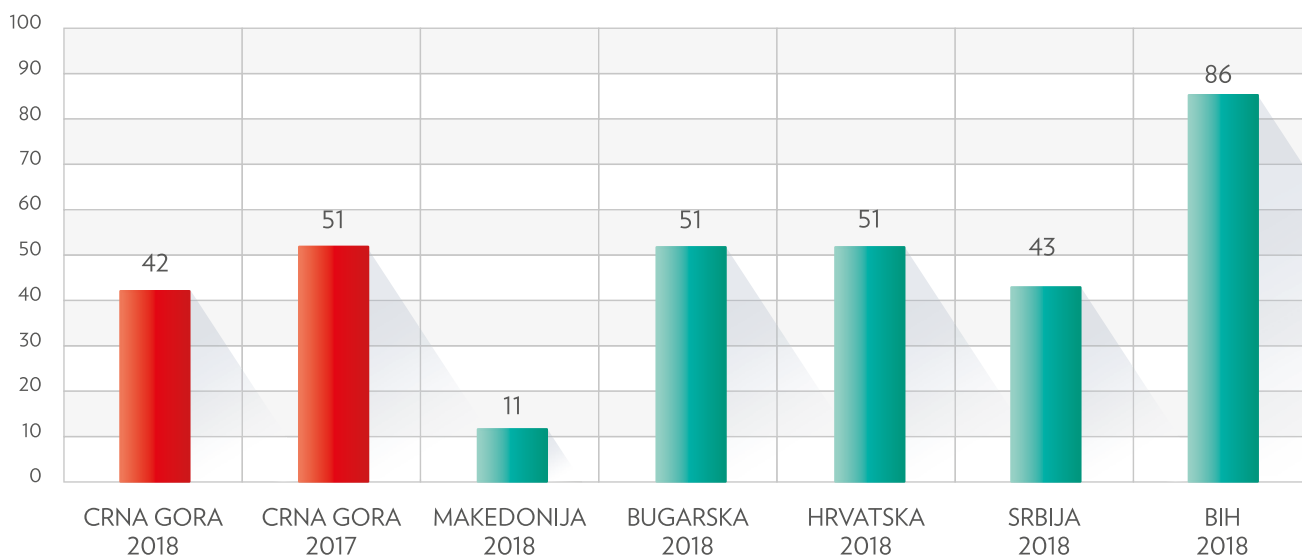
IZVJEŠTAJ SVJETSKE BANKE DOING BUSINESS

Prema izvještaju Svjetske banke „Doing Business 2018“, Crna Gora je ostvarila napredak u unapređenju poslovnog okruženja, sa 51. mjesta na 42. od 190 zemalja koje su obuhvaćene istraživanjem. Ako se napravi poređenje sa zemljama regiona, Crna

Gora bilježi stalan napredak koji je npr. sporiji od Makedonije, koja se približila vrhu i nalazi se na 11. mjestu.

Ipak, Crna Gora ostaje jedna od najbolje rangiranih privreda u regionu.

GRAFIK: SB DOING BUSINESS 2018 – UKUPNA OCJENA, REGIONALNO POREĐENJE

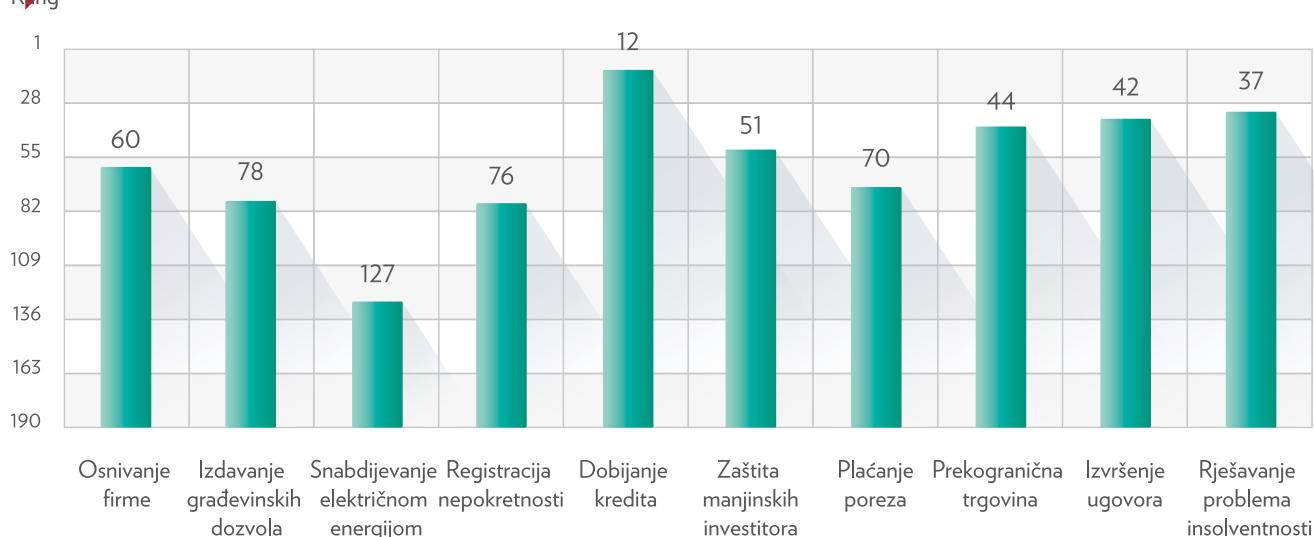
Ukratko, privrede Crne Gore i Srbije popravile su svoje pozicije, a Makedonija zauzima prvo mjesto u datoj komparaciji. Ovim se potvrđuje određena stabilnost i stalni pozitivni trend u unapređenju poslovnog ambijenta, za razliku od nekih zemalja koje su rangirane lošije u odnosu na prethodnu godinu.

Dakle, prema izvještaju „Doing Business“ Crna Gora je nastavila da godinama unapređuje svoje poslovno

okruženje. Ipak, treba pomenuti da je ovaj napredak djelimičan u određenim oblastima, na primjer u oblasti „izdavanja građevinskih dozvola“, gdje je Crna Gora napredovala sa 91. na relativno slabo 78. mjesto, dok je u oblasti „plaćanja poreza“ nazadovala sa 64. na 70. mjesto.

*Izvor: Doing Business 2018 Ekonomski profil Crne Gore

RANGIRANJE PO TEMAMA IZ IZVJEŠTAJA DOING BUSINESS - CRNA GORA

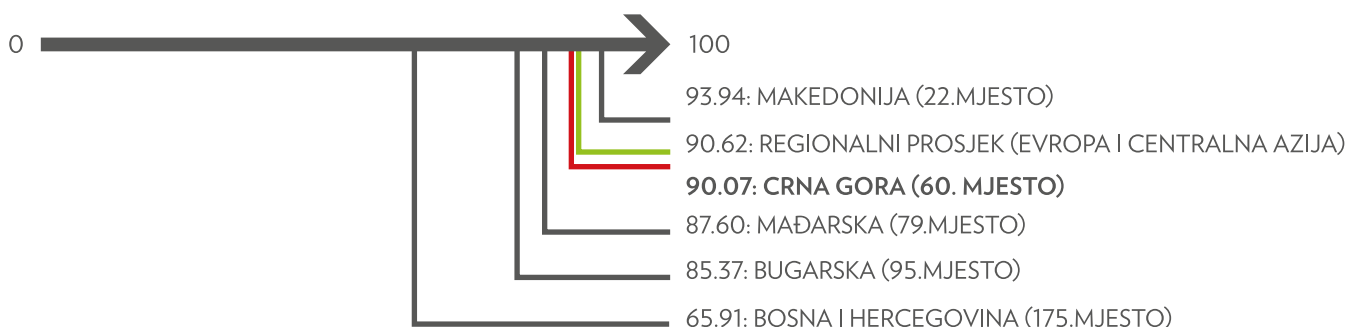

DTF BODOVANJE U DOING BUSINESS

DTF bodovanje pomaže da se ocijeni sveukupan nivo regulatornog učinka jedne zemlje. Bodovanje se temelji na principu udaljenosti od najboljih u pojedinoj kategoriji, pri čemu se najbolji učinak mjeri prema raznim indikatorima u svim privrednim kategorijama u uzorku izvještaja „Doing Business“ od 2005. godine. DTF bodovanje se iskazuje na skali od 0 do 100, pri čemu je 0 znak najlošijeg učinka, dok 100 predstavlja najbolji rezultat.

▶ ZAPOČINJANJE BIZNISA U CRNOJ GORI I UPOREDNI PRIKAZ PRIVREDE - RANGIRANJE I DTF BODOVANJE

DB2018 DISTANCE TO FRONTIER (DTF)

Napomena: Rangiranje privreda prema lakoći osnivanja firme i započinjanja biznisa određuje se prema mjerenju njihove udaljenosti od graničnih bodova za osnivanje firme. Ovi bodovi predstavljaju prosjek udaljenosti od graničnih bodova za svaki indikator.

*Izvor: *Doing Business 2018 Ekonomski profil Crne Gore*

IZVJEŠTAJ EBRD-A

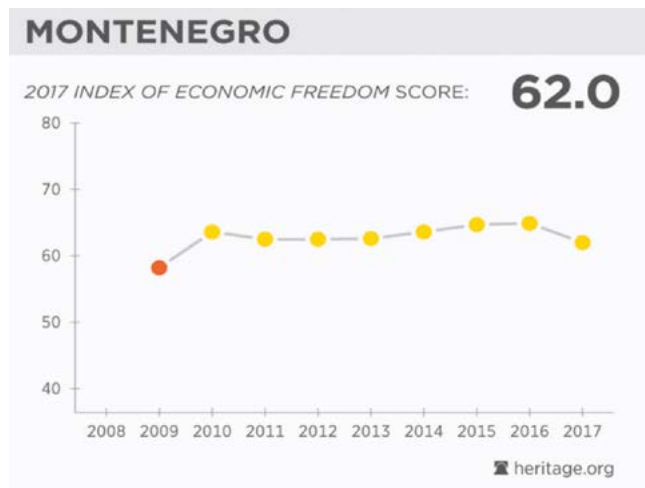
EBRD je ocijenila da je u Crnoj Gori, nakon stope rasta od 2.9% u 2016. godini, privreda ojačala u prvoj polovini 2017. godine, zbog rasta privatne potrošnje, podstaknutog i donekle povećanjem Vladine potrošnje, dok su investicije i neto izvoz negativno doprinijeli rastu. Vodeći pokazatelji, kao što su dolasci stranih turista (porast za 20% u trećem kvartalu 2017.), ukazuju na stalni rast od polovine 2017. Zato je EBRD-ova prognoza rasta BDP-a u 2017. 3.7 procenata, dok je prognoza za 2018. godinu 3.3%. Postoje rizici koji se odnose na mogući negativan uticaj brzo rastućeg javnog duga, koji može zahtijevati bolne mjere štednje u budućem periodu kako bi javni dug ostao pod kontrolom.

Crna Gora ima značajan potencijal za rast, a strategija Banke je ambiciozna u smislu podrške razvoju zemlje, kako je i navedeno u Smjernicama za razvoj Crne Gore (MDD) i Programu ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2017-2019 (ERP). Ovi domaći podsticaji za ubrzanje reformi, u kombinaciji sa napretkom u pridruživanju Crne Gore Evropskoj uniji (i srodna finansijska sredstva EU koja su dostupna), pružaju dodatnu podršku Banci kako bi ona produbila i proširila svoj angažman u novom strateškom periodu.⁸

⁸ Strategija EBRD-a za Crnu Goru

INDEKS EKONOMSKIH SLOBODA 2017

Prema Indeksu ekonomskih sloboda za 2017. godinu, koji objavljuje fondacija Heritidž, Crna Gora zauzima 62. mjesto, što je za dva mjesta bolje u odnosu na Indeks za 2016. godinu.⁹

Grafik: Rang Crne Gore po periodima, Indeks ekonomskih sloboda fondacije Heritidž.

Neke od poruka ovog istraživanja: kada se radi o vladavini prava, u izvještaju se zaključuje da stranci mogu da posjeduju nekretninu; zloupotreba autorskih prava i marki predstavlja značajan problem na tržištima garderobe; nelicencirani softver može se lako naći na tržištu; politizovanje sudstva je konstantan problem; korupcija je vidljiva u zdravstvu, obrazovanju i svim nivoima Vlade, uključujući i policiju. Nekažnjivost, političko favorizovanje, nepotizam i selektivna gonjenja su uobičajena. Procedure za osnivanje firmi su uređene, a broj neopходnih licenci je smanjen. Prethodnim reformama smanjena su neka ograničenja na tržištu rada, ali i dalje ima prostora za poboljšanjem.

Dalje, stope poreza na dobit fizičkih i pravnih lica iznose tačno 9%. Ostali porezi obuhvataju porez na dodatu vrijednost i porez na nasljedstvo ili darove. Ukupno poresko opterećenje iznosi 39.1% ukupnog prihoda. Javna potrošnja iznosi 47.2% ukupnog BDP-a u protekle tri godine, a budžetski deficit u prosjeku iznosi 5.4% BDP-a. Javni dug iznosi 66.4% BDP-a.

Trgovina je izuzetno važna za crnogorsku privredu; izvoz i uvoz zajedno čine 104% BDP-a. Prosječna tarifa koja se primjenjuje je 2.6%. Postoji nekoliko formalnih barijera za strane investicije, a mnoga državna preduzeća su privatizovana. Finansijski sektor, iako je mali i nerazvijen, postaje sve konkurentniji, a učešće stranih banaka i ulaganja je značajno.

PREGLED EKONOMSKIH SLOBODA:

Rang prema izvještaju ekonomskih sloboda 2017:
62.

Status ekonomskih sloboda:
UMJERENO SLOBODNA

Globalni rang:
83. MJESTO

Regionalni rang:
35. MJESTO U EVROPI

Vidljiv uspjeh:
**SLOBODNA TRGOVINA
I PORESKA SLOBODA**

Zabrinutost:
**UPRAVLJANJE DRŽAVNOM
POTROŠNJOM I KORUPCIJA**

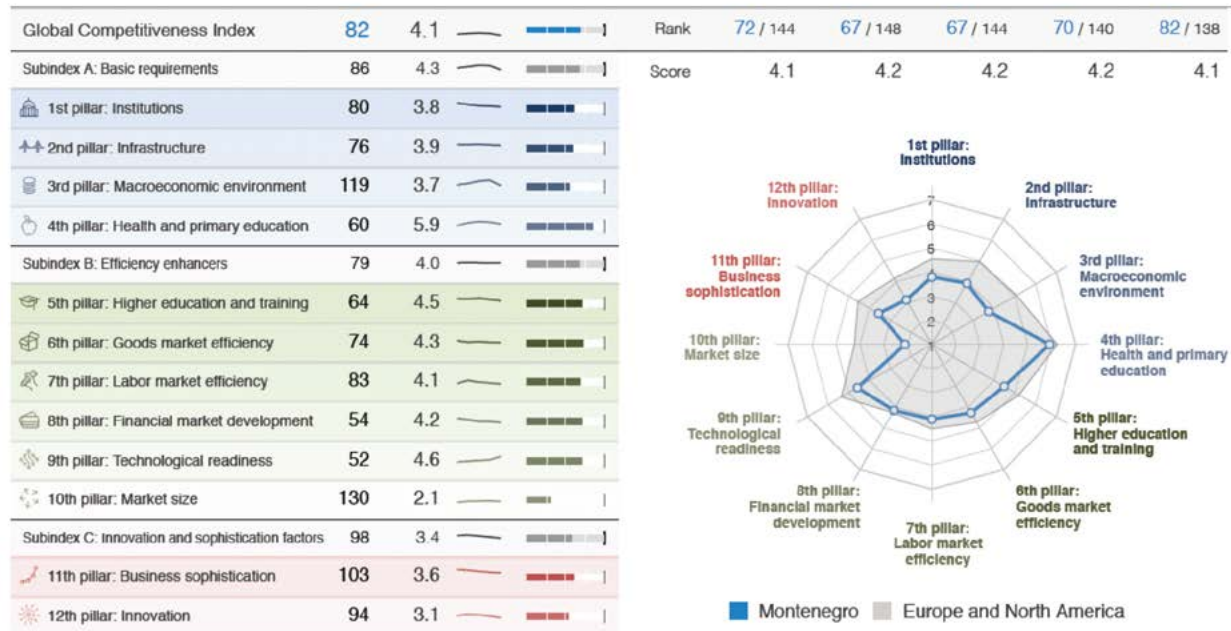
Promjena ranga od 2012. godine:
+2.9

⁹ Indeks ekonomskih sloboda za 2017., fondacija Heritidž; <http://www.heritage.org/index/country/montenegro>

INDEKS GLOBALNE KONKURENTNOSTI

Prema Indeksu globalne konkurentnosti 2016-2017, Crna Gora zauzima 82. mjesto od ukupno 138 zemalja koje su obuhvaćene istraživanjem i klasifikovana je kao privreda koju pokreće efikasnost.

*Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2018

* Prevod tabele: 1.stub: institucije; 2.stub: infrastruktura; 3.stub: makroekonomsko okruženje; 4.stub: zdravstvo i osnovno obrazovanje; 5.stub: visoko obrazovanje i obuka; 6.stub: efikasnost tržišta roba; 7.stub: efikasnost tržišta rada; 8.stub: razvoj finansijskog tržišta; 9.stub: tehnološka spremnost; 10.stub: veličina tržišta; 11.stub: sofisticiranost poslovanja; 12.stub: inovacije

VAŽNI DOGAĐAJI U 2017. GODINI

SAMIT ZAPADNOG BALKANA U TRSTU

Na poziv italijanskog predsjednika Vlade Paola Đentilonija, u Trstu je 12. jula 2017. održan sastanak šefova država ili vlada zemalja Zapadnog Balkana. Taj sastanak je predstavljao najvažniji politički događaj u 2017. i bio je prilika da se predstave rezultati prethodnih samita – Berlin (28. avgust 2014), Beč (27. avgust 2015), Pariz (4. jul 2016) – i da se ojača saradnja u određenim oblastima, posebno u projektu povezanosti. Na ovom Samitu, ponovo je istaknuta potreba da se nađe adekvatan zajednički odgovor na globalne izazove i da se potvrdi značaj reformi na jačanju vladavine prava, osnovnih prava, ekonomskog razvoja i konkurentnosti kako bi se građanima predstavili rezultati. Ponovo je potvrđena podrška Evropskoj perspektivi zemalja Zapadnog Balkana.

Događaj je jako važan za Crnu Goru i njen prosperitet jer budućnost Zapadnog Balkana leži u Evropskoj uniji, a Evropska unija je potvrdila svoju posvećenost tome da integriše Zapadni Balkan u Uniju, što će biti strateška investicija u mir, demokratiju, prosperitet, sigurnost i stabilnost cijele Evrope. Usvojeni su i potpisani broj-

ni dokumenti koji će doprinijeti razvoju i investicijama u regionu. Usvojen je Akcioni plan za regionalno ekonomsko područje koji proizilazi iz obaveza iz CEFTA sporazuma i Strategije za Jugoistočnu Evropu 2020. Na Samitu je takođe potpisan i Sporazum o saobraćajnoj zajednici. Crna Gora je predstavila projekat osnivanja Međunarodnog instituta za održive tehnologije, u saradnji sa CERN-om. Pored toga, šest predsjednika vlada zemalja Zapadnog Balkana usvojili su deklaraciju kojom se obavezuju da će sprovoditi dalje aktivnosti u dijelu regionalne saradnje u regionu Zapadnog Balkana i Evropske perspektive zemalja regiona.

Jedna od tema Samita, koja je i od značaja za unapređenje investicionog okruženja u Crnoj Gori, jeste povezanost. Dobro uvezana i funkcionalna infrastrukturna mreža pokreće ekonomski rast, pruža prilike za sklapanje poslova, privlači investitore i stvara nova radna mjesta. Učesnici su sklopili dogovor za 7 dodatnih projekata povezanosti sa ukupnom investicijom od preko 500 miliona, od čega 194 miliona eura dolazi iz granta EU i kre-

dita EBRD-a i Evropske investicione banke i nacionalnih sredstava zemalja Zapadnog Balkana. Pored toga, prvi put je u regionu aktiviran Fond za povezivanje Evrope (CEF) i odobren je EU grant od 11.4 miliona eura. Veza između Regionalnog tržišta električne energije na području Zapadnog Balkana i internog tržišta električne energije Evropske unije ubuduće će se razvijati kroz inicijativu „gasnog povezivanja Centralne i Jugoistočne Evrope“. Samit je pozvao Sekretarijat za energetska zajednicu (CESEC) da razmotri mogućnosti saradnje sa susjednim zemljama članicama Evropske unije koje su potpisnice WB6 Memoranduma o razumijevanju razvoja regionalnog tržišta električne energije i Sporazuma o osnivanju energetske zajednice (dio III).

Na Samitu je bilo riječi o napretku u realizaciji Regionalne strategije za održivi hidropotencijal na Zapadnom Balkanu, koja je objavljena na Samitu u Parizu 2016. godine i koja će se dalje unaprijediti na način što će se definisati smjernice za razvoj hidropotencijala u regionu, što obezbjeđuje poštovanje pravne tekovine Evropske unije u oblasti životne sredine i bitnih međunarodnih ugovora.

Na Samitu je pozdravljeno potpisivanje Sporazuma o saobraćajnoj zajednici, koji je potpisala Evropska unija sa pet partnera iz zemalja Zapadnog Balkana. Suština saobraćajne zajednice jeste da se Zapadni Balkan približi Evropskoj uniji uz izgradnju potpuno integrisane saobraćajne mreže među zemljama Zapadnog Balkana kao i među regionom i Evropskom unijom i da se postigne usklađenost sa standardima i politikama Evropske unije vezanim za saobraćaj.

Na Samitu je takođe podržana zajednička inicijativa lidera Zapadnog Balkana da se ubrza regionalna ekonomska saradnja i osnuje Regionalno ekonomsko područje, u skladu sa pravilima CEFTA-e i Evropske unije, što će omogućiti brži i veći slobodni protok roba, usluga, investicija i kvalifikovanih radnika, u skladu sa planom razvoja svake zemlje. Ovo Regionalno ekonomsko područje pomoći će da se oslobodi ogroman potencijal regiona sa blizu 20 miliona stanovnika uz stvaranje boljih i održivijih ekonomskih prilika za sve, i stvorice značajnije direktne strane investicije, što ne bi bio slučaj sa pojedinačnim zemljama. Ova inicijativa nije alternativa niti paralelan proces sa evropskim integracijama: ona će ojačati kapacitet privreda Zapadnog Balkana da ispunе ekonomske kriterijume Evropske unije i da sprovedu pravne tekovine regionalno prije pristupanja Uniji. Takođe će se njome povećati prosperitet i stopa zaposlenosti. Ova inicijativa sadrži i inicijative za unapređenje regionalne strategije za “pametnu specijalizaciju” i stva-

ranje “lanaca vrijednosti”, kao i za ubrzavanje inovacija i tehnološki prenos. Pored podrške privatnom sektoru, Evropska komisija najavila je i podršku od preko 7 miliona eura da bi Regionalno ekonomsko područje postalo područje konkretnih poslovnih prilika.

Učesnici su se dogovorili da nastave da rade u pravcu dinamičnijeg investicionog okruženja na Zapadnom Balkanu i da stvaraju preduzetništvo u regionu koristeći regionalne snage, uključujući mlade ljude i naučne ekspertize. Rast kompjuterizovane proizvodnje i digitalizacija ekonomskih procesa mogu donijeti velike benefite privredama Zapadnog Balkana. Istovremeno, uspostavljanje neophodne IT infrastrukture i pouzdanog pravnog okvira za IT usluge predstavlja izazov.

Evropska komisija najavila je dodatna sredstva od 48 miliona eura, koja će biti usmjerena Fondu za razvoj preduzeća i inovacija na Zapadnom Balkanu, kako bi se pokrenuo preduzetnički kapacitet i otvorile se nove mogućnosti za finansiranje kompanija u regionu. Kao dio zajedničkog napora da se intenzivira doprinos privatnog sektora stvaranju trgovine i ekonomskog rasta, u Trstu je otvoren Sekretarijat privrednih komora Zapadnog Balkana koji je počeo sa radom.

Kako bi se uspješno odgovorilo na opšte prijetnje od terorizma, nasilnog ekstremizma, radikalizacije i transnacionalnog organizovanog kriminala, neophodna je efikasna saradnja u cijeloj Evropskoj uniji i Jugoistočnoj Evropi. Učesnice su se obavezale da maksimalno koriste njihove zajedničke instrumente i mreže i da rade zajedno kao partneri, u okviru politike proširenja, da uče jedni od drugih i da podržavaju jedni druge, kako bi zajedničkim naporima obezbijedili sigurnost i bezbjednost za sve građane. Održiva prevencija radikalizacije zahtijeva sveukupan pristup, uz fokus na socijalno-ekonomsko stanje, uključujući smanjenje nezaposlenosti omladine.

* Izvor: www.ec.europa.eu

SAMIT JADRANSKE POVELJE

Samit Jadranske povelje održan je u avgustu 2017. godine u Podgorici, u organizaciji Crne Gore i Republike Makedonije. Specijalni gost Samita bio je Majk Pens, potpredsjednik Sjedinjenih Američkih Država. Potpredsjednik Pens je najviši američki zvaničnik koji je posjetio Crnu Goru u više od stotinu godina od kada su dvije države uspostavile diplomatske odnose. To je takođe i njegova prva posjeta regionu.

Osim potpredsjednika Sjedinjenih Američkih Država, predsjednici vlada i država iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Crne Gore, Srbije i Slovenije učestvovali su na Samitu, na kom su lideri govorili o napretku zemalja regiona u smislu pristupanja Evropskoj uniji, o napredovanju reformi, promociji regionalnog pomirenja i zajedničkom doprinosu regionalnoj i globalnoj stabilnosti.¹⁰

Uspostavljena 2003. godine, Jadranska povelja služi zajedničkoj viziji, a Sjedinjene Američke Države osta

ju i dalje posvećene “Evropi – cjelovitoj, slobodnoj i u miru.” Povelja sada kao članice ima Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu i Srbiju i Kosovo kao posmatračice. Jadranska povelja odigrala je vodeću ulogu u spajanju Zapadnog Balkana sa Evropom i Sjeverno-atlantskim vojnim savezom.

ZAKLJUČAK

Nastavljajući generalno pozitivan trend iz prethodnih godina, globalno rangiranje Crne Gore u najznačajnijim istraživanjima kao što su Doing Business i Indeks globalne konkurentnosti blago se popravilo. Međutim, dva elementa se posebno ističu u nalazima svih izvještaja, a isto su primjetili i naši članovi:

- ▶ Tempo reformi i unapređenja mora da se ubrza kako bi se postigli željeni rezultati.
- ▶ Iako Crna Gora poboljšava poslovno okruženje, sama polazna tačka nije najbolja i zato je zemlja rangirana na srednjim pozicijama sa značajnim prostorom za unapređenje.

Pored toga, prema većem dijelu istraživanja predstavljenih ovdje, neke oblasti poput vladavine prava, korporativnog upravljanja i infrastrukture moraju da se razvijaju uz dodatne napore.

KLJUČNI PRIORITETI ZA 2018. GODINU

- ▶ Konkurentnost u privatnom sektoru mora da se unaprijedi. Crna Gora treba da posveti pažnju sektorima sa velikim potencijalom, uključujući razvoj lanaca vrijednosti u sektoru poljoprivrede i promociju posrednih efekata turizma.
- ▶ Prekogranični saobraćaj i energetske veze su neophodne za dalji rast i investicije. Pored glavnog projekta autoputa, država treba da preduzme korake da unaprijedi standard regionalnih puteva i da ojača funkcionisanje regionalnog tržišta električne energije.
- ▶ Fiskalna politika se mora još više ojačati. Nedavne mjere da se ograniči potrošnja jesu dobrodošle ali za rastući državni javni dug i veliku kapitalnu potrošnju potrebni su veći napori da bi se kontrolisalo neproduktivno trošenje i smanjio javni dug.

6. Evaluacija regulatornog okruženja u Crnoj Gori

Važan dio aktivnosti Savjeta stranih investitora, koji je takođe predstavljen i u svakom izdanju Bijele knjige, jeste ocjena regulatornog okruženja u zemlji. Članovi Savjeta koriste razne kanale i mehanizme da izraze svoja opažanja, komentare i sugestije vezane za specifična pitanja koja smatraju da se mogu unaprijediti, kako bi se bolje zadovoljile potrebe poslovnog i ekonomskog razvoja i kako bi se ažurirali propisi koji dovode do barijera u poslovanju i uskladili se sa modernim međunarodnim standardima i najboljim praksama. Pored efikasnog zakonodavstva koje je usklađeno sa modernom praksom i usvojeno uz učešće svih važnih zainteresovanih strana, „regulatorno okruženje“ podrazumijeva i implementaciju, izvršenje i sudsku praksu kao važne elemente i predušlove za atraktivno i stimulatívno poslovno okruženje u Crnoj Gori.

S tim u vezi, u ovom dijelu predstavljamo utiske članova Savjeta po pitanju ključnih oblasti koje su im bile važne tokom 2016 i 2017. godine i koje će Savjet nastaviti da prati i u narednom periodu. Prvo ćemo predstaviti opšte teme, kao što su značaj **predvidljivog poslovnog okruženja, proces usvajanja i sprovođenja propisa, efikasna javna uprava, suzbijanje sive ekonomije, oporezivanje, različiti iznosi fiskaliteta na opštinskom nivou.**

1. PREDVIDLJIV POSLOVNI AMBIJENT

Predvidljiv poslovni ambijent jedan je od ključnih preduslova za investitore, a upravo čestim izmjenama propisa – izmjenama procedura, uslova, poreskih stopa i ostalih davanja – donosioci odluka mogu negativno uticati na poslovni ambijent i sigurnost poslovanja. Kao što smo i ranije navodili, promjene su neizbježne i u velikom broju slučajeva poželjne jer je proces usklađivanja crnogorskog zakonodavstva sa naprednijim ekonomijama dugoročan i kompleksan. S druge strane, način na koji se njima upravlja i na koji se one implementiraju u regulatorni ambijent je ono što čini razliku između stabilnog, predvidljivog ambijenta koji omogućava kompanijama da planiraju i investiraju, i onog ambijenta u kojem investitori donose konzervativne investicione odluke jer nisu u mogućnosti da predvide uslove koji ne bi trebalo da se mijenjaju bez najave, detaljnih analiza o uticaju na privatni sektor i dovoljnog perioda za investitore da se adaptiraju na njih. Vrlo je važno da donosioci odluka razumiju da prilagođavanje privatnog sektora na nove uslove i procedure podrazumijeva vrlo često neplanirane troškove, dodatne obuke ili dodatnu radnu snagu i vrijeme.

2. PROCES USVAJANJA I SPROVOĐENJA ZAKONA

Godinama unazad, pa i za period na koji se ova Bijela knjiga odnosi, strani investitori, a po našem vjerovanju i dobar dio domaćih, imaju primjedbe na proces donošenja zakona, tj. na propisanu proceduru Javne rasprave čije formalno sprovođenje podrazumijeva da su sve zainteresovane strane konsultovane, da su imale vremena i načina da reaguju, da se njihov glas čuo i razumio. Naše iskustvo ne ide u prilog ovoj konstataciji jer često čujemo primjedbe članova da nisu zadovoljni ovim procesom, da nisu bili informisani na vrijeme (što često podrazumijeva da treba da budu uključeni i prije raspisivanja Javne rasprave kada su u pitanju ključna zakonska rješenja), da primjedbe nisu ozbiljno razmatrane, a samim tim i usvojene. Namjera državnih organa da istinski uključi privatni sektor u proces donošenja zakona često se čuje, ali u praksi nemamo jednako često takve primjere. Navodimo primjere koji nisu predstavili najbolju praksu: donošenje Zakona o prostornom planiranju i izgradnji, Zakona o radu, Zakona o javnim nabavkama, Zakona o javno-privatnom partnerstvu itd...

Dalje, najveći izazov u praksi jeste primjena propisa, a ovaj složen proces prepoznat je u svim izvještajima koji

prate razvoj Crne Gore. U tom smislu, Savjet koristi svaku priliku da ukaže na važnost vladavine prava, da pruži konkretne primjere koji pokazuju koliko je hitno donijeti određena poboljšanja i da pokaže da je to barijera koja šteti poslovanju. Svjedoci smo dugih sudskih postupaka koji gube smisao zbog dužine trajanja, neodrživih presuda, kašnjenja u usvajanju propisanih podzakonskih akata, nejasnih propisa i mogućnosti neujednačenog tumačenja...

Na kraju, primjena zakona direktno ima uticaj na sve reformske procese na način što čak i dobre reforme ne daju rezultate ako primjena nije u skladu sa planom i očekivanjima.

3. EFIKASNA JAVNA UPRAVA

Prednosti efikasne javne uprave su sveopšte poznate i nije ih potrebno detaljno obrazlagati. Međusobno razumijevanje i partnerski odnos u kojem obje strane znaju svoju ulogu su ključni. Vrijeme se isto ne mjeri u državnom i privatnom sektoru i zato je važno jasno propisati sve procedure i rokove, posebno imajući u vidu potrebe tržišta i štetu koju investitor trpi ukoliko su oni nepotrebno dugi. Često investitori, tj. investicije, zavise od "pojedinaca" u javnom sektoru i njihovog ličnog tumačenja, a ne od jasnih administrativnih procedura koje ne ostavljaju prostora za pojedinačna tumačenja i što direktno šteti poslovnom ambijentu i utiče negativno na predvidljivost poslovanja. I dalje imamo primjera nedostatka koordinacije i saradnje između državnih organa što često dovodi do situacija da je investitor primoran da pribavlja razne potvrde/uvjerenja koje bi državni organi trebalo međusobno da razmjenjuju.

Savjet često navodi digitalizaciju javne uprave kao jedan od ključnih procesa koji će uticati na efikasnost, profesionalnost javne uprave, a samim tim i na smanjenje korupcije. Jednošalterski princip bi trebalo proširiti na cijeli niz usluga kako na državnom, tako i na lokalnom nivou. Za 2018. godinu, Vlada Crne Gore je najavila reformu državne uprave i Savjet će sa posebnom pažnjom ispratiti ovaj proces.

4. SUZBIJANJE ¹ SIVE EKONOMIJE

Imajući u vidu povećanja fiskalnih nameta tokom prethodnih godina, a posebno imajući u vidu povećanje PDV-a i akciza, siva ekonomija je kontinuirano tema od značaja za Savjet. Kada su u pitanju fiskalni uzroci, prisustvu sive ekonomije doprinose komplikovane i skupe poreske procedure, veliko fiskalno opterećenje zarada

¹ Iz Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije za 2017. godinu, Vlada Crne Gore

i postojeća socijalna politika po kojoj socijalna davanja ostvaruje i radno sposobno stanovništvo, nedovoljno transparentan poreski sistem, nedovoljno obučena i opremljena poreska administracija, nedovoljan kvalitet usluga javnog sektora, kao i visok stepen tolerancije društva prema sivoj ekonomiji. Dodatno, usljed niske produktivnosti privredni subjekti opredjeljuju da poslovanje u potpunosti ili djelimično prenesu u neformalni sektor i to na način da ne izmiruju poreske obaveze. Visok nivo gotovine u finansijskim transakcijama i neformalni izvori finansiranja svakako doprinose ovoj "pojavi".

Tokom 2017. godine, Vlada je usvojila Akcioni plan za suzbijanje sive ekonomije, kojim su se definisale mjere za suzbijanje sive ekonomije sa akcentom na jačanje fiskalne discipline i eliminisanja nelojalne konkurencije, kao i podizanje svijesti o značaju legalnog poslovanja. U tom dokumentu i Vlada je saglasna sa stavom Savjeta da u prethodnim godinama nije ostvaren potreban stepen koordinacije za efikasno suzbijanje nelegalnog obavljanja djelatnosti jer nije uspostavljen adekvatan model za otklanjanje nepravilnosti.

Kako bi koordinacija državnih institucija po ovom pitanju bila bolja, oformljena je Komisija za suzbijanje sive ekonomije u čijem sastavu su predstavnici organa nadležnih za sprovođenje mjera u borbi protiv sive ekonomije. Definisane su i mjere, razvrstane na preventivne, restriktivne i stimulatívne mjere, koje ćemo, zbog značaja teme ovdje prenijeti u nadi da će Vlada donešeni akcioni plan ispuniti.

PREVENTIVNE MJERE

- ▶ Potrebno je sprovesti istraživanje obima sive ekonomije u Crnoj Gori (MIMIC metoda koja na najširi način obuhvata sivu ekonomiju, HTC metoda koja procjenjuje samo one oblike sive ekonomije koji se mogu identifikovati i procijeniti na osnovu podataka o primanjima i potrošnji domaćinstva i anketa o uslovima poslovanja pravnih lica i preduzetnika u Crnoj Gori),
- ▶ Anketa pravnih lica i preduzetnika o problemu sive ekonomije u Crnoj Gori,
- ▶ Obezbijediti kontinuiranu procjenu poreskog jaza tj. da poreski organ zadužen za naplatu poreskih prihoda treba jednom godišnje za prethodnu godinu da utvrdi maksimalnu moguću naplatu poreskih prihoda i ukupno naplaćeni iznos poreskih prihoda, te na taj način utvrdi poreski jaz koji će služiti kao informaciona osnova za preuzimanje preventivnih mjera u borbi protiv sive ekonomije,
- ▶ Uspostavljanje odgovarajućeg institucionalnog modela za mjerenje sive ekonomije i njenog učesća u BDP-u,
- ▶ Eliminisanje administrativnih opterećenja na način da

se smanjuju i troškovi poslovanja i potrebno vrijeme za izvršavanje obaveza prema državi,

- ▶ Unapređenje regulatornog okvira u oblasti fiskalne politike, radnog zakonodavstva i socijalne politike,
- ▶ Cilj mjera iz korpusa fiskalne politike je smanjenje koristi, na jednoj strani, i povećanje troškova i rizika od uključivanja u sivu ekonomiju, na drugoj strani. Prema tome, najvažnije mjere iz oblasti fiskalne politike bile bi smanjenje troškova primjene poreza i smanjenje tolerancije prema sivoj ekonomiji,
- ▶ Smanjenje troškova primjene poreza bi se moglo ostvariti smanjenjem broja i pojednostavljenjem poreskih procedura, te uvođenja obaveze elektronskog podnošenja poreskih prijava i komuniciranja sa poreskim organima,
- ▶ Za suzbijanje sive ekonomije neophodno je kroz sistem obrazovanja i javnog informisanja povećati svijest građana o efektima sive ekonomije, i na taj način uticati na povećanje poreske discipline, čemu bi znatno doprinijelo i povećanje kvaliteta usluga koje obezbjeđuje država,
- ▶ Prekogračna kontrola lica i robe treba da se poboljša,
- ▶ Jedna od preventivnih mjera koje nema u Akcionom planu i koja je po nama jako značajna jeste jačanje mehanizma spriječavanja pranja novca u bankarskom sektoru u smislu propisa i kontrola koji su u skladu sa međunarodnim propisima. Propisi postoje na papiru ali kontrola mora biti unaprijeđena, a legalno poslovanje na taj način podržano.

RESTRIKTIVNE MJERE

predstavljaju popis aktivnosti, odnosno zaduženja pojedinih nadležnih organa na suzbijanju sive ekonomije, kao i rokove i ciljeve koji se žele postići na formalizaciji prihoda u određenim sektorima. Detaljna tabela se nalazi u Akcionom planu, a Savjet će pratiti izvještavanja Vlade o ispunjenosti zadatih aktivnosti.

STIMULATIVNE MJERE

za suzbijanje sive ekonomije imaju za cilj da doprinesu smanjenju fiskalnog deficita i kroz set mjera podstaknu privredne subjekte da u cjelosti ili dio svog poslovanja iz oblasti sive ekonomije prebace u legalne tokove. Treba napomenuti da određeni broj ovih mjera podrazumijeva duži vremenski period implementacije. Značajan udio sive ekonomije je zastupljen i u oblasti zapošljavanja, a naročito tokom ljetnje turističke sezone. U tom smislu kao važna podsticajna mjera za registraciju neformalnih radnika koji rade nepuno radno vrijeme moglo bi da bude uvođenje povoljnijeg poreskog tretmana za tzv. mini i midi poslove, po uzoru na pozitivno iskustvo razvijenih zemalja. Kod mini poslova, stope doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje su bitno niže od standardnih, dok stopa poreza na dohodak može biti i

nulta. Za mali poslove stope doprinosa su više od onih za mali poslove, ali još uvijek niže od standardnih, kako bi se olakšao njihov prelazak u standardno zaposlenje. Stimulativna mjera bi mogla i da bude uvođenje diferencirane stope poreza i doprinosa na zarade zavisno od starosne kategorije, tako da budu niže stope za mlade kategorije stanovništva, npr. za novozaposlena lica do 25 godina starosti.

Najvažnija mjera u oblasti finansijskog sektora bila bi smanjenje gotovinskih plaćanja i podsticaji bezgotovinskog plaćanja. Prelazak na bezgotovinski vid plaćanja smanjio bi učestće transaktora u sivoj ekonomiji. Pri tome, akcenat je na stimulativnim mjerama koje će podstaći upotrebu bezgotovinskih transakcija. Plaćanje elektronskim novcem je moguće podstaći uvođenjem mogućnosti elektronskog plaćanja i u sektorima u kojima dominira plaćanje gotovinom (ugostiteljstvo, taksi usluge, i sl.). U vezi sa tim, potrebno je analizirati mogućnost subvencioniranja terminala malim i mikro preduzećima, ograničene poreske podsticaje za plaćanja izvršena elektronskim putem ili uvođenje prepaid kartica osobama koje nemaju račun u bankama kako bi se omogućilo njihovo uključivanje u formalni sektor.

5. OPOREZIVANJE

Crna Gora je generalno prepoznata kao zemlja s niskim poreskim režimom. Veoma je dobro imati takav imidž u poslovnoj zajednici, međutim, to je samo dio priče, jer porez na dobit od 9% nije jedina stavka koju treba uzeti u razmatranje prilikom diskusije o poreskoj politici. Investitori pokazuju zabrinutost za ekonomsku stabilnost u zemlji zbog discipline plaćanja poreza, odnosno zbog nedostatka sistematske i stroge naplate poreza. Sa našeg stanovišta, „disciplina“ direktno utiče na konkurentnost kompanija na tržištu i nejednake uslove poslovanja. Izmjena poreske politike negativno utiče na predvidljivost investicija i opštu privlačnost zemlje.

Neophodna je veća predvidljivost poslovnog okruženja i transparentnost planiranja, a posebno planiranja poreske politike. Na taj način bi se omogućilo kompanijama da planiraju poslovne aktivnosti i razmatraju dodatne investicije u odnosu na konzervativan i oprezan pristup kojima kompanije pribjegavaju usljed sve većeg broja novih poreza.

Tokom 2017. godine, bili smo svjedoci procesa fiskalne konsolidacije kojim su uvedene posebne mjere kao što su povećanje PDV-a, akciza i slično. Iako razumijemo da su ove mjere potrebne, naš savjet bi bio da se najprije državni organi fokusiraju na sivu ekonomiju (inspekcije i granične kontrole) i da unaprijede „fiskalnu disciplinu“ a

ne da povećavaju poreske namete koji negativno utiču posebno na privatni sektor koji legalno posluje. Primjer akciza na gazirana pića: Akcize na gazirana pića sa šećerom uvedene su u Crnoj Gori zakonom o akcizama iz 2011. godine, čija je primjena počela 2012. Uvođenje potpuno novih akciza uhvatilo je privredu nespornu jer su kompanije koje se bave prodajom akcizne robe za povećanje saznale iz medija. Nakon toga, bilo je vrlo malo prostora za dijalog Vlade i privrednika i mogući uticaj na predložena rješenja. U vrijeme uvođenja većih akciza, Crna Gora je bila treća u Evropi po iznosu akciza, odmah iza Danske i Norveške, koje imaju mnogo bolji standard. U Fiskalnoj strategiji 2017-2020, koja je usvojena u junu 2017. godine, novo povećanje akciza je predloženo na sljedeći način: od 1. januara 2018. – 30 eura po hektolitr, od 1. januara 2019. – 40 eura po hektolitr, i od 1. januara 2020. – 50 eura po hektolitr. Ni ovog puta povećanje nije bilo najavljeno i nije bilo prethodnog dogovora sa privrednicima. Iako smo Vladi predstavili sveukupan uticaj planiranog povećanja na poslovanje naših članova, akcize su povećane od 1. januara 2018. i već su dovele do pada prodaje na tržištu.

Naši članovi su zabrinuti da ovakve mjere, bez konsultacije sa kompanijama koje posluju na tržištu, svakako ne doprinose povoljnoj poslovnoj klimi i imidžu Crne Gore kao zemlje sa dobrim poslovnim okruženjem i mogu da imaju dugoročne negativne posljedice. Vjerujemo da se ovdje ne radi samo o interesima jedne kompanije već se radi i o interesima čitave privrede i mnogih drugih povezanih kompanija čije se poslovanje zasniva na saradnji sa kompanijama o kojima ovdje govorimo.

Crna Gora je već rangirana kao jedna od zemalja sa najvećim akcizama na gazirana pića sa šećerom u Evropi. U situaciji gdje postoji visok javni dug i opterećene javne finansije, stiče se utisak da država vidi akcize kao najbrži mehanizam za prikupljanje sredstava za budžet. Smatramo da uvođenje novih akciza ima dugoročno negativan uticaj na privredu. Novi porezi na robu široke potrošnje će uticati da se smanji njena upotreba, što će, posljedično, smanjiti prihode svih učesnika u trgovačkom lancu.

6. RAZLIČITI IZNOSI FISKALITETA NA OPŠTINSKOM NIVOU

Jedna od tema koja se ponavlja u dokumentima Savjeta stranih investitora, ali i drugih sličnih organizacija, jeste nejednaka i nedovoljno jasno definisana politika na opštinskom nivou koja se odnosi na fiskalitet. Transparentnost na način da je investitor u mogućnosti da pred-

vidi troškove, tj. vremenske rokove za izdavanje raznih dozvola, jedan je od osnovnih preduslova za planiranje i razvoj poslovanja. Vjerujemo da i Vlada prepoznaje ovaj problem koji je detaljnije obradila još 2013. godine kroz dokument Ministarstva finansija “Analiza fiskaliteta na lokalnom nivou” i razumjela da je upravo ova tema često barijera za razvoj poslovanja.

Kao što dokument navodi, “pored nivoa centralne vlasti, i brojnih aktivnosti za unapređenje poslovnog ambijenta, važan dio ukupne slike o uslovima za realizaciju poslovnih ideja jesu i uslovi za poslovanje na lokalnom nivou. Investitori su za najznačajnije postupke vrlo često upućeni na organe lokalnih samouprava u dijelu zahtjeva za realizaciju investicija, posebno u segmentu izdavanja raznih dozvola i odobrenja”. Skoro svaka procedura započeta od strane pravnog ili fizičkog lica praćena je fiskalitetom, koji se plaća i prihod je jedinica lokalnih samouprava, a uveden je propisom lokalne samouprave po osnovu zakonske regulative na državnom nivou.

Ovdje govorimo o tri ključna segmenta lokalnih fiskaliteta:

- ▶ Porezi (porez na nepokretnosti, porez na promet nepokretnosti, porez na dohodak fizičkih lica i prirez porezu na dohodak fizičkih lica),
- ▶ Takse (lokalne administrativne takse, lokalne komunalne takse, kao i druge takse),
- ▶ Naknade (naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta, naknade za korišćenje opštinskih puteva i druge naknade).

Da bi se bolje razumjelo o kojem broju fiskaliteta se govori, pobrojaćemo neke od primjera naknada koje su prisutne u jednoj ili više opština, često uvedene bez posebne standardizacije i osnova. Zavisno od razumijevanja lokalne vlasti, pojedine naknadne su ukinute, minimalizovane i slično. Ipak, zaključak je da je ovaj proces netransparentan i daleko od prakse “jednog šaltera”. Primjeri taksi i naknada sa kojima su se investitori susretali u prethodnom periodu:

- ▶ Turistička taksa
- ▶ Članski doprinos turističkoj organizaciji
- ▶ Boravišna taksa
- ▶ Izletnička taksa
- ▶ Naknada za ustupanje građevinskog zemljišta na privremeno korišćenje
- ▶ Naknada za nedostajuća parking mjesta
- ▶ Naknada za izdavanje urbanističko-tehničkih uslova
- ▶ Naknada za izdavanje rješenja za građevinsku i upotrebnu dozvolu
- ▶ Naknada za građevinsko zemljište
- ▶ Naknada za zakup građevinskog zemljišta, utvrđena je odlukom Opštine Pljevlja shodno Zakonu o građevin-

skom zemljištu (“Sl. List RCG”, br. 55/00)

- ▶ Naknada za privremeno korišćenje zemljišta i javnih površina.

Samo na osnovu Zakona o putevima, lokalne samouprave donijele su svoje propise kojima utvrđuju visine naknada za korišćenje puteva i putnog zemljišta. U dijelu ovih naknada mogu se prepoznati sljedeće:

Naknade za vanredni prevoz, Godišnje naknade za zakup putnog zemljišta, Naknade za priključenje prilaznog puta na opštinski put, Naknade za postavljanje cjevovoda, vodovoda, kanalizacije, električnih, telefonskih i telegrafskih vodova na javnom putu i sl. Godišnje naknade za cjevovode, vodovode, kanalizaciju, električne, telefonske i telegrafске vodove i sl. ugrađene na javnom putu, Naknada za postavljanje i ugradnju elektronskih, telefonskih, antenskih uređaja i opreme i sl. i godišnja naknada za postavljene uređaje, Naknade za izgradnju komercijalnih objekata kojima je omogućen pristup sa opštinskog puta, Godišnje naknade za korišćenje komercijalnih objekata kojima je omogućen pristup sa opštinskog puta, Naknade za natpise na putu i natpise postavljene pored puta.

Kao što je navedeno, lokalne samouprave predstavljaju važne partnere stranim investitorima pa su međusobna saradnja i razumijevanje od ključne važnosti za realizaciju investicija, koje su zajednički cilj. Procedure se moraju transparentnije usvajati i primjenjivati, informisanost investitora treba biti blagovremena i svakako treba imati u vidu da sve vrste fiskaliteta negativno utiču i na finansijski dio projekta, posebno ako nisu bile planirane.

Kao što je i u uvodu navedeno, u okviru Savjeta aktivno funkcioniraju dva Komiteta: ICT i Bankarski komitet. Predstavnici ovih sektora su našli svoj interes da se u okviru ovog Savjeta grupišu i stvore zajedničku platformu za međusobnu komunikaciju, kao i komunikaciju sa donosiocima odluka. Ukratko ćemo predstaviti rad ovih tijela, odnosno glavne teme koje su obrađene u prethodnom periodu.

1. INFORMACIONO-KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE (ICT)

ICT sektor je pokretačka snaga kako ekonomskog razvoja, tako i širih društvenih promjena, koja podstiče produktivnost i konkurentnost ekonomije. Vjerujemo da je snažan ICT sektor od presudnog značaja za Crnu Goru, pa je i Savjet potpuno posvećen pružanju podrške rastu ovog sektora. Da bi se nosio s brzim tehnološkim promjenama i načinom na koji se informacije konzumiraju, proizvode i prenose, ICT sektor mora tražiti nove načine za ostvarivanje prihoda, nove poslovne modele i nova tržišta. Sektor telekomunikacija mora da nastavi sa istraživanjem novih načina na koje bi profitirao od postojeće infrastrukture i pristupio investicijama, da bi se ta infrastruktura nadogradila i proširila, što predstavlja poseban izazov u Crnoj Gori. Svi ovi ciljevi mogu biti postignuti samo ako se zastarjela zakonska regulativa i okvir standarda reformišu da bi se bolje uklopili u svijet širokopojasnog pristupa bez granica.

Tokom 2014. godine naši članovi iz sektora telekomunikacija i ICT oformili su Komitet u okviru Savjeta kako bi se "jednim glasom" obratili nadležnim institucijama, a sa ciljem unapređenja poslovnog okruženja za ICT sektor u Crnoj Gori. Komitet za ICT teži podsticanju inovacija, ekonomskog rasta i poboljšanju kvaliteta svakodnevnog života, kako za građane, tako i za poslovne subjekte. Kako je navedeno u Statutu Komiteta: "Naš cilj je maksimalno korišćenje potencijala ICT sektora da se doprinese razvoju Crne Gore na više načina. Misija Komiteta je podsticanje inovacija, ekonomskog rasta i poboljšanje kvaliteta svakodnevnog života, kako za građane, tako i za poslovne subjekte omogućavanjem transparentnog, predvidljivog i održivog poslovnog ambijenta."

TELEKOMUNIKACIJE

Moderno, predvidljivo, konzistentno i transparentno poslovno okruženje uz poštovanje vladavine prava

podstiče rast telekomunikacionog tržišta i uopšte čitave ICT privrede. Da bi se obezbijedila realizacija prilično optimističnih ciljeva postavljenih u Strategiji razvoja informacionih tehnologija do 2012. godine, što je jedan od najznačajnijih preduslova za ekonomski rast u zemlji, neophodno je bolje razumijevanje tržišta telekomunikacija.

Nadamo se da će napori zemalja Zapadnog Balkana, kao nastavak berlinskog procesa, ubrzati procese digitalizacije jer se tako olakšava saradnja i ekonomski razvoj. Na tom putu, uloga vlada je da obezbijede okruženje za pravilnu implementaciju efikasne digitalne transformacije društva, u saradnji sa sektorom informacionih tehnologija.

Kao zemlja u procesu pristupanja EU, Crna Gora treba da uvaži realnost, prepozna izazove s kojima se suočavaju učesnici na tom tržištu, koje EU već prepoznaje te da shodno tome i slijedi aktivnosti koje će se preduzimati na nivou EU u implementaciji Jedinog digitalnog tržišta (Digital Single Market) i Jedinog telekomunikacionog tržišta (Telecom Single Market). Ovo prije svega neminovno nameće potrebu za integracijom postojećih tehnoloških rješenja i realizacijom „Evropske inicijative za slobodan protok podataka“ (inicijativa za Evropski oblak), a što, pored ostalog, ima za cilj stvaranje okvira za obezbjeđivanje jednakih uslova za sve učesnike na tržištu.

Kako bi se obezbijedili ovi preduslovi, Evropska komisija

je definisala Strategiju koja sadrži korake ka obezbjeđivanju jedinstvenog digitalnog tržišta i koja se fokusira na tri pravca:

- ▶ Obezbeđivanje boljeg pristupa digitalnoj robi i uslugama u cijeloj Evropi potrošačima i kompanijama tako da jedinstveno tržište bude spremno za digitalno doba koje podrazumijeva brze poslovne aktivnosti, te pomaže uklanjanju barijera za prekogranično elektronsko poslovanje;
- ▶ Stvaranje odgovarajućih uslova, jednakih za sve učesnike na tržištu, i poslovnog okruženja za digitalne mreže i content usluge koje su u vrlo dinamičnom razvoju (aktivnosti usmjerene za stvaranje pravih uslova za ulaganja u infrastrukturu, obezbjeđivanje jednakih uslova među učesnicima na tržištu i poboljšanje evropske osnove za digitalnu ekonomiju);
- ▶ Maksimalno povećanje potencijala za rast digitalne ekonomije (aktivnosti sa dalekosežnim uticajem na konkurentnost na evropskom tržištu, ulaganja u ICT infrastrukturu i tehnologije kao što su Cloud computing i Big Data, istraživanja i inovacije, kao i uključenost i unapređivanje vještina).

Da bi osigurala odgovarajuće ravnopravne uslove neophodne digitalnim mrežama i inovativnim uslugama, Evropska komisija će, prema navedenoj Strategiji, učiniti sljedeće:

- ▶ predstaviti ambicioznu reviziju Uredbe EU o telekomunikacijama koja pored ostalog obuhvata stvaranje podsticaja za ulaganja u brzi širokopojasni internet, obezbjeđivanje ravnopravnih uslova za sve učesnike na tržištu, i tradicionalne i nove, te stvaranje djelotvornog institucionalnog okvira.
- ▶ uraditi sveobuhvatnu analizu uloge internetskih platformi (pretraživači, društveni mediji, trgovine aplikacijama itd.) na tržištu. Time će se obuhvatiti pitanja među kojima su netransparentnost rezultata pretrage i praksi određivanja cijena, način upotrebe dobijenih informacija, odnosi među platformama i dobavljačima.

U samom dokumentu „Jedinstveno telekomunikaciono tržište” donosioci akta su već otišli korak dalje kada je u pitanju zaštita privatnosti korisnika, koja je jedna od ključnih razlika koja se odnosi na obaveze tzv. tradicionalnih operatora i obaveze koje imaju OTT provajderi pa je odredbom člana 8 kojim je definisana izmjena člana 1. Direktive 2002/22/EU stav 3. propisano:

„3. Nacionalnim mjerama koje se odnose na pristup krajnjih korisnika ili njihovo korišćenje usluga i aplikacija pu-

tem mreža elektronskih komunikacija, poštuju se osnovna prava i slobode fizičkih lica, između ostalih i mjere koje se odnose na privatnost i pravični postupak, kako je definisano u članu 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda”.

U svakom slučaju EU regulatorni okvir se sve više bavi pitanjima koja su izazvana sve bržim rastom značaja OTT provajdera na evropskom tržištu.

Nema razloga da se crnogorski regulatorni okvir razlikuje od onog koji važi u EU kao ni od onog budućeg koji će prema gore navedenim projekcijama biti ubrzo na snazi. Razvoj crnogorskog ICT regulatornog okvira treba da, poput onog u EU, prepozna ove izazove kako bi se definisali mehanizmi i mjere koji treba da obezbijede odgovor na takve izazove.

U nastavku slijedi pregled pojedinih izazova s kojima se suočavaju operatori elektronskih komunikacija u Crnoj Gori:

- ▶ Povećana konkurencija, pad prihoda i pored svih internih inovacija i promjena i sve kraći životni vijek proizvoda.
- ▶ Telco operatori sa drugih velikih tržišta (SAD i Azija) teže da osvoje evropsko tržište što već dovodi do značajnog odliva prihoda i smanjenja investicija i samim tim njihove ukupne vrijednosti (uključujući i smanjenje broja visoko-stručnih tzv. „pametnih” poslova).
- ▶ OTT provajderi (poput Google, Skype, Whatsapp i dr.) ugrožavaju osnovno tržište evropskih elektronskih komunikacija svojom centralizovanom produkcijom koja je trenutno van domašaja EU regulatornog okvira. Istovremeno OTT provajderi bilježe nulta ulaganja u pristupne mreže na nacionalnom nivou i nulte obaveze prema nacionalnim regulatorima po pitanju plaćanja dozvola, spektra i sl. To dovodi do već pomenutog odliva vrijednosti i investicija sa evropskog tržišta ka operatorima koji svoju produkciju organizuju van evropskog tržišta. Jedna od posljedica je to što se privatni korisnički podaci već čuvaju van Evrope te stoga nijesu pod evropskim regulatornim režimom koji se tiče zaštite privatnosti i nacionalne bezbjednosti.
- ▶ Imajući u vidu globalizacione trendove koji velikom brzinom utiču na sve industrije, posebno na ICT, vrlo je teško zanemariti slobodan protok podataka koji je postao dio svakodnevnog života građana. Nivo korišćenja interneta u Crnoj Gori je na uporedivom nivou kao i u zemljama EU, budući da prosječni građanin svakod-

neveno ostavlja svoje lične i kontakt podatke različitim pružaocima usluga. Korišćenje digitalnih tehnologija može generisati značajne prednosti u pogledu brzine, efikasnosti i transparentnosti prekogranične komunikacije u mnogim različitim sektorima.

Operatori elektronskih komunikacija su već pokretali pitanje prilično problematičnog tumačenja člana 39. Zakona o elektronskim komunikacijama (usvojenog 2013. godine) koje podrazumijeva da svi mrežni elementi i pripadajuća oprema moraju biti na teritoriji Crne Gore. Takvo tumačenje je svojevrsna biznis barijera posebno za pružaocce usluga koji djeluju u međunarodnom okruženju, kao dio korporativnih grupacija, kao što je to slučaj s crnogorskim operatorima. Takođe je i prepreka za krajnje korisnike da imaju inovativne servise istovremeno kad i građani EU. Naime, operatorima je potrebno dozvoliti primjenu tehničkih i organizacionih integrisanih rješenja na nivou međunarodnih grupa kako bi osigurali inovativnost, poboljšali svoje usluge i optimizovali svoje resurse. Crna Gora bi, kroz usvajanje regulatornog okvira i standarda Evropske unije, trebalo da ukloni sve prepreke koje se odnose na poslovanje, korišćenje elektronske komunikacione infrastrukture i pripadajuće opreme te interoperabilnosti. Shodno tome operatorima bi trebalo biti omogućeno da na osnovu komercijalnih ugovora, za potrebe svojih mreža, koriste elektronsku komunikacionu infrastrukturu, uređaje i opremu drugih operatora u Crnoj Gori i inostranstvu, poštujući odredbe Zakona o elektronskim komunikacijama i drugih pozitivnih propisa.

U tom smislu, smatramo da bi Vlada trebalo da prihvati naše ranije predloge koji se odnose na član 39. Zakona o elektronskim komunikacijama. Kao što smo ranije predlagali, rješenje koje bi eliminisalo prostor za pogrešno tumačenje predmetne odredbe, bilo bi dopuna člana 39. na način da se nakon stava 1 doda novi stav koji glasi:

“Ako je dio elektronske komunikacione infrastrukture i prateće opreme, koji se koristi za pružanje elektronskih komunikacionih servisa, postavljen van teritorije Crne Gore, vlasnik elektronske komunikacione mreže koji koristi tu infrastrukturu i prateću mrežu će obezbijediti saglasnost vlasnika i držaoca elektronske komunikacione infrastrukture i pratećih objekata kako bi ispunio obaveze u skladu sa stavom 1 ovog člana, i nadoknaditi troškove inspekcija i kontrola izvršenih van teritorije Crne Gore nadležnim regulatornim tijelima i/ili Vladinim tijelima koje vrše nadzor”.

Očekuje se da će Inicijativa digitalne integracije Zapadnog Balkana pospješiti regionalni pristup podsticanja međudržavne saradnje kada su u pitanju procesi digita-

lizacije i olakšati integraciju u Evropsko digitalno jedinstveno tržište.

Povećanje konkurencije, potreba za transformacijom i smanjenje prihoda u telekomunikacijama stalno nameću potrebu da se intenzivnije upravlja troškovima. Brojne usluge koje se pružaju na pojedinačnom nacionalnom nivou više nijesu konkurentne niti profitabilne u odnosu na usluge globalnih OTT provajdera. Dok su ovi operatori fokusirani na razvoj inovativnih usluga koje se isporučuju sa njihovih centralizovanih platformi krajnjim korisnicima lokalnih operatera potpuno besplatno, isti ti operatori primorani su da ulažu u infrastrukturu, pristupne mreže i da razvijaju usluge u okviru nacionalnih granica.

Centralizovana i virtualizovana produkcija glavni je trend u telekomunikacijama. Operatori elektronskih komunikacija u Crnoj Gori ne mogu sebi dozvoliti da to posmatraju sa strane već se moraju tražiti mogućnosti da se iskoriste benefiti koji proizilaze iz poslovanja u okviru međunarodnih korporacija da bi se postiglo sljedeće:

- ▶ kraće vrijeme lansiranja proizvoda na tržište,
- ▶ istovremena ponuda najboljih proizvoda na mnogim nacionalnim tržištima,
- ▶ kvalitet i jednostavnost kao glavno korisničko iskustvo,
- ▶ brz i lak proces narudžbe, brzo obezbjeđivanje usluga, brzo otklanjanje kvarova, samostalno administriranje i dr.

Kako bismo detaljnije objasnili veoma velike razlike u regulatornom okviru koji važi za tradicionalne operatore od onih koji važe za OTT provajdere, osvrnućemo se na neke od obaveza koje bi mogle biti nametnute i OTT provajderima, kako bi učesnici na tržištu zaista obavljali djelatnost u bar približno sličnom poslovnom okruženju.

Dok OTT operatori ostvaruju nevjerovatan rast na tržištu, tradicionalni ili tzv. registrovani operatori se suočavaju sa značajnim i konstantnim padom prihoda od govornih servisa i usluga razmjene poruka. Nema sumnje da su razlike u regulatornom tretmanu između registrovanih operatera i OTT velike. OTT provajderi predstavljaju problem i za regulatore koji nemaju moć da kontrolišu njihove usluge. Ispostavlja se da su na taj način registrovani operatori samo „kažnjeni“ što ulažu u lokalnu infrastrukturu, zapošljavaju lokalno stanovništvo, plaćaju poreze, ulažu i ulagaće ogroman novac u elektronske komunikacione mreže, dok istovremeno OTT provajderi koriste tu infrastrukturu da ostvare profit koji se mjeri milijardama - bez ikakvih troškova i regulatornih izazova.

Cullen International je 8. decembra 2017. godine objavio dokument “Sektor telekomunikacija - Ekonomski podaci za 2016. i prognoze za 2017. i kasnije FLTEEP20170074 - 8. dec 2017”, koji se odnosi na Godišnji ETNO ekonomski izvještaj 2017 (objavljen 7. decembra 2017. <https://etno.eu/datas/publications/annual-reports>) gdje su prikazana tri grafika koja pokazuju razvoj telekomunikacionih prihoda i investicija u Evropi (ETNO izvještaj 2017 predstavlja mnogo više kvantitativnih podataka o sektoru).

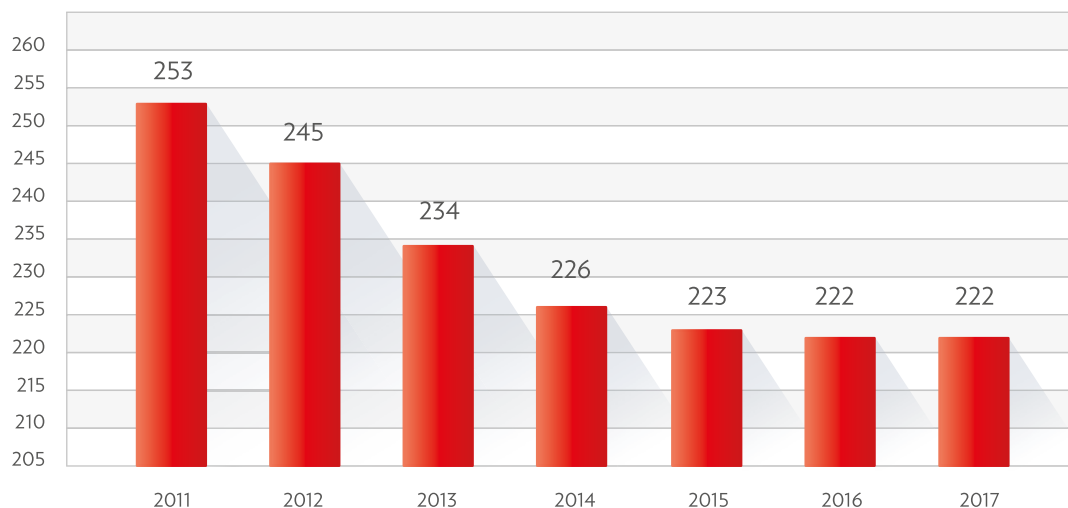
KLJUČNI NALAZI IZVJEŠTAJA SU SLJEDEĆI:

Od 2008. godine, osam godina zaredom, ukupni prihodi od maloprodaje telekomunikacija u EU-28 naglo su padali (grafik 1).

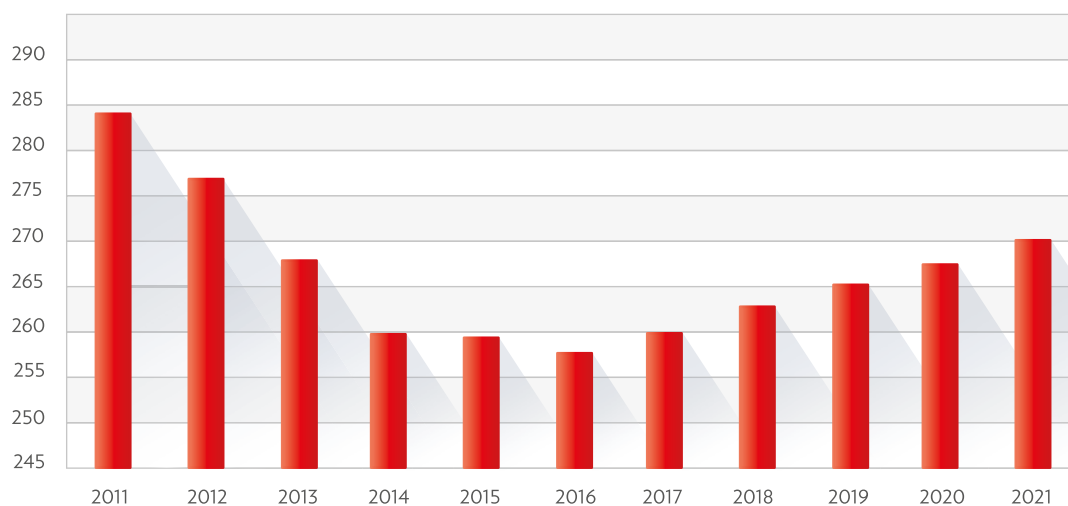
Međutim, čini se da su prihodi dosegili dno 2016., pa se očekuje skroman oporavak u 2017. i narednim godinama širom Evrope (vidi grafik 2).

Investicije fiksnih i mobilnih operatera u Evropi rastu uprkos finansijskoj krizi od njenog početka (grafik 3).

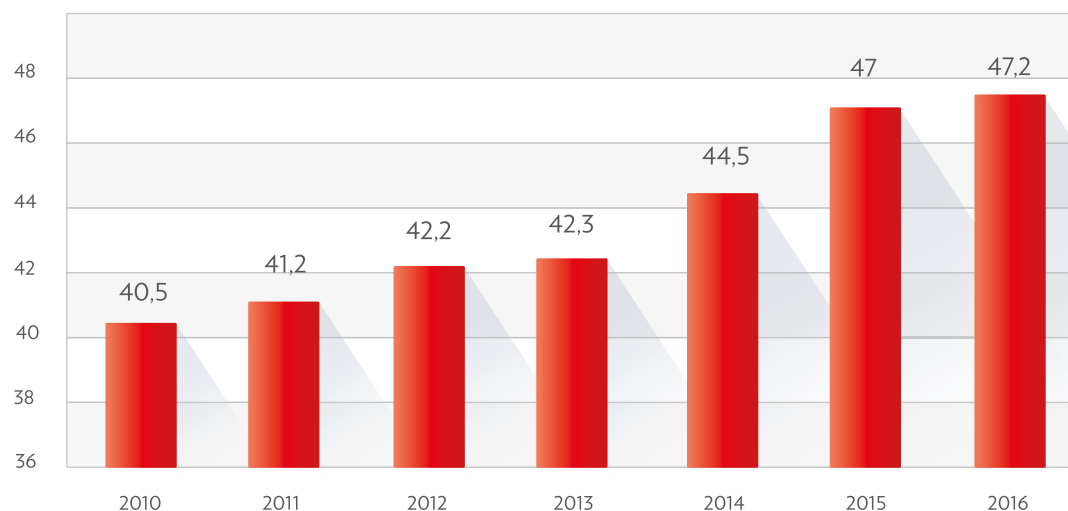

Grafik 1: ukupan prihod od telekomunikacionih usluga u EU-28 nakon osmogodišnjeg pada (u milijardama €)
 (Izvor: Cullen International – Podaci: ETNO Ekonomski izvještaj 2017)* uključujući kablovske operatore

Grafik 2: ukupan prihod od telekomunikacionih usluga (u milijardama €) u EU za 36 zemalja*
 (Izvor: ETNO Ekonomski izvještaj 2017)* (uključujući Tursku, isključujući Rusiju, Ukrajinu)

Grafik 3: ulaganja u sektoru telekomunikacija* CAPEX od strane operatora* (u milijardama €) u EU-28
 (Izvor: ETNO Ekonomski izvještaj 2017)* uključujući kablovske operatore)

Ovi podaci govore sami za sebe o izazovima s kojima se registrovani operatori suočavaju u posljednjih deset godina.

Ali to nije sve. Za razliku od globalnih provajdera (OTTs), operatori elektronskih komunikacija u Crnoj Gori, uz sve prethodno pomenute i druge obaveze, suočavaju se s prilično rigidnim tumačenjem propisa kada je u pitanju mogućnost korišćenja naprednih tehnoloških rješenja i usluga dostupnih korisnicima u zemljama u kojima posluju operatori koji pripadaju istim korporativnim grupama.

Vjerujemo da bi iste uslove trebalo osigurati svima, jednake mogućnosti kakve su pružene njihovim konkurentima - OTT provajderima koji uživaju punu mogućnost „servisa u oblaku” i nesmetano korišćenje podataka u komercijalne svrhe.

ZAŠTITA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIONE INFRASTRUKTURE

Mada postoji adekvatan regulatorni okvir koji bi trebalo da omogući zaštitu elektronske komunikacione infrastrukture kroz Zakon o elektronskim komunikacijama (čl. 42-44), Zakon o inspekcijskoj kontroli pa i Krivični zakonik (član 328) ispostavlja se da ova infrastruktura nema zasluženi i propisani režim zaštite.

Nedavni problem s kojim se suočio jedan od članova Savjeta stranih investitora - operator elektronskih komunikacija koji svojom fiksnom ili mobilnom mrežom pokriva cjelokupnu naseljenu teritoriju Crne Gore, pokazao je da ta zaštita faktički ne funkcioniše na efikasan način što se manifestuje ili kroz uporno odbijanje nadležnog inspektora da zabrani konstatna namjerna oštećenja infrastrukture, iako se radovi u blizini elektronskih komunikacionih mreža, infrastrukture i povezane opreme ne smiju izvoditi, planirati novi objekti, saditi sadnice ili preduzimati druge radnje koje ih mogu oštetiti ili ometati njihov rad. Iako je nadležni inspektor mogao podnijeti krivičnu prijavu protiv počinioca oštećenja sistema veza kako bi se spriječila samovolja jednog lica, spriječilo uzrokovanje prekida servisa koji su od javnog interesa za hiljadu i više korisnika to se ipak nije desilo.

Iako su drugi državni organi u toj prilici pokazali apsolutnu spremnost da bez obzira na to šta jeste ili nije u njihovoj nadležnosti, ovom operatoru pruže podršku da osigura zaštitu te infrastrukture, to ne može biti sistemski način zaštite, pa time ni sistemsko osiguranje vladavine prava.

Vladavina prava po svojoj definiciji znači postojanje sistemske zaštite gdje svi organi obavljaju poslove iz svoje nadležnosti i gdje nema mogućnosti za blokadu procesa zbog bilo čije samovolje i gdje svi nosioci javnih ovlašćenja podliježu kontroli vršenja ovlašćenja koja su im povjerena.

ZAKON O PUTEVIMA

Krajem 2017. godine usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o putevima, budući da je bilo jasno (a o tome se i ranije govorilo kroz preporuke Bijele knjige) da je prethodni Zakon ostavljao prostor i mogućnost da se uz preširoko tumačenje utvrđuju neopravdano visoki iznosi naknada za korišćenje puteva – jednokratne i godišnje naknade (naročito od strane nekih sjevernih opština - 900 eura po jednom uređaju ili dijelu pasivne opreme poput stubića, ormarića i TT okana koji po prirodi stvari pripadaju telekomunikacionom vodu i ne mogu se niti posmatrati odvojeno niti predstavljati osnov za posebnu naknadu za korišćenje puta).

Ministarstvo saobraćaja i pomorstva najavilo je i donošenje novog zakona o putevima sredinom ove godine i očekujemo da će ponovo biti prilike da se još jednom razmotri da li postoje još neke odredbe koje mogu prozrokovati neopravdano i nezakonito finansijsko opterećenje za operatore (plaćanja u formi jednokratnih ili godišnjih naknada za postavljanje infrastrukture ili za već postavljenu infrastrukturu). Smatramo da bi novi zakon trebalo da propiše najveće iznose naknada koje operatori treba da plate za korišćenje putnog zemljišta ili zemljišta pored puta radi postavljanja svojih kablova.

Međutim, i prije donošenja novog zakona koje je planirano za prvu polovinu 2018. godine, očekuje se da Vlada i lokalne samouprave revidiraju podzakonska akta kojima se regulišu naknade za korišćenje državnih puteva i odluke lokalnih samouprava o naknadama za korišćenje lokalnih puteva u skladu s tim. Naime, neophodno je izmijeniti podzakonska akta kako bi se osiguralo da naknade ne budu neopravdano visoke i stvaraju prave barijere u razvoju mreža elektronskih komunikacija, a posljedično i barijere za dostizanje ciljeva nacionalne Digitalne agende definisane u Strategiji razvoja informacionog društva do 2020. godine.

ZAKON O KINEMATOGRAFIJI

Zakon o kinematografiji stupio je na snagu krajem jula 2015. godine. Članom 36. Zakona predviđa se (između ostalog) obaveza operatora elektronskih komunikacija, uključujući operatore pristupa internetu, da izdvajaju 0,9% godišnjih prihoda ostvarenih od usluga pristupa internetu, prenosa televizijskih kanala i iznajmljivanja kinematografskih djela radi finansiranja Filmskog fonda za finansiranje kinematografije. Savjet stranih investitora je već ukazivao na ovo finansijsko opterećenje operatora elektronskih komunikacija, posebno u segmentu koji se odnosi na prihode od pristupa Internetu koji su osnova za obračun naknade. Vrijedno je napomenuti da su u procesu javne rasprave o Nacrtu zakona obje regulatorne agencije (za elektronske komunikacije i elektronske medije) podržale operatore u osporavanju ove naknade. Međutim, ovi prijedlozi nisu prihvaćeni i obaveza je ostala. Ostajemo pri stavu da ove obaveze treba izbrisati iz Zakona o kinematografiji.

Operatori elektronskih komunikacija imaju dozvole za pružanje usluga telekomunikacija, uključujući pristup internetu i na toj osnovi plaćaju naknadu Agenciji za elektronske komunikacije i poštanske usluge, dok su neki od njih i korisnici licence za pružanje usluga prenosa TV kanala i plaćaju naknadu Agenciji za elektronske medije. Ove naknade, bar kada je u pitanju zakonodavstvo Evropske unije i mišljenje Evropske komisije, trebalo bi da budu sve administrativne obaveze plaćanja naknada, poreza i sl. koje operatori elektronskih komunikacija trebaju platiti (odredba člana 12. Direktive o odobrenju Evropske komisije). U nekim zemljama EU, suprotno odredbama ovog člana, uveden je takozvani „posebni telco porez”, no poznato je da je Evropska komisija protiv svih tih država članica pokrenula postupak za uklanjanje propisa koji su uveli takve finansijske obaveze.

Iako Vlada tvrdi da je Zakon o kinematografiji u skladu s propisima Evropske unije, smatramo da su pri pripremi nacrtu zakona uzeti u obzir samo propisi koji se odnose na filmsku industriju u dijelu koji se odnosi na samu filmsku industriju, ali nisu uzeti u obzir i gore pomenuti propisi EU koji se odnose na područje elektronskih komunikacija.

POTPIS U DIGITALNOJ FORMI

Zakonom o elektronskim komunikacijama propisano je u članu 151 stav 1 da se pretplatnički ugovor zaključuje u pisanoj formi.

Takođe je odredbom člana 148 stav 4 tačka 10 definisano da je operator dužan da utvrdi jasne i nedvosmislene opšte uslove pružanja usluga, koji naročito sadrže: „postupak zaključivanja ugovora putem sredstava komunikacije na daljinu, kao i ugovora zaključenih izvan poslovnih prostorija operatora, koji moraju sadržati odredbe u skladu sa zakonom kojim se uređuje elektronski potpis i zaštita potrošača”.

Smatramo da bi u cilju promovisanja digitalnog poslovanja, kako je po prirodi posla to i primjereno, operatorima elektronskih komunikacija trebalo biti omogućeno da, osim potpisivanja ugovora elektronskim potpisom (što je ustvari potpisivanje bez prisustva korisnika), na prodajnom mjestu u poslovnicama operatora ili poslovnicama njihovih partnera ugovor bude potpisan na tabletu ili potpisnoj pločici tj. digitalnim ili biometrijskim potpisom (način koji je poznat u praksi u EU, primjera radi u Hrvatskoj ili kao što je u Crnoj Gori uređeno Zakonom o ličnoj karti kao “svojeručni potpis u digitalnoj formi”).

Ovaj način potpisivanja bi omogućio da operator automatski ima potpisan ugovor u sistemu (bez dodatnog skeniranja koje značajno usporava čitav proces). Naravno, primjerak za korisnika bi automatski bilo moguće odštampati tako da korisnik može odmah imati svoj primjerak ugovora.

Operatori predlažu da se odredba člana 148 stav 4 tačka 10 Zakona dopuni na način da se nakon navedenog teksta doda sljedeće: „Potpisivanje pretplatničkog ugovora podrazumijeva svojeručno potpisivanje, odnosno bilo koji drugi način potpisivanja u skladu sa propisima, a koji operator učini dostupnim što uključuje, bez ograničenja, elektronski potpis, napredni elektronski potpis, kvalifikovani elektronski potpis i digitalni potpis (“svojeručni potpis u digitalnoj formi”).“

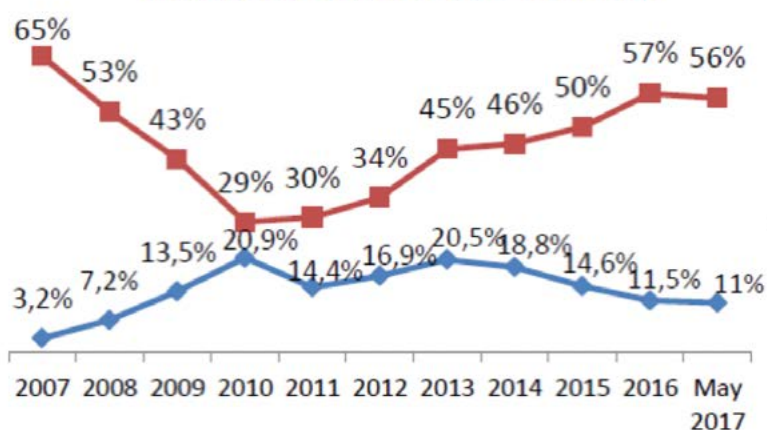
2. BANKARSKI SEKTOR

Bankarski sektor u Crnoj Gori karakteriše uporedivo veliki broj banaka na relativno malom tržištu, sa obimom neto kredita koji stagniraju u proteklih 10 godina.

Na bankarski sektor je značajno uticalo kreditiranje prilikom naglog razvoja tržišta nekretnina 2006. godine, kada su neto krediti porasli za 1.4 milijardu od čega 0.9 milijardi uglavnom u segmentu nekretnina, a 0.5 milijardi u dijelu fizičkih lica (130% porast neto kreditnog portfolija u 2007. godini). Globalna finansijska kriza i kolaps lokalnog tržišta nekretnina ostavili su bankarski sektor sa neodrživim udjelom nekvalitetnih kredita koji se godinama smanjivao primjenom raznih mjera poput prodaje duga, restrukturiranje i direktno otpisivanje. Učešće neto kredita u ukupnoj aktivni postepeno se smanjivalo tokom 10 godina (sa 82% 2007. na trenutnih 64%), u korist izloženosti ostale aktive (državne obveznice i novac i novčani ekvivalenti). S druge strane, veći kreditni razvoj

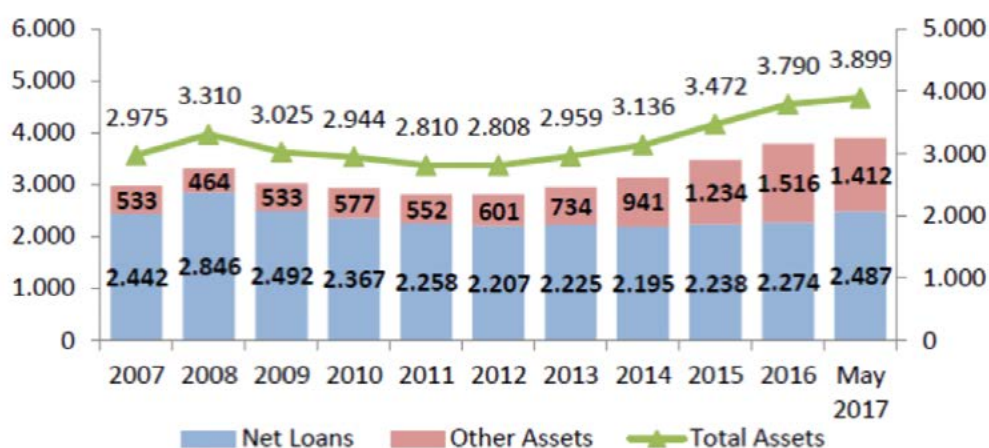

Market NPL ratio & NPL Coverage

* NPL ratio without placements to banks (correspondent accounts)

Assets In EUR millions

zabilježen je u sektoru poslovanja sa fizičkim licima (sa 29% na 42%). Trenutno je bankarski sistem relativno stabilan, dovoljno likvidan, sa pojačanim aktivnostima na refinansiranju kredita i od 2015. ogromnim pritiskom na margine (iako je neto kamatna margina jedna od najvećim u regionu i iznosi 4.6%).

Nekvalitetni krediti su na nivou tržišta još uvijek veliki, i pored velikog čišćenja portfolija loših kredita nakon 2011. godine, kada su se nekvalitetni krediti prebacivali na subjekte posebne namjene koje su osnivale bankarske grupacije. Koeficijent loših kredita iznosio je 11,5% (polovinom 2017. godine) i popravlja se posljednjih godina. Bankarski sektor je još uvijek na relativno niskom nivou pokriva nekvalitetnih kredita, koji se popravlja, a uspostavljen je i prudencioni regulatorni filter za kapital. Pokriće loših kredita je 57%.

Nedovoljna baza kapitala i manja operativna profitabilnost ne dozvoljavaju veći rast rezervacija koje se izdvajaju za rizike i prodaju paketa nekvalitetnih kredita.

Sistem kojim se definiše zakonska regulativa koja se primjenjuje na bankarstvo u Crnoj Gori prilično je strog i formalan i samo djelimično uzima u obzir dugoročne efekte regulative. Kao što je primijetilo nekoliko članova Savjeta, prostor za unapređenjem u ovim područjima postoji. Željeli bismo da posebno istaknemo potrebu da imamo preciznija mišljenja i tumačenja regulatora vezana za važna i složena pitanja kao što je upravljanje finansijskim tržištima i instrumentima, kao i potrebu da se poveća efikasnost vezana za odugovlačenja i broj neodrživih odluka crnogorskih sudova kada se odlučuje u postupcima koji se odnose na bankarstvo i finansijska tržišta.

Digitalna transformacija u bankarskoj industriji je činjenica i nijedan ekonomski sistem ne može da izbjegne ovakav razvoj a da se ne suoči sa rizicima značajnih negativnih uticaja u smislu konkurentnosti i stabilnosti sektora. Jedan od ciljeva regulatora jeste i pružanje podrške čitavom sektoru u naporima da postanu konkurentni u smislu digitalne transformacije i ekonomični u skladu sa standardima EU, a mi ćemo nastaviti da blisko saradujemo sa regulatorom kako bismo stimulisali digitalnu transformaciju.

Godine 2016. i 2017. bile su važne godine za bankarstvo u Crnoj Gori i Savjet stranih investitora je prepoznao potrebu osnivanja **Bankarskog komiteta u februaru 2017. godine**. Komitet je zamišljen kao platforma koja će članovima iz ovog sektora omogućiti da direktno i konkretno razgovaraju o najvećim izazovima i zajedničkim interesima, interno, ali i sa ostalim akterima. Članovi Bankarskog komiteta su **NLB Montenegro banka, CKB, Société Générale banka Montenegro, Erste banka, Addiko banka, Hipotekarna banka, i EBRD**

kao pridruženi član Komiteta. Addiko banka trenutno koordinira radom Komiteta.

U nastavku je dat pregled važnih tema o kojima se govorilo u prvoj godini rada ovog tijela:

SPRJEČAVANJE PREVARA

U mnogim evropskim državama, običajno pravo i sudska praksa prevaru definišu kao nepošten i nečastan postupak, lažna i neistinita objašnjenja, lažna knjigovodstvena dokumenta, nepotpune i neistinite finansijske izvještaje, sakrivanje imovine i druge slične radnje sa nepoštenim namjerama. U raznim oblicima, prevare se manje-više javljaju kod većine preduzeća ili banaka. Učestalim pojavama prevara, prema praksi razvijenih zemalja, doprinose sljedeći faktori:

- ▶ ekonomski ciklusi - u uslovima recesionih kriza, kada dolazi do smanjenja trgovine i prihoda, javljaju se velike manipulacije sa profitima banaka i korporacija;
- ▶ neadekvatni kontrolni sistemi - kontrole u bankama i preduzećima, koje ne obuhvataju redovnu kontrolu poslovanja, mogu dovesti do toga da se te slabosti koriste za organizovanje prevara;
- ▶ korporativne reorganizacije - nijesu efikasne i slabe kontrole, a proces redukcija izaziva ozbiljne posljedice u organizacionoj strukturi i podstiče klimu za prevarne radnje, naročito od menadžmenta srednjeg nivoa, iz bojazni da bi mogli izgubiti svoje pozicije;
- ▶ trend zaposlenosti - ukoliko u korporaciji postoji osjećaj nesigurnosti radnog mjesta, gubi se korporativna lojalnost i zaposleni će manje-više podnositi lažne izvještaje;
- ▶ korporativni pritisci - kompanije sa strogim isticanjem performansi su osjetljivije i podložnije prevarama.

Zemlje Centralne i Istočne Evrope su se do sada susretale sa raznim modalitetima prevarnih radnji od kojih su najzastupljenije sljedeće:

- ▶ Određeni broj lica se organizuje i registruje firmu, a zatim pronalaze lica koja podnose zahtjeve za odobravanje kredita. Kao pokriva dobijaju potvrde o zaposlenju i visini primanja koje su falsifikat. Obično je i firma fiktivna. Biraju se lica sa društvenih margina, narkomani, lica iz kriminogenih sredina, ucijenjena lica koja pristaju da za relativno nisku nadoknadu obave ovaj posao za organizatora. Kada dobiju kredit takva sredstva se puštaju preko računa te firme kako bi se prikazalo da je račun aktivan. Iz tih sredstava isplaćuju se lica koja su dobila kredit u već ranije dogovorenom iznosu, a onda se obično jedna ili dvije rate vraćaju, nakon čega se podižu preostala sredstva i gasi se firma. Organizatore ove prevare je teško pronaći.

- ▶ Fizičko lice pronalazi firmu i pogodbom-kupovinom dogovara se sa vlasnikom oko izdavanja potvrde o zaposlenju i ličnim primanjima, a zatim se takva dokumentacija predaje banci radi apliciranja za kredit. Nakon odobrenja kredita, isplaćuje se firma koja je izdala lažne potvrde, a ostala sredstva prisvaja fizičko lice - klijent, bez namjere da otplaćuje kredit. Ovdje je moguća i krađa identiteta (lažna lična karta, putna isprava), kao i falsifikovanje potrebne dokumentacije radi apliciranja za kredit.
- ▶ Vlasnik firme, zbog loše finansijske situacije, primorava zaposlene da podignu kredit u namjeri da riješi trenutne finansijske probleme. U početnom periodu firma uredno servisira obaveze po kreditu, međutim ukoliko zapadne u nove teškoće, prestaje sa radom, a klijenti gube zaposlenje i suočavaju se sa obavezama po kreditu.
- ▶ Organizator prevare – poslodavac obećava zaposlene klijentima uz uslov da podignu kredit koji će firma uredno servisirati. Poslije realizacije kredita prevareni klijent nema mogućnosti da ostvari kontakt sa organizatorom.
- ▶ U potvrdi o zaposlenju i visini primanja poslodavci navode i potvrđuju zarade mnogo veće od stvarnih kako bi potencijalni korisnici ispunili kreditne uslove.

Ovakvi modaliteti prevarnih radnji u 100% slučajeva rezultiraju čistim gubitkom za finansijsku instituciju ukoliko se radi o kreditnom proizvodu. Samo jedan od navedenih modaliteta može dovesti finansijsku instituciju u milionski gubitak. U korak sa visoko razvijenim okruženjem, razvijali su se i veoma sofisticirani načini i modaliteti prevarnih radnji.

Banke nastoje da borbu protiv prevara sprovode odgovorno u svojim organizacionim jedinicama, uključivši u sistem preventive i organizovanog djelovanja sve zaposlene, ali i menadžment banke. Svaki slučaj pokušaja prevare, sumnje na prevaru ili dokazane prevare mora se uočiti i brzo, temeljno i profesionalno istražiti kako bi se preduzele mjere radi spriječavanja širenja posljedica, određivanja odgovornosti i poštovanja zakonske obaveze prema nadležnim institucijama. Za finansijski sektor je od suštinske važnosti da zaposleni razumiju prirodu prevare u kreditnim poslovima i da budu spremni da sprovedu sve propisane korake u cilju smanjenja podložnosti banke kreditnom riziku, jer sistem prepoznaje da klijenti i sredstva klijenata koja su ostvarena zaštićenom praksom mogu imati ozbiljne posljedice po banku i cijelo finansijsko tržište Crne Gore po raznim osnovama i sa različitim pravnim i finansijskim posljedicama.

Jedna od glavnih tema Bankarskog komiteta Savjeta stranih investitora jeste inicijativa da se osnuje tijelo koje

će se baviti spriječavanjem prevara u Crnoj Gori i koje će biti platforma za razmjenu informacija među bankama. Shvatajući značaj ove teme i imajući u vidu primjere sličnih tijela u regionu, a posebno Fraud Forumu u Srbiji, Komitet se složio da detaljnije analizira ovu temu kako bi se prikupili dokazi i preporuke koji bi bili korisni za Crnu Goru. Na osnovu tih rezultata, banke bi, uz odobrenje Centralne banke, trebalo da donesu odluku na koji način da implementiraju ovu inicijativu.

U saradnji sa Udruženjem banaka Crne Gore, ova inicijativa je razrađena na način da je predstavljena svim bankama. Naredni korak je dostavljanje studije slučaja Udruženju na kojoj rade eksperti, a rok je kraj februara 2018. godine.

Studija će sadržati sljedeće elemente:

- ▶ Uvod: Opis svrhe postojećeg Fraud Forumu u Srbiji
- ▶ Strategija za uvođenje na crnogorsko tržište: detaljan opis koraka koje treba sprovesti
- ▶ Misija: opis svrhe osnivanja Fraud Forumu
- ▶ Vlasništvo: upravljanje Fraud Forumom
- ▶ Crnogorsko tržište: trenutno stanje / Forum za kartičarsko poslovanje
- ▶ Kako do uspjeha: šta je neophodno za uspjeh, metodologija?
- ▶ Analiza tržišta: globalna analiza crnogorskog tržišta po pitanju prevarnih radnji
- ▶ Upravljački segment, koji uključuje:
  - detaljnu analizu segmentacije tržišta sa statistikom
  - potrebe tržišta, trenutno stanje i buduća predviđanja
  - strategiju za targetiranje tržišnih segmenata: cilj Fraud Forumu i uticaj
- ▶ Opis usluga: detaljan opis, uz:
  - analizu svih usluga koju treba da dostave lokalne banke
- ▶ Sumiranje Strategije i njena implementacija:
  - detaljan opis koraka koje treba sprovesti – usklađenost sa zakonskim propisima (pravna regulativa)
- ▶ Potreba jačanja okvira za prevenciju prevarnih radnji: trenutna situacija u zemljama Centralne i Istočne Evrope – statistički podaci
- ▶ Finansijski plan
- ▶ Projektovani profit i mogući gubici za crnogorsko tržište: koristi od spriječavanja prevarnih radnji na tržištu i učešće lokalnih banaka
- ▶ Zaključna razmatranja

RAZVOJ TRŽIŠTA NOVCA

Razvoj tržišta novca u Crnoj Gori veoma je važan za bankarski sektor. Tržište novca odnosi se na lako i brzo dobijanje kratkoročnih sredstava, s jedne strane, i mogućnost ostvarivanja dodatnog prihoda za banke koje imaju višak sredstava, s druge strane. Model tržišta novca bi obuhvatio sve poslovne banke, a komunikacija bi se odvijala putem elektronskih kanala kao što su: Reuters/Bloomberg, telefon, mejl, itd.

Najznačajnije prednosti i mane razvoja tržišta novca su ove:

- ▶ Sigurnije izvršenje naloga u domaćem i inostranom platnom prometu,
- ▶ Razvijanje REPO poslova koji nijesu razvijeni u Crnoj Gori,
- ▶ Dalji razvoj tržišta kapitala u Crnoj Gori nakon razvoja REPO poslova.

Rezultati gore pomenutih prednosti su brojni – od smanjenja troškova za prevoz novca do novog razvoja u bankarskom sektoru.

Razvoj tržišta novca u Crnoj Gori zahtijeva kreiranje radne grupe kao i podršku Centralne banke u smislu zakonodavnog okvira i propisa koji bi se odnosili na tržište novca.

IFRS 9.2

Implementacija standarda IFRS9.2 imaće različite efekte na banke u Crnoj Gori, u zavisnosti od postojećih politika upravljanja rizicima i profila rizika banaka. Banke koje imaju konzervativnije politike i veće pokriće izloženosti u manjoj mjeri će osjetiti efekte implementacije IFRS9.2, što neće biti slučaj sa bankama koje nemaju takve politike.

Prema novim pravilima koja propisuje standard IFRS 9.2, banke će morati da posvete više pažnje naplati i prilagođavanju procedura za naplatu spornih potraživanja kako bi brzo odreagovale na kašnjenja klijenata. Što se tiče adekvatnosti kapitala banaka, važećim propisima Centralne banke propisuje se da se razlika između odredbi MRS39 koje se odnose na rizike (u 2018.godini: odredbe IFRS9) i odredbi koje propisuje Centralna banka računa kao odbitna stavka kapitala (takozvani prudencioni filter). Dalje, propisano je i da negativni uticaj od trenutka prvog usvajanja (FTA) standarda IFRS9 traje pet godina (2018-2022). Stoga, veći uticaji na adekvatnost kapitala banaka nijesu predviđeni.

Lokalna implementacija je počela sredinom 2016. i Centralna banka je angažovala spoljnog konsultanta za implementaciju i organizovala nekoliko sastanaka sa bankama kako bi se iznijela pitanja vezana za IFRS9. Ipak, izmjene propisa su usvojene i objavljene tek u decembru 2017.godine (Crna Gora je počela sa implementacijom IFRS9 1. januara 2018.) što ostavlja malo vremena bankama da naprave konačne metodološke i informacione izmjene (iako je rad na ovim izmjenama počeo ranije u bankama). Preporučili bismo da se ovako značajne izmjene propisa objavljuju najmanje 12 mjeseci prije stupanja na snagu. Većina banaka je angažovala spoljne konsultante za implementaciju, što stvara dodatni trošak, pogotovo kad se ima u vidu i neophodan IT trošak.

Pored toga, prelazak na standard IFRS 9 nije jasno regulisan sa stanovišta poreza na dobit pravnih lica. Ovdje je najveća razlika na lokalnom kontu 3025-obavezne rezerve koji predstavlja rezerve koje prema IFRS9 nije su obavezne. Glavno pitanje je da li će Poreska uprava smatrati da priznavanje ovih rezervi u regulatorni kapital ili neraspoređenu dobit podliježe porezu na dobit pravnih lica od 9%.

KREDITNI BIRO

Kao što je poznato Kreditni biro je osnovan prije 10 godina u okviru Centralne banke Crne Gore. Banke su zakonski obavezne da koriste podatke iz tog Kreditnog biroa, a druge podatke banke koriste kao dodatni izvor da bolje procijene individualni kreditni rizik. Banke i Centralna banka Crne Gore trenutno rade na novim poboljšanjima postojeće verzije koja ima za cilj bavljenje sljedećim pitanjima:

Redovnost ažuriranja podataka

Kod postojećeg Kreditnog biroa ažuriranje zaduženosti se radi jednom mjesečno, a podatak o novim kreditima se premošćava posebnim unosom, kao dodatna informacija.

Ne postoji adekvatno izvještavanje o žirantima, što se ogleda kroz ograničen broj žiranata, gdje ne postoji sudužnik i jemci. Novi Kreditni biro treba da ima dnevnu ažurnost uz informacije o žirantima i jemcima i sudužnicima. Postojeći Kreditni biro pri CBCG nema podatke o zaduženostima prema Investiciono razvojnom fondu, faktoring kućama, telekomunikacionim kućama i o komunalnoj zaduženosti.

Obim i struktura podataka

Postojeći Kreditni biro pri CBCG obezbjeđuje samo

djelimične informacije po klijentu za pravna i fizička lica, bez dopunskih podataka (broju i iznosima kredita za pravna lica i fizička lica, starosna struktura plasmana, vrste kredita, izdatih garancija, tekućim računima i za klijente koji nemaju klasični kredit, izvještaj za članove porodičnog domaćinstva korisnika kredita, korišćenje po debitnim platnim karticama, docnja po bankama itd...)

Rad postojećeg Kreditnog biroa je limitiran, kako radnim vremenom CBCG, tako i obimom podataka, što ograničava poslovne banke da uvedu nove servise za koje je neophodno da baza podataka bude stalno dostupna.

IZMJENA ODREDBI ZAKONA O STEČAJU

Jedan od problema sa kojima se banke u Crnoj Gori susrijeću jeste situacija kada se pojavljuju u ulozi različitih povjerilaca u stečajnim postupcima, u kojima se sprovodi reorganizacija striktnom primjenom odredbi Zakona o stečaju. Naime, radi se o pitanjima koja direktno utiču na status povjerilaca, prvenstveno finansijskih institucija, koje se u velikom broju slučajeva javljaju kao nosioci založnih prava na imovini stečajnog dužnika.

Naime, primjenom odredbi Zakona o stečaju koje se odnose na usvajanje Plana reorganizacije, direktno se utiče na status banaka, čime se ugrožavaju, ograničavaju i obesmišljavaju prava i mogućnosti povjerilaca da na najefikasniji način, a ponekad i jedini mogući način naplate svoje potraživanje.

Shodno sadašnjem zakonskom rješenju, odredbom člana 167 Zakona o stečaju ("Sl.list CG" br. 1/11 i 53/16) propisano je sledeće:

- (1) Glasanje se vrši u okviru klasa povjerilaca.
- (2) Ustanovljavaju se i odvojeno glasaju sljedeće klase povjerilaca:
  - 1) razlučni povjerioci;
  - 2) povjerioci prvog isplatnog reda;
  - 3) povjerioci drugog isplatnog reda;
  - 4) povjerioci trećeg isplatnog reda.
- (3) Stečajni sudija može, na predlog stečajnog upravnika, odobriti formiranje jedne ili više dodatnih klasa u sljedećim slučajevima:
  - 1) da su stvarne i suštinske karakteristike potraživanja takve da je opravdano formiranje posebne klase;
  - 2) da su sva potraživanja u okviru predložene posebne klase u značajnoj mjeri slična, izuzimajući klase formira-

ne iz administrativnih razloga u skladu sa stavom 3 ovog člana.

Odredbom člana 168 propisano je:

- (1) Plan reorganizacije se smatra usvojenim u jednoj klasi povjerilaca ako su za plan reorganizacije glasali povjerioci koji imaju prostu većinu potraživanja od ukupnih potraživanja povjerilaca u toj klasi.
- (2) Klasa povjerilaca čija potraživanja prema planu reorganizacije treba da budu u potpunosti izmirena prije početka primjene plana reorganizacije ne glasa za plan reorganizacije, odnosno smatra se da je plan reorganizacije u toj klasi usvojen.
- (3) Plan reorganizacije se smatra usvojenim ako ga na propisani način prihvati većina formiranih klasa i ako je plan sačinjen u skladu sa odredbama ovog zakona.
- (4) Ako se podnese više od jednog plana reorganizacije, o njima se glasa po redosljedu podnošenja, a usvojenim se smatra plan reorganizacije koji je prvi izglasan.
- (5) Ako plan reorganizacije ne dobije potreban broj glasova, stečajni sudija može odobriti predlagачu plana reorganizacije da, najduže u daljem roku od 15 dana, podnese izmijenjeni plan reorganizacije i zakazati ročište u skladu sa ovim zakonom. Ako se ne usvoji ni tako izmijenjeni plan reorganizacije, nad stečajnim dužnikom se sprovodi bankrotstvo.
- (6) Danom početka primjene plana reorganizacije smatra se dan koji je određen planom reorganizacije, s tim da početak primjene tog plana ne može nastupiti prije isteka najmanje tri, odnosno najviše 15 dana od dana donošenja rješenja kojim se potvrđuje usvajanje plana reorganizacije.

Takođe, odredbom člana 169 propisano je da:

Povjerioci koji nijesu glasali za plan reorganizacije imaju pravo na isplatu iznosa koji bi primili u slučaju bankrotstva u skladu sa nivoom prioriteta njihovog potraživanja.

Uz ovako postavljene zakonske odredbe ostavlja se utisak potpune i sigurne zaštite svih povjerilaca, uključujući i različne povjerioce. Međutim, primjena istih u praksi je umnogome drugačija.

Naime, podjela na klase, u slučaju glasanja za predloženi plan reorganizacije, ne tretira kao bitnu činjenicu visinu potraživanja povjerilaca. Za izglasavanje Plana potrebna je većina glasova formiranih klasa. Nije teško zaključiti da prvi i drugi isplatni red čine potraživanja za-

poslenih, koji će uvijek glasati za predloženi Plan, ma kakav on bio. Pri tome, potraživanje zaposlenih može da bude u visini izostale jedne mjesečne zarade, i da čini jednu klasu, dok sa druge strane iznos potraživanja razlučnih povjerilaca i njihov glas nema nikakvog uticaja na izglasavanje Plana, iako se vrlo često radi o milionskim potraživanjima.

Dakle, glas razlučnih povjerilaca vrlo često nema nikakvog uticaja na izglasavanje plana iako njihova potraživanja predstavljaju prirotena i znatno veća potraživanja od potraživanja povjerilaca iz drugih klasa.

Na ovaj način, uz predmetno zakonsko rješenje nesporo je da je predviđeni stečajni sistem više naklonjen dužniku (pro-debtor). I pored toga što Plan reorganizacije izglasavaju povjerioci, jasno je i evidentno da zakonsko regulisanje reorganizacije predstavlja favorizovanje i naklonost prema dužniku, što ne relativizuje činjenica da Plan izglasavaju povjerioci, jer ne postoji balans u ovoj oblasti.

Naime, navedeno dolazi do izražaja kod praktične primjene spornih zakonskih odredbi. Od početnog staništa, da se na jednoj strani nalazi dužnik a na drugoj povjerioci, posmatranjem konkretnog slučaja (u kome npr. imamo jedno relativno veliko AD ili DOO društvo), broj uključenih i zainteresovanih strana se značajno povećava. Na strani dužnika se javlja menadžment (uprava), akcionari (vlasnici) i zaposleni. Njihova gledišta i očekivanja ne moraju obavezno da se razlikuju, ali je to sa obzirom na različit položaj i posljedice koje mogu trpjeti u toku stečajnog postupka moguće. Menadžment želi da nastavi sa radom u istom sastavu, tako da je uglavnom zainteresovan za proces reorganizacije, koji neće zadirati u njihovu sadašnju poziciju. Zaposleni žele da sačuvaju radna mjesta, tako da je bilo koji vid procesa reorganizacije za njih obično dobar. Nadalje, na strani povjerilaca različitost interesa i očekivanja može biti još veća i prisutnija. Oni se međusobno mogu razlikovati po veličini (finansijskoj moći), po tome da li su njihova potraživanja obezbijeđena ili ne, po visini potraživanja, kao i po tome na kom osnovu su potraživanja nastala. Razlučni povjerioci čija su potraživanja obezbijeđena (collateral) su uglavnom zainteresovani za njihovu što bržu realizaciju, oni bez obezbjeđenja za nastavak poslovanja kroz reorganizaciju ako će to dovesti do realizacije pune vrijednosti njihovih potraživanja. Komercijalni povjerioci (kupci i dobavljači), za razliku od banaka, češće imaju interes da stečajni dužnik nastavi sa radom jer to možda u većoj mjeri utiče na njihovo poslovanje nego sudbina pojedinačnog potraživanja. Kao zainteresovana strana tu je svakako i država koja djelujući neposredno kroz zakonodavnu aktivnost i regulatorna tela, nastoji da ostvari nesmetan priliv budžetskih sredstava.

Postojeće zakonsko rješenje u praksi izaziva nesigurnost, bez jasnog sagledavanja rada i mogućnosti stečajnog dužnika, uz aktivnost suda koja se bazira na provjeri isključivo formalnih koraka potrebnih za izglasavanje plana, bez ikakve dublje analize finansija dužnika, duboko pogađa razlučne povjerioce.

Takođe, na ovaj način je obesmišljena i uloga stečajnog upravnika, koja pored zaštite i očuvanja stečajne mase, prevashodno podrazumijeva i zaštitu povjerilaca. Nasuprot tome, isti zanemaruju prava razlučnih povjerilaca i na predloge dužnika usvajaju nerealne planove, vodeći se time da će nepoštovanje Plana značiti nastavak bankrotstva. Naravno, obesmišljena je uloga i suda, koja se svodi na provjeru zakonske procedure u formalnom smislu, bez ikakve dublje analize osnovanosti Plana.

Nije na odmet istaći da usvojeni planovi sadrže jednostavnu računicu priznatih potraživanja, plan njihovog izmirenja, bez pokušaja obrazlaganja na koji način će društvo obezbijediti sredstva za dalji rad, namirenje povjerilaca, izuzev iz prodaje razlučne imovine (izostali svi finansijski pokazatelji: pokazatelji likvidnosti, strukture kapitala, obrta zaliha, obrta kupaca, pokazatelji rentabilnosti, cash-flow analiza, analiza bilansa stanja i uspjeha) itd. Izostaje sveobuhvatan pristup poslovanju preduzeća da bi se reorganizacija uspješno sprovela.

Na ovaj način se gubi i obesmišljava status razlučnog povjerioca, te ovakvo rješenje ima krajnje negativan efekat na cjelokupnu pravnu sigurnost u sistemu, a posebno u finansijskom sektoru, te da je neophodno inicirati izmjene istog, bilo u pravcu povećanja glasačkih prava razlučnih povjerilaca (uvažavajući njihovu izloženost), bilo u pravcu omogućavanja namirenja razlučnih povjerilaca nezavisno od izglasanih planova.

UVOĐENJE NEGATIVNE KAMATNE STOPE ZA STANJA NA KRAJU DANA NA RAČUNIMA KOD CENTRALNE BANKE CRNE GORE

Početakom 2017. godine, Centralna banka je uvela kamatu za održavanje od 0,3% na novac koji se nalazi na računima kod Centralne banke. Osim što je to uvođenje bilo neočekivano i bez prethodne najave bankama, postavilo se pitanje da li će poslovne banke, prema individualnim cjenovnim politikama, uvesti isti tretman za novac koji klijenti drže u bankama. Prema Pismu upozorenja koje je u novembru 2017.godine poslao Guverner Centralne banke, sve banke treba pažljivo da razmotre svako uvođenje slične cjenovne politike i da uzmu u obzir negativan uticaj ovakve politike na stabilnost tržišta depozita i bankarskog sektora u Crnoj Gori. Pored toga, sve banke plaćaju naknadu 0,5% Fondu za zaštitu depozita za sve depozite. U situaciji u kojoj je na bankarskom tržištu višak likvidnosti, naša je preporuka državi da razmotri izmjene i dopune postojeće regulative na način da isključi iz obračuna naknade za zaštitu depozita one deponente koji prema članu 6, stavovima 2 i 3 Zakona o zaštiti depozita nemaju pravo na isplatu garantovanog depozita. Vjerujemo da će isključivanjem deponentata iz člana 6, stavova 2 i 3 pomenutog zakona iz obračuna premije za depozite za koje garantuje Fond, postojeći troškovi biti podijeljeni između države i poslovnih banaka.

SPORA ADMINISTRATIVNA PROCEDURA U CENTRALNOM REGISTRU PRIVREDNIH SUBJEKATA

Jedna od administrativnih prepreka sa kojima se banke suočavaju jeste spora administrativna procedura u Centralnom registru privrednih subjekata (CRPS) kada se radi o obradi zahtjeva. CRPS treba da donese rješenje o podnijetom zahtjevu u roku od četiri dana po prijemu zahtjeva, a kako je često neophodno dostaviti i dodatnu dokumentaciju, često se ovaj rok ne poštuje. Obično se insistira na mnogo nepotrebnih dokumenata što na kraju usporava cijelu proceduru. Predlozi za poboljšanje su sljedeći:

- ▶ uspostaviti proces gdje neće biti neophodno dostavljanje punomoćja kad god treba dostaviti neki zahtjev, jer se identitet podnosioca zahtjeva može provjeriti jednostavnim provjerom postojećih podataka u sistemu;
- ▶ organizovati elektronsko dostavljanje dokumenata koji se mogu popuniti elektronski umjesto dostavljanja isključivo papirnih dokumenata;
- ▶ tražiti dodatnu dokumentaciju na dan podnošenja zahtjeva a ne nakon nekoliko dana, kako bi se ubrzala procedura i dobio se izvod u propisanom roku.

ZAKON O RADU

Krovni zakon koji je jednako važan za privredu i zaposlene u njoj, koji je posebno osjetljiv jer treba da zaštiti i obezbijedi fer uslove i za privredu i za zaposlene, jeste svakako Zakon o radu. Kao što smo ranije naglasili, naše je temeljno ubjeđenje da regulatorni okvir u bilo kojoj modernoj ekonomiji treba da bude osmišljen tako da stimuliše razvoj tržišta, stvara stručna radna mjesta, povećava produktivnost i privlači investicije. Kao dio toga, efektivan Zakon o radu trebalo bi da obezbijedi bazičnu pravičnost i zaštitu zaposlenih, uz istovremenu promociju zdrave konkurencije za stručne, dugoročne poslove povećanjem fleksibilnosti i mobilnosti radne snage.

Verzija zakona koji je na snazi sa više adresa je ocijenjena kao problematična, tako da je bilo realno za očekivati da će se Vlada opredijeliti za novi Zakon i pokušati da unaprijedi ovaj pravni akt. Nažalost, rigidna rješenja koja sadrži sadašnji Zakon o radu nisu riješena novom verzijom prijedloga zakona i dalje mogu negativno uticati na cjelokupnu crnogorsku ekonomiju. Ovo je oblast koja je i dalje predmet kritika poslovne zajednice, prije svega zbog nefleksibilnih odredbi koje sprječavaju razvoj jačeg tržišta rada i indirektno štite radnike koji imaju neadekvatne radne rezultate, doprinoseći na taj način višoj stopi nezaposlenosti.

Dakle, javna rasprava o novom zakonu je obilježila 2017. godinu i po mišljenju članova Savjeta nije rezultirala kvalitetnijim dokumentom, tj. usvajanje novog zakona u aktuelnoj formi neće riješiti sporne odredbe prethodnog, a sve je češće mišljenje da će nova verzija čak biti problematičnija od važećeg zakona, kada je privatni sektor u pitanju. Drugim riječima, novi Zakon o radu koji treba da se usvoji u trećem kvartalu 2018. godine potencijalno predstavlja barijeru za poslovanje u Crnoj Gori. Mnogi komentari/sugestije na predlog Zakona nijesu prihvaćeni iako dolaze iz realnog sektora. Generalno, predloženi Zakon nije ažuriran u skladu sa modernim poslovanjem i zato usporava razvoj i profitabilnost kao osnovu za dalja ulaganja.

Slijede komentari iz Bijele knjige 2015 godine:

▶ Zakon o radu je nedovršen i u velikoj mjeri se oslanja na Opšti kolektivni ugovor (OKU), tj. na Granski kolektivni ugovor, što čini upravljanje ljudskim resursima u kompanijama veoma komplikovanim. U praksi se često dešava da odredbe Zakona o radu budu interpretirane na različite načine zbog veze sa Opštim kolektivnim ugovorom.

▶ Pravila disciplinskog postupka ne bi trebalo ni na kom nivou da budu regulisana kolektivnim ugovorom, s obzirom da se radi o veoma striktnom i formalnom postupku koji je sličan sudskom, a za koji mnogi poslodavci nisu adekvatno osposobljeni.

▶ Nekonkurentno radno zakonodavstvo (pogotovo u pogledu zastarivanja potraživanja iz radnih odnosa).

▶ **POSTUPAK ZA UTVRĐIVANJE POVREDE RADNE OBAVEZE** - Ovo pitanje potrebno je predvidjeti i urediti samo Zakonom o radu, a ne Opštim kolektivnim ugovorom (OKU) i poslodavcu omogućiti da otpusti zaposlene koji imaju neodgovarajuće radne rezultate, po uslovima jasno definisanim zakonom.

▶ Da bi se pojačala posvećenost rješavanju problema zloupotrebe bolovanja, o kojem je bilo riječi u odjeljku o zakonima, predlažemo da se uvede zloupotreba bolovanja kao osnov za prestanak radnog odnosa.

▶ **POSTUPAK ZA UTVRĐIVANJE POVREDE RADNE OBAVEZE** - Pojednostavljenje procedure na način koji ne bi primoravao kompanije da sprovedu postupak nalik sudskom procesu, ubrzalo bi proceduru i donijelo benefite kako poslodavcima, tako i zaposlenima.

▶ **DODATNI ALATI U SLUČAJU POVREDA RADNIH OBAVEZA OD STRANE ZAPOSLENIH** - potrebno predvidjeti i dodatne alate kojima se može uticati na učestalost povreda radnih obaveza, kao što su upozorenje ili opomena. Bili bi predviđeni za lakše povrede radnih obaveza, odnosno u situacijama kada poslodavac nema namjeru da zaposlenom izriče novčanu kaznu, pri čemu je nesporno da se određeni propust u svakodnevnom obavljanju radnih zadataka dogodio.

▶ **ZASTARJELOST NOVČANIH POTRAŽIVANJA** - Često zloupotrebljavano, u praksi se pokazalo da izvorna namjera nije dovoljno dobro formulisana. Kao što je već više puta naglašeno, poslodavci koji posluju u skladu sa propisima ne bi trebalo da trpe zbog neodgovornih pojedinaca. Predloženi rok od tri godine je utemeljen u praksi zemalja regiona, ali poslodavci će pozdraviti uvođenje bilo kakvog ograničenja roka u kojem je moguće prijaviti novčano potraživanje.

▶ **OTKAZNI ROK** - Zakon o radu nije dovoljno ja-

san, te se ponekad ne može primijeniti ili je u potpunosti kontradiktoran. Komplikovane procedure i administracija predstavljaju veliko opterećenje za kompanije.

▶ **TRAJANJE UGOVORA O RADU** - Jedna od najčešće kritikovanih odredbi Zakona je svakako ona koja se odnosi na trajanje ugovora o radu. Ovdje problem leži prevashodno u pretjerano rigidnoj i komplikovanoj proceduri za raskid ugovora o radu, koja štiti radnike koji imaju neadekvatne radne rezultate, na taj način doprinoseći višoj stopi nezaposlenosti. Moramo ponovo istaći da je u cilju postizanja pravog kompromisa po ovom pitanju, koji bi išao u korist kako zaposlenih tako i poslodavaca, neophodno istovremeno uvesti moderniju i fleksibilniju regulativu o raskidu ugovora o radu.

▶ **UKUPAN TROŠAK RADA** - ukupan trošak po zaposlenom doveden je do neodrživog nivoa. U praksi ovo kreira dvostruki problem: a) Većina poreskog opterećenja pada na najveće kompanije i one koji rade legalno, te se na taj način u suštini kažnjavaju kompanije koje posluju po zakonu; b) Ostale kompanije obično pređu u sivu zonu, tako što ili plaćaju djelimično iznos poreza i doprinosa ili uopšte ne prijavljuju zaposlene – ugrožavajući princip konkurencije i nagrađujući nezakonito ponašanje. Pristup rješavanju poteškoća koje nerealno i neodrživo visok trošak po zaposlenom donosi podrazumijeva dva koraka :

- Prvi korak bio bi povećanje poreske osnovice kroz bolju primjenu postojećih propisa, čime bi se eliminisao strah od fiskalnih problema koji mogu biti prouzrokovani smanjenjem poreza i doprinosa.

- Nakon ovog koraka, koji zahtijeva snažnu akciju i volju, bilo bi mudro sniziti nivo poreza i doprinosa u prvoj fazi na 40 % neto plate. Ovo bi i dalje bila relativno visoka stopa, međutim, ona bi zasigurno i dalje proširila poresku bazu i na taj način omogućila još jednu rundu smanjenja poreza i doprinosa na nivo koji je prihvatljiv i poslodavcima i zaposlenima sa jedne strane, i državi i društvu koje ona predstavlja, sa druge.

Stimulativne mjere, u kombinaciji sa snažnijom primjenom, doprinijeće ukupnom povećanju zaposlenosti i fiskalnih prihoda. Ukoliko se želi postići ovaj cilj, potrebna je odlučna i trenutna akcija.

▶ **OPŠTI KOLEKTIVNI UGOVOR (OKU)** - Pitanje Opšteg kolektivnog ugovora (OKU) proizvelo je mnoge probleme poslovnoj zajednici, naročito kada su u pitanju pravila disciplinskog postupka i povrede radnih dužnosti. Međutim, bez obzira na činjenicu da je nedostatak OKU izazvao ove regulatorne nedoumice, upravo je sama svrha postojanja ovog dokumenta upitna.

▶ **GODIŠNJI ODMOR** - Korišćenje godišnjeg odmora u djelovima trebalo bi biti fleksibilnije definisano kako bi se poslodavcu i zaposlenom omogućilo da se dogovore o trajanju i korišćenju godišnjeg odmora. Zaštitna mjera od 10 dana treba da ostane na snazi, ali drugi dio godišnjeg odmora treba definisati na način koji bi omogućio više fleksibilnosti. Dodatno, rok tokom kog zaposleni treba da bude informisan o odobrenom korišćenju godišnjeg odmora treba da bude smanjen sa 30 na 15 dana.

▶ **ZARADA** - Definicija zarade zahtijeva precizniju formulaciju. Pored toga, minimalna zarada treba da bude definisana po sektorima odnosno po vrstama poslova, kako bi zaštitili zaposlene, ali sa mogućnošću smanjenja plate za nedovoljne rezultate. Kako naši članovi primjećuju, zakon trenutno ovu mogućnost nudi u teoriji, ali u praksi su ovakve odluke poslodavaca u sudskim sporovima uvijek osporavane u korist zaposlenih.

Slijede najvažniji komentari članova Savjeta koji su predstavljeni tokom Javne rasprave koja je vođena 2017. godine:

Uvećanje zarade na osnovu minulog rada (nacrt Zakona o radu, član 93; trenutno važeći Zakon o radu, član 78, stav 22)

Na osnovu člana 93 iz nacrta Zakona o radu, poslodavac je u obavezi da uvećava zaradu zaposlenog na osnovu ukupnog prethodnog radnog staža tj. minulog rada. Identično rješenje postoji i u trenutno važećem Zakonu o radu.

Ovo znači da će dvoje zaposlenih koji obavljaju isti posao imati različite zarade isključivo zbog činjenice da je jedno od njih dvoje ranije obavljalo bilo kakve poslove (na primjer: zaposleni A koji je 20 godina obavljao poslove prodavca u supermarketu, a zatim počeo da radi kao advokat u advokatskoj kancelariji zarađivaće više od zaposlenog B koji je počeo da radi kao advokat prije 5 godina i kojem je to jedino radno iskustvo).

Zemlje iz okruženja su već odustale od ovog osnova za uvećanje zarade (Hrvatska) ili je uvećanje zarade ograničeno na radni staž kod trenutnog poslodavca (Srbija). Uvećanje zarade pojedinca isključivo na osnovu prethodnog radnog staža ima negativan uticaj na motivaciju zaposlenih usled činjenice da stariji zaposleni koji imaju više radnog staža po automatizmu imaju veću zaradu.

Takođe, ovo pravilo je diskriminatorno i u suprotnosti je sa članom 77 važećeg Zakona o radu kojim se muškarcu, odnosno ženi, garantuje jednaka zarada za isti rad ili rad iste vrijednosti. Pod radom iste vrijednosti podrazumijeva se rad za koji se zahtijeva isti stepen stručne spremlje, odgovornost, vještine, uslovi rada i rezultati rada. S tim u vezi, postoji direktna kontradiktornost iz-

među ove garancije i odredbe kojom se zarada uvećava na osnovu ukupnog prethodnog radnog staža pošto prethodni radni staž ne mora nužno da znači da takav zaposleni posjeduje veće vještine ili da su njegovi/njeni rezultati bolji.

Obaveza da se mjerila za vrednovanje ostvarenih radnih učinaka usaglase sa reprezentativnim sindikatom u kolektivnom ugovoru (nacrt Zakona o radu, član 92)

Na osnovu člana 92 iz nacrta Zakona o radu, kompanije kod kojih postoji reprezentativni sindikat za svoje zaposlene mogu uvesti varijabilni dio zarade jedino ukoliko su mjerila za to prethodno usaglašena sa sindikatom u kolektivnom ugovoru. Ovo znači da sindikat može zaustaviti proces uvođenja sistema motivacije zaposlenih ili njemu sličnog sistema kojim se vrednuje radni učinak zaposlenih jednostavnim odbijanjem potpisivanja kolektivnog ugovora. Ukoliko mjerila za vrednovanje ostvarenih radnih učinaka nijesu definisana, smatra se da zaposleni ostvaruje standardni radni učinak. Tako, odbijanjem potpisivanja kolektivnog ugovora sindikat će moći da garantuje svim zaposlenima da se smatra da imaju standardni radni učinak i fiksne zarade. S tim u vezi, uvođenje kulture vrednovanja ostvarenog radnog učinka kod poslodavaca neće biti moguće. Ukoliko u kompaniji ne postoji reprezentativni sindikat, mjerila za vrednovanje ostvarenih radnih učinaka se utvrđuju opštim aktom poslodavca.

Naše razumijevanje je da argument za navedeno rješenje jeste ambicija Vlade da podstakne na socijalni dijalog. Mišljenja smo da ovo rješenje neće podstaći socijalni dijalog već će proizvesti suprotan efekat imajući u vidu da će kompanije kod kojih ne postoji reprezentativni sindikat imati veću slobodu definisanja mjerila za vrednovanje ostvarenih radnih učinaka i biće u mogućnosti da adekvatno motivišu svoje zaposlene.

Koristimo priliku da podsjetimo da država (državne institucije) kao najveći poslodavac u zemlji nije u obavezi da sa sindikatom dogovori mjerila za vrednovanje radnog učinka (Zakon o državnim službenicima i namještenicima). Stoga ostaje nejasno zbog čega se ista pravila ne primjenjuju kako na privatni tako i na javni sektor.

Preuzimanje zaposlenih (tzv. outsourcing) nije regulisano u Crnoj Gori: član 103, član 104 i član 105 nacrta Zakona o radu, član 87, član 89, član 90 i član 91 trenutno važećeg Zakona o radu

Direktiva Vijeća 2001/23 EZ od 12. marta 2001. o usklađivanju zakonodavstava država članica u odnosu na zaštitu prava zaposlenih kod prenosa preduzeća, pogona ili djelova preduzeća ili pogona nije u potpunosti inkorporirana u Zakon o radu i stoga ostavlja prostor za

neizvjesnost kako za poslodavca tako i za zaposlene prilikom preuzimanja zaposlenih (outsourcing).

Naime, i nacrt Zakona o radu i važeći Zakon o radu jedino regulišu situaciju u kojoj zaposlene jednog poslodavca preuzima drugi poslodavac usled restrukturalnih promjena poslodavca, ali ne regulišu situaciju u kojoj zaposlenog jednog poslodavca preuzima drugi poslodavac iz razloga što je drugi poslodavac preuzeo od prethodnog poslodavca obavljanje određenih djelatnosti ili njihov dio, određene poslovne aktivnosti ili njihov dio (na osnovu pravnog posla koji su poslodavci zaključili). Kako po ovom pitanju ne postoji regulativa, u slučaju kada jedna kompanija prenosi svoje poslovne aktivnosti na drugu kompaniju (na osnovu pravnog posla) zaposleni nisu automatski prenijeti na drugog poslodavca i njihova prava nisu zaštićena Zakonom o radu s obzirom na činjenicu da ova situacija nije regulisana nacrtom Zakona o radu članovima 103, 104 i 105. S tim u vezi, preuzimanje zaposlenih u Crnoj Gori se odvija po principu "otpusti-zaposli" tako što zaposlenom prestaje radni odnos kod prvog poslodavca (proglašava se kao tehnološki višak ili se zaključuje sporazum o prestanku radnog odnosa) a zatim započinje radni odnos kod novog poslodavca, ali ne postoje garancije u pogledu poštovanja prava zaposlenih definisanih kolektivnim ugovorom makar na godinu dana ili garancija da će zaposleni imati isti stepeni stečenih prava kao kod prethodnog poslodavca niti postoji prostor za solidarnu odgovornost oba poslodavca.

Dakle, zaključak je da se garancije navedene u Direktivi ne odnose na preuzimanje zaposlenih (outsourcing) već se jedino odnose na slučaj podjele kompanije na dvije ili više društava ili promjene oblika društva (na primjer, iz a.d. u d.o.o. i slično).

▶ Platne liste bi trebalo da budu pojednostavljene tako da poslodavac plaća poreze i doprinose na jedan račun, umjesto sadašnjeg rješenja gdje se razni doprinosi uplaćuju na razne račune;

▶ Takođe, nije neophodno da poslodavac obračunava i navodi u platnoj listi: bruto zaradu I, bruto zaradu II i neto zaradu. Naime, ugovorima o radu definiše se neto zarada koja se isplaćuje zaposlenom, što znači da poreze i doprinose plaća poslodavac, i zato je nepotrebno praviti razliku između bruto zarade I i bruto zarade II. U ovom slučaju, od poslodavca bi se tražilo da prikaže jedinstvenu bruto zaradu koja odgovara trenutnoj bruto zaradi II.

▶ Trebalo bi da Zakon o radu bude fleksibilniji. Naravno, bi poslodavac trebalo da ima više fleksibilnosti prilikom raskida ugovora o radu jer su važeći uslovi za raskid ugovora jako strogi i nijesu prilagođeni ekonomiji

tržišta. Od poslodavca se traži da zaključi, po pravilu, ugovor o radu na neodređeno, koji je u praksi jako teško raskinuti, jer raskid ugovora prati duga i komplikovana procedura, koju dodatno komplikuje sudska praksa koja je naklonjena zaposlenima. Zato su poslodavci primorani da zadržavaju zaposlene iako oni ne ispunjavaju svoje radne obaveze, što može negativno da utiče na poslovne rezultate kompanije kao i na stopu zaposlenosti u zemlji.

► Naknada za minuli rad treba da se izmijeni jer ne bi trebalo obavezivati poslodavca da plaća naknade za minuli rad obavljen kod prethodnih poslodavaca.

ZAKON O PRIVREDNIM DRUŠTVIMA

Po Programu rada Vlade, za III kvartal 2018. godine planirano je usvajanje novog Zakona o privrednim društvima koji će, po informacijama iz resornog ministarstva, obuhvatiti preporuku Savjeta stranih investitora koja je glasila:

“U Zakon o privrednim društvima potrebno je vratiti odredbu po kojoj Registrator ne odgovara za istinitost podataka iz prijave registracije, već je ta odgovornost na podnosiocu zahtjeva.”

VLADIN KOMENTAR:

Nacrt ZoPD ima odredbu da Registrator ne odgovara za istinitost podataka iz prijave registracije, u nastavku slijedi član:

Odgovornost za vjerodostojnost registrovanih podataka
Član 338

(1) *Poreska uprava obezbjeđuje da su podaci registrovani u CRPS istovjetni onima koji su dostavljeni za registraciju i da se javnost može pouzdati u njihovu istovjetnost.*

(2) *Registracija na osnovu ovog zakona je potvrda da osnivačka dokumentacija, na osnovu koje je izvršena registracija, sadrži podatke utvrđene ovim zakonom i ne predstavlja potvrdu istinitosti podataka sadržanih u osnivačkoj dokumentaciji.*

(3) *Lica koja zaključuju pravne poslove sa registrovanim subjektima snose rizik utvrđivanja tačnosti podataka sadržanih u registru za njihove potrebe.*

U toku je priprema konačne verzije teksta Zakona u skladu sa komentarima koji su dobijeni tokom trajanja Javne rasprave, nakon čega slijedi upućivanje Zakona prema Sekretarijatu za zakonodavstvo na mišljenje i da-

lje slanje prema Evropskoj komisiji.

Zakon o privrednim društvima reguliše pitanja osnivanja, upravljanja, restrukturiranja, prestanka privrednih društava, kao i druga pitanja od značaja za njihovo funkcionisanje. Zakonom se uređuje i pravni položaj drugih oblika obavljanja privrednih djelatnosti, a to su preduzetnik i dio stranog društva.

Zakon o privrednim društvima se mijenjao i dopunjavao u šest navrata od 2002. godine. Česte izmjene i dopune zakona, iako su donijele određena poboljšanja u smislu primjene prvobitno značajno podnormiranog zakona, doprinijele su tome da je njegova sistematika u značajnoj mjeri postala nejasna i nepovoljna u smislu potrebe za nespornim tumačenjem i jednostavnijom primjenom odredaba jednog ovakvog, sistemskog zakona. Odatle i potreba da se donese novi zakonski akt, sa novim konceptom i novom sistematikom.

U izradi Zakona se koriste komparativna iskustva zemalja u regionu, kao i iskustva razvijenih zemalja. Izrada ovog Zakona, s obzirom na predmet regulisanja, podrazumijeva potpuno usklađivanje njegovog teksta sa odredbama kompanijskih direktiva iz prava Evropske unije.

ZAKON O PLANIRANJU PROSTORA I IZGRADNJI OBJEKATA

Godinu 2017. obilježilo je ne tako transparentno usvajanje novog, reformskog zakona koji se bavi planiranjem prostora i izgradnjom objekata. Imajući u vidu značaj ove oblasti, Savjet je pratio i učestvovao u javnoj raspravi, prisustvovao specijalizovanim sastancima organizovanim u okviru privatnog sektora i kroz saradnju sa ostalim udruženjima koja zastupaju interese privatnog sektora, pokušao da doprinese kvalitetu dokumenta i prikupi odgovore i mišljenja kako bi se odredbe Zakona bolje razumjele. Postoji izražena bojazan kako će se usvojeni zakon primjenjivati, da li će postojati ozbiljni problemi u implementaciji jer nam iskustvo govori da je proces prilagođavanja, i javnog i privatnog sektora, na reformska rješenja često dug i obilježen problemima.

Po riječima resornog ministarstva, polazno opredjeljenje za izradu novog zakona bilo je da se omogući stabilnost i sigurnost sistema, kao neophodnih preduslova za privlačenje investicija. Ovi preduslovi, uz novi sistem izgradnje i korišćenja objekata, koji je Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata znatno unaprijeđen, omogućavaju konkurentnost Crne Gore na investicionom tržištu. Iako su do sada važećim zakonskim rje-

šenjima značajno skraćene administrativne procedure u dijelu pribavljanja građevinske i upotrebne dozvole - ipak je za izdavanje istih bilo potrebno značajno vrijeme, što je uticalo na duže rokove za izdavanje građevinske i upotrebne dozvole.

U tom smislu, ovim zakonom ukidaju se građevinska i upotrebna dozvola, kao upravni akti na osnovu kojih se vrši izgradnja i upotreba objekta. Objekat može da se gradi na osnovu prijave građenja koja se, sa propisanom dokumentacijom, podnosi nadležnom inspekcijском organu. Upotreba objekta nije moguća prije nego investitor podnese Katastru zahtjev sa propisanom dokumentacijom. Zakon sadrži nova rješenja kojim se objedinjavaju tehnički pregled i stručni nadzor. Na ovaj način, sistem će se osloboditi duplih i neefikasnih kontrola u toku gradnje, a istovremeno će se podići kvalitet same kontrole. Izuzetak predstavljaju složeni inženjerski objekti, za koje se i dalje izdaje građevinska i upotrebna dozvola, a za njih važe i drugačiji uslovi po pitanju vršenja stručnog nadzora.

ZAKON O ZAŠTITI POTROŠAČA

Preporuka koja je predstavljena u Bijeloj knjizi za 2015. godinu, a koja glasi: *“Predlažemo da se odredba o obavezi dobijanja odobrenja od organizacije za zaštitu prava potrošača ukine”* i dalje je aktuelna.

Prema članu 36 Zakona o zaštiti potrošača (Službeni list br. 2/14 i 6/14), pružaoci usluga dužni su da dobiju odobrenje od Organizacije za zaštitu prava potrošača prije formiranja konačne cijene usluge. Kako je sektor elektronskih komunikacija već pod striktnim regulatornim režimom, ova odredba stvara nepotrebne dodatne obaveze za pružaoce – traženje mišljenja od nevladine organizacije i pored toga što Agencija za elektronske komunikacije čija je svrha, između ostalog, da reguliše i cijene, već postoji, i operatori elektronskih komunikacija su u obavezi da je obavještavaju o svim izmjenama cijena.

VLADIN KOMENTAR:

Prijedlog će biti uzet u razmatranje prilikom naredne izmjene Zakona o zaštiti potrošača.

ZAKON O STRANCIMA

Jedan od zakona koji je posebno važan za strane investiture je svakako Zakon o strancima. Donošenje novog Zakona o strancima je predviđeno Programom rada Vlade za 2017. godinu, u okviru Akcionog plana

za pregovaračko poglavlje 24. Ovim Predlogom zakona će se urediti pitanja koja se odnose na ulazak, izlazak, kretanje, boravak i rad stranaca u Crnoj Gori, u skladu sa pravnom tekovinom Evropske unije. Na sjednici od 28. decembra 2017. godine, Vlada Crne Gore utvrdila je Predlog Zakona o strancima i isti je dostavljen Skupštini Crne Gore, radi usvajanja.

Novina u Predlogu zakona koja se odnosi na zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori je ta što će se dozvola za privremeni boravak i rad radi sezonskog zapošljavanja izdavati sa rokom važenja do šest mjeseci u vremenskom periodu od jedne godine i ista se može produžiti za još dva mjeseca kod istog ili drugog poslodavca (shodno sadašnjem Zakonu dozvola se izdaje sa rokom važenja do šest mjeseci). Takođe, proširena je kategorija stranaca koji u Crnoj Gori može raditi sa izdatom dozvolom za privremeni boravak (student, državljanin države članice Evropske unije ili član njegove porodice, državljanin treće države koji ima odobrenje stalnog boravka u drugoj državi članice Evropske unije, lice bez državljanstva).

Isto tako, od 1. januara 2020. godine strancima će biti omogućeno da zahtjev za izdavanje dozvole za privremeni boravak i rad radi sezonskog zapošljavanja, mogu podnijeti preko diplomatsko-konzularnog predstavništva Crne Gore u državi porijekla.

Takođe, značajno je pomenuti da je Predlogom zakona propisano da Dozvola za privremeni boravak i rad ne prestaje da važi strancu iz člana 78 stav 1 tač. 3, 4, 5, 8 i 9 ovog zakona iako je boravio van Crne Gore duže od 30 odnosno 90 dana. To su sljedeće kategorije stranaca:

- profesionalni sportista ili sportski radnik koji u Crnoj Gori radi u skladu sa zakonom kojim se uređuje sport;
- izvršni direktor privrednog društva i preduzetnik, koji su registrovani u Crnoj Gori u skladu sa zakonom kojim se uređuju oblici obavljanja privrednih djelatnosti i njihova registracija;
- koji se zapošljava sa visokim obrazovanjem na rukovodećim poslovima kod poslodavca;
- sa prebivalištem u susjednoj državi, koji je zaposlen ili obavlja rad u Crnoj Gori i najmanje jednom nedjeljno se vraća u mjesto prebivališta (dnevni migrant);
- koji je uključen u realizaciju razvojnih projekata sa liste razvojnih projekata koju je utvrdila Vlada, na predlog organa uprave nadležnog za razvojne projekte, najkasnije do 30. novembra tekuće godine, za narednu godinu.

Novina je da strano privredno društvo može privremeno da rasporedi na rad u dio stranog društva, odnosno privredno društvo čiji je osnivač, a koje je registrovano u Crnoj Gori, svog zaposlenog koji je najmanje tri mjeseca radio u svojstvu pripravnika sa visokim obrazova-

njem, a koji je raspoređen u to privredno društvo radi osposobljavanja i za to vrijeme prima naknadu zarade.

Značajno je pomenuti da su u cilju zapošljavanja visokokvalifikovanih državljana trećih zemalja u ovom Predlogu zakona propisane procedure dobijanja dozvola za privremeni boravak i rad. Olakšavanjem regulisanja boravka i rada visokokvalifikovanim radnicima i njihovih porodicama Crna Gora će biti privlačnija čime će održati svoju konkurentnost i ekonomski rast. Ove norme će se primjenjivati od dana pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji.

Jedan od komentara naših članova sugerise da Zakon o strancima treba izmijeniti tako da omogući strancima da se zaposle odnosno budu imenovani za direktora u više od jedne kompanije koju je osnovala ili je u većinskom vlasništvu kompanije gdje stranac radi. Zapravo, da bi sprovođila poslovne aktivnosti, kompanija planira da osnuje nove kompanije koje bi bile u 100% vlasništvu te iste kompanije, a sve u cilju upravljanja raznim fazama projekta kao što su npr. marina, golf, vođenje hotela itd. Prema važećem Zakonu, direktor kompanije, kao strani državljanin, ne može biti imenovan na mjesto direktora u bilo kojoj od ovih kompanija istovremeno, jer postoji obaveza zapošljavanja novih lica na tu poziciju, iako ta lica zapravo neće obavljati tu funkciju. Prema tome, i bez namjere kompromitovanja postojećeg sistema, tražili smo od odgovornog Ministarstva unutrašnjih poslova da odobri izmjene i dopune Zakona o strancima tako što će, uz postojeće pravilo da stranac može raditi u Crnoj Gori samo kod poslodavca koji ga je zaposlio, propisati izuzetak da strani državljanin može istovremeno raditi „u jednoj ili više povezanih kompanija pod uslovom da je poslodavac osnivač ili većinski vlasnik takve povezane kompanije, kao i da je za datu poziciju neophodan isti nivo obrazovanja“. Smatramo da ova izmjena ne može dovesti do zloupotrebe postojećeg sistema, ali s druge strane može omogućiti investitorima da upravljaju određenim segmentima njihovih projekata na pojednostavljeni način.

ZAKON O ZDRAVSTVENOM OSIGURANJU - ZLOUPOTREBA BOLOVANJA

Zloupotreba bolovanja je tema koja je godinama važna stranim investitorima, ali i cijeloj privredi i posebno državnim institucijama. Vlada je prepoznala ovu pojavu, prvenstveno u svojim organima, pa su preduzete i određene aktivnosti u cilju smanjenja ove pojave i navešćemo kako sada procedura teče. Dakle, Zakonom o zdravstvenom osiguranju je utvrđeno pravo zaposlenih

osiguranika na privremenu spriječenost za rad i na naknadu zarade za vrijeme privremene spriječenosti za rad u slučajevima bolesti ili povrede, nadzora ili karantina, medicinskog ispitivanja, izolacije zbog kliconoštva ili pojave zarazne bolesti u domaćinstvu, dobrovoljnog davanja tkiva ili organa, njege oboljelog člana uže porodice i pratioca oboljelog lica upućenog na liječenje ili ljekarski pregled u drugo mjesto, odnosno dok boravi kao pratilac u bolnici. Pravilnikom o načinu i postupku ostvarivanja prava na privremenu spriječenost za rad i ostvarivanja prava na naknadu zarade za vrijeme privremene spriječenosti za rad bliže je regulisano ostvarivanje prava na privremenu spriječenost za rad u slučaju navedenih uzroka.

Privremenu spriječenost za rad (bolovanje) odobrava izabrani doktor u trajanju do 15 dana, odnosno Prvostepena ljekarska komisija Fonda za zdravstveno osiguranje preko 15 dana. Fond za zdravstveno osiguranje vrši kontrolu načina odobravanja privremene spriječenosti za rad. Postupak ostvarivanja prava na privremenu spriječenost za rad propisan je od strane Fonda i inovirani su kriterijumi za utvrđivanje dužine bolovanja i isti su u primjeni od polovine 2016. godine.

Fond je pojačao kontrolu bolovanja kroz imenovanje Prvostepenih ljekarskih komisija i praćenje njihovog rada. Tokom prijema i obrade zahtjeva za ocjenu opravdanosti daljeg bolovanja od strane Prvostepene ljekarske komisije, stručne službe Fonda vrše kontinuiranu kontrolu odobrenog bolovanja od strane izabranih doktora u dijelu usklađenosti sa propisima iz ove oblasti. Nakon toga Prvostepena ljekarska komisija Fonda, kao stručno tijelo sastavljeno od tri doktora različitih specijalnosti, vrši ocjenu i daje nalaz i mišljenje kojim utvrđuje posljednji dan bolovanja ili dan ponovnog javljanja Komsiji.

U postupcima provjere osnovanosti odobrenog bolovanja, Fond je u do sada kontrolisanim slučajevima utvrdio da je sprovedena propisana procedura i da su ista odobravana isključivo na osnovu specijalističkih i konzilijarnih medicinskih izvještaja. U ranijem periodu, kroz proces obrade zahtjeva uočavali smo određene nepravilnosti kod trudničkih bolovanja, koje su se odnosile na povećanje plate odnosno osnova za naknadu prije otvaranja trudničkog bolovanja, zasnivanje radnog odnosa prije početka bolovanja u svrhu ostvarivanja prava na refundaciju i drugo. U takvim slučajevima zahtjevi su odbijani ili vraćani podnosiocima zahtjeva na korekciju. Na osnovu tih iskustava, kroz posljednje zakonske izmjene od aprila 2017. godine, takve slučajeve smo eliminisali uvođenjem obaveznog staža osiguranja po osnovu zaposlenja, u trajanju od najmanje dva mjeseca bez prekida ili četiri mjeseca sa prekidima u posljednjih

12 mjeseci prije početka korišćenja ovog prava.

Prema podacima Fonda troškovi bolovanja, koje refundira Fond poslodavcima, za 11 mjeseci 2017. godine iznose 4,8 mil. €, a procjena Fonda je da će do kraja godine iznositi oko 5,2 mil. €, što je smanjenje u odnosu na 2016. i 2015. godinu (2016. god. 5,4 mil. €, a 2015. god. 5,7 mil. €). Ovo je, prije svega, rezultat novih zakonskih rješenja kroz Zakon o zdravstvenom osiguranju prema kojem Fond refundira poslodavcu naknadu zarade u visini od 70% od osnova za naknadu, a najviše do iznosa koji ne može biti veći od jedne prosječne zarade zaposlenih u Crnoj Gori u prethodnoj godini, po podacima organa uprave nadležnog za poslove statistike.

ZAKON O OPŠTEM UPRAVNOM POSTUPKU

Komentar iz Bijele knjige 2015. je i dalje posebno važan za članove Savjeta:

U ovom Zakonu članovi 236-240 treba da budu promijenjeni na način da se skрати procedura za odlučivanje po žalbi, kao i da se odredi da druga instanca mora razriješiti pitanje nakon nekoliko ponavljanja iste procedure, i to na način koji će otkloniti sve ozbiljne povrede postupka, umjesto vraćanja predmeta prvostepenom organu na ponovno suđenje neograničen broj puta.

VLADIN KOMENTAR:

Dosadašnja praksa je pokazala da imamo dugotrajne, iscrpljujuće i neefikasne postupke koji prouzrokuju velike troškove strankama i organima i onemogućavaju stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta. Zakonom o upravnom postupku („Službeni list Crne Gore”, broj 56/14), koji je Skupština Crne Gore donijela u decembru 2014. godine, a koji se primjenjuje od 1. jula 2016. godine, članom 126 stavom 9, propisana je obaveza drugostepenog organa da kad je po žalbi već jednom poništio prvostepeno rješenje, a stranka izjavi žalbu na novo rješenje prvostepenog javnopravnog organa, dužan je da poništi prvostepeno rješenje i sam riješi upravnu stvar. Cilj ove norme je da se u praksi zaustavi tzv. “ping-pong” efekat i učestalo vraćanje predmeta prvostepenom organu koji je obično u ponovnom postupku donosio istu odluku. Na ovaj način osiguraće se strankama brže ostvarivanje prava, smanjiti broj nezakonitih upravnih akata i samim tim troškovi stranaka i organa.

Savjet pozdravlja činjenicu da je i Vlada prepoznala ovo pitanje. Iako Vlada navodi da je ova preporuka prihvaćena, ostaje da se u praksi provjeri koliko će novi Zakon o opštem upravnom postupku izmijeniti praksu u ovom smislu. Shvatajući da ove vrste promjena zahtijevaju vrijeme i razumijevanje svih strana, koristimo i ovu priliku

da istaknemo značaj ovog segmenta za poslovanje u Crnoj Gori i da se nadamo da će ova oblast ostati u fokusu rada resornih institucija. Naglasak je svakako na implementaciji i interpretaciji propisanih odredbi.

ZAKON O ZAŠTITI DEPOZITA

U pripremi je novi Zakon o zaštiti depozita, u skladu sa Direktivom Evropske unije 2014/49. Prema predlogu radne grupe pripremljen je radni materijal Zakona koji bi trebalo, nakon ocjene Evropske komisije, da bude usvojen u IV kvartalu 2018. godine. Ovim zakonom se uređuje zaštita depozita, harmonizovana sa pravnom tekovinom EU (visina garantovanog depozita 100.000 €; rok isplate 7 radnih dana, premija se obračunava na bazi rizika pojedinih banaka, kako bi se u 2024. godini postigao ciljani nivo sredstava neophodan za intervenciju u slučaju propasti neke od banaka i dr.). Očekuje se da će implementacija zakona početi od 01.01.2019. godine.

Što se tiče povećanja stope premije, mora se sagledati pitanje postizanja ciljanog nivoa, pa shodno tome i način obezbjeđenja sredstava da bi se taj cilj ispunio. Kako rastu depoziti banaka, tako rastu i garantovani depoziti. Trenutno garantovani depoziti iznose 1,3 milijarde €, a sredstva Fonda su 96 miliona. Dostizanje ciljanog nivoa od 10% garantovanih depozita (u slučaju da stopa premije nije povećana) bilo bi prolongirano za duži period, čime bi se stvorila potencijalna nesigurnost, odnosno nemogućnost Fonda da interveniše u slučaju da dođe do stečaja neke od banaka.

ZAKON O SVOJINSKO - PRAVNIM ODNOSIMA

Vlada je na sjednici od 11. januara 2018. godine utvrdila predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o svojinsko pravnim odnosima, koji je prosljeđen Skupštini Crne Gore (gdje je inače potrebna 2/3 većina za donošenje ovog zakona i bilo kakvih izmjena). Predlog se odnosi samo na izjednačavanje tretmana državljana Evropske unije sa crnogorskim državljanima, u pogledu sticanja prava svojine na nepokretnostima, u cilju potpune harmonizacije ove oblasti i osiguranja jednakog tretmana EU građana, u trenutku kada Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju bude van snage (danom ulaska u EU).

Komentar iz Bijele knjige 2015:

Zakon o svojinsko pravnim odnosima jasno propisuje princip ekstenzivnosti hipoteke na sljedeći način: „Ako se

vrijednost nepokretnosti povećava za vrijeme trajanja hipoteke, hipoteka se odnosi i na poboljšanje nepokretnosti (ekstenzivnost hipoteke).” Postoje suštinske razlike u interpretaciji i primjeni ove odredbe od strane nadležnih organa. Naši članovi su imali različita iskustva u ovoj oblasti, pa su tako neki katastri prihvatili zahtjeve i uključivali novoizgrađene objekte na parceli koja je predmet hipoteke, ali bilo je i drugačijih primjera, gdje su banke nailazile na tumačenje po kojem objekat koji je naknadno izgrađen na založenoj zemlji ne može automatski postati dio hipoteke, sem ako to nije drugačije definisano ugovorom o hipoteci.

PRIJEDLOG:

Jasno definisano stanovište zakonodavca je neophodno kako bi postojala obaveza da, u slučaju kada banka ima hipoteku na nekom zemljištu, objekti koji se grade na tom zemljištu postaju takođe dio te hipoteke, tj. hipoteka se automatski proširuje na sagrađeni objekat, bez obzira da li je to predviđeno ugovorom o hipoteci ili ne.

VLADIN KOMENTAR:

Prilikom izmjena Zakona o svojinsko pravnim odnosima navedeni predlog će biti razmatran.

Uvođenje prava na opcije (kupovne opcije): ako vlasnik ostvari pravo na opciju po ugovoru o hipoteci, korisnik takve opcije ima pravo da kupi imovinu jednostranom izjavom, po kupovnoj cijeni definisanoj ugovorom o hipoteci na osnovu prava na opciju. Ova kupovna opcija može se upisati u katastar i pravo na opciju stupa na snagu po osnovu zakona u odnosu na trenutnog vlasnika i treća lica.

ZAKON O JAVNIM NABAVKAMA

Kao jednu od ključnih barijera za poslovanje, investitori ističu regulativu koja se odnosi na postupak javnih nabavki. Ponuđači se često srijeću sa različitim izazovima u postupku javnih nabavki: rigidnost procesa u smislu kriterijuma za odabir, kopiranje iste dokumentacije za svaku tendersku poziciju za istog ponuđača, podnošenje dokumenata koji su već u posjedu tog ili drugih javnih organa, u slučaju žalbe plaćanje nadoknade u iznosu od 1% procijenjene ukupne vrijednosti javne nabavke, neprecizni zahtjevi za dokumentaciju ili nepostojanje specifikacije dokumenata kada je u pitanju predmet nabavke, inferioran status ponuđača kod državne komisije koji ne uključuju predstavnike realnog sektora itd. Pored toga, činjenica da više institucija ima nadležnost, obaveza podnošenja masivne dokumentacije, plaćanje

različitih taksi i poreza, čekanje na odgovor administracije, itd. čine proceduru javnih nabavki komplikovanom i, konačno, veoma skupom. Neophodno je poboljšanje transparentnosti procedure i dosljednija primjena etičkih principa.

Zakon o javnim nabavkama ne promovira konkurentnost, kvalitet ponude se ne ocjenjuje adekvatno, a posebno se ističe kriterijum cijena. Javna nabavka bi trebala da ima svrhu da omogući što većem broju zainteresovanih ponuđača pristup nadmetanju, sa jednakim uslovima učestvovanja na njemu. Predmetni poziv odnosno izmjene/dopune tenderske dokumentacije, na osnovu određenih kriterijuma odnosno podkriterijuma za izbor najpovoljnije ponude, ne omogućava primjenu konkurencije kao ključnog principa javne nabavke. Zato Zakon treba izmijeniti kako bi se unaprijedilo poređenje po kvalitetu ponude.

Vlada je svjesna problema i u Vladinim izjavama često se pominje Zakon o javnim nabavkama kao jako važan zakon i ističe se hitnost u usvajanju novog zakona. Savjet snažno podržava ovu namjeru i očekuje da će biti uključen u čitav proces.

STEČAJNI POSTUPAK

Naša ocjena od ranije je i dalje aktuelna: “*Novi Zakon o stečaju detaljno reguliše sve aspekte stečajne procedure. Međutim, problem stečajnih procedura ne leži u zakonskom okviru već u njegovoj implementaciji. Crnogorski sudovi i sudije još nijesu izgradili jasnu poziciju i pravnu praksu kad je u pitanju primjena Zakona o stečaju i uvođenje modernih koncepata stečajnog prava u Crnoj Gori.*”²

Prijavljeno novčano potraživanje se utvrđuje i smatra odobrenim ukoliko nije osporeno od strane stečajnog upravnika ili drugog povjerioca. Nažalost, u praksi je ovo pravo često predmet zloupotrebe, kada kreditori neutemeljeno osporavaju prijavljena potraživanja, kako bi imali privilegovanu poziciju ili od strane stečajnog upravnika, koji često postupa u interesu dužnika, iako zakon nalaže da bude nezavisan. Još je ozbiljnija činjenica da stečajni upravnik nema obavezu da objasni zašto su određena potraživanja definisana kao osporena, iako podnesak povjerioca sadrži jasne dokaze (potpisane ugovore o kreditu, zahtjeve za korišćenjem potpisane od strane dužnika, potpisane mjenice, itd.). U poređenju sa takvim objektivnim dokazima druga strana nema obavezu da dokaže svoje tvrdnje dokumentima. Nakon što je potraživanje osporeno u toku stečajnog postupka, povjerilac je upućen na sudski postupak kako bi doka-

² Na primjer, finansijske transakcije poput zajmova putem finansijskih derivata, što predstavlja mogućnost naplate potraživanja kroz stečaj korišćenjem novih odredbi poput setoff-a, prava na izbor i slično.

zao svoje pravo, što često dugo traje.

Dakle, potrebno je izmijeniti Zakon o stečajnom postupku, tako da se uvede obaveza stečajnog upravnika da podijeli dokaze koje podnosi drugi povjerilac kada stečajni upravnik proglasi potraživanje osporenim. Nadalje, potrebno je zakonom propisati rokove na osnovu kojih stečajni sudija mora donijeti odluku u postupku za osporeno potraživanje, imajući u vidu hitnost stečajnog postupka.

Zakon o stečaju propisuje da reorganizacija kompanije može biti odobrena samo ukoliko obezbjeđuje povoljnije namirenje i povraćaj povjeriocima u poređenju sa likvidacijom kroz prodaju imovine. To znači da je glavna pretpostavka da iza plana reorganizacije stoje dokazi o ekonomski opravdanim i realno dostižnim razlozima za nastavak poslovanja dužnika. Kao suprotnost ovom principu u praksi, planove reorganizacije obično predlažu dužnici, dok sudovi obično ne provjeravaju njihov kvalitet ili realističnost, već ih prihvataju u izvornom obliku bez dalje analize. Ovakav postupak stavlja dužnika u povlašćen položaj, jer je u prilici da na odobrenje podnese nerealan plan reorganizacije. Predložimo izmjenju Zakona o stečajnom postupku, kako bi se dodala odredba kojom se propisuje obaveza za stečajnog sudiju da, prije glasanja o planu, na osnovu zahtjeva jednog ili više dužnika koji imaju minimum 30% prijavljenih potraživanja, odredi nezavisnog eksternog finansijskog savjetnika ili finansijskog eksperta, čije troškove snosi dužnik koji podnosi plan, i koji bi ocijenio izvodljivost predloženog plana, realnost primijenjenih pretpostavki i održivost predloženih mjera. Nekim slučajevima ovi planovi nemaju nikakvog osnova, niti poslovne racionalnosti ili realnosti. Pomenuta odredba člana 164 može biti, ali nije nužno, pravo na verifikaciju i dodatnu procjenu održivosti plana reorganizacije. Imajući to u vidu, trenutna formulacija člana 164, prema iskustvu naših članova, ne obezbjeđuje sigurnost kreditorima u implementaciji ideje, zbog čega smatramo da je promjena potrebna.

ZAKON O JAVNO-PRIVATNOM PARTNERSTVU

Članovi Savjeta već duže vrijeme ističu da nedostatak regulative koja se bavi definisanjem modela i načina javno-privatnog partnerstva negativno utiče na razvoj ove oblasti, iako bi obostrani interes mogao postojati. Ovim zakonom bi se, na načelima evropskog zakonodavstva, koje uređuje oblast javno-privatnog partnerstva i koncesija, na transparentan i na jednostavnim procedurama zasnovan način, uredilo pitanje javno-privatnog partnerstva. Cilj zakonskog zaokruživanja pitanja

javno-privatnog partnerstva jeste promovisanje modela investiranja, kojim će država, kroz dugoročno partnerstvo sa privatnim sektorom, unapređivati javnu uslugu na efikasan, inovativan i produktivan način.

Još 2015. godine pripremljena je verzija ovog zakona sa kojom nisu upoznate zainteresovane strane izvan državnog aparata i naša bojazan je da će se zakon usvojiti bez ozbiljnih konsultacija sa privatnim sektorom, što kao rezultat može izazvati da privatni sektor ne prepozna svoj interes u zajedničkim projektima sa državom. Informacije koje dolaze iz resornih institucija kažu da je radna verzija Zakona dostavljena Svjetskoj banci na davanje sugestija i da je planirano da se Zakon usvoji u drugoj polovini 2018. godine.

Ovo je svakako jedna od tema koja će u narednom periodu biti od posebnog značaja za privatni sektor, a time i za Savjet.

ZAKON O BANKAMA

Pravni aspekt institucionalnih rješenja o zaštiti konkurencije sadržan je u Zakonu o zaštiti konkurencije kojim je ovo pitanje detaljno i iscrpno obuhvaćeno. Teret implementacije ovog Zakona povjeren je posebnom tijelu – Agenciji za zaštitu konkurencije.

S tim u vezi, predlažemo da se član 77 Zakona o bankama preuredi i uskladi sa Zakonom o zaštiti konkurencije.

Član 77 mijenja se i glasi:

“Zabrana povrede konkurencije

Član 77

Zakon kojim se uređuje zabrana konkurencije primjenjuje se na konkurenciju banaka na finansijskom tržištu.”

Redovno slanje pisane dokumentacije korisnicima kredita u situacijama kada se oni ne nalaze na datim adresama može predstavljati značajan problem u komunikaciji sa klijentima. Banke, kao kreditori, šalju određena dokumenta u skladu sa zakonom (na primjer: obavještenja o prenosu potraživanja, kašnjenju, iznosu duga, isteku ugovora, preuzimanju duga, dospelju obaveza i tako dalje). U praksi, ovo pitanje je u bankarstvu regulisano tako da korisnik kredita, u uvodnom dijelu ugovora, daje svoju adresu, uz ostale opšte informacije, a banka prije potpisivanja ugovora prikuplja dokumentaciju od klijenta (npr. ličnu kartu, pasoš i ostalu ličnu dokumentaciju). Korisnici kredita redovno dobijaju svu pisanu dokumentaciju dok ne počnu da kasne sa otplatom, a od tog momenta počinje i kršenje ugovora, uključujući i izbjegavanje prijema pisane dokumentacije koju šalje banka. Predlažemo da se objelodanjuju informacije o redovnom ispunjavanju obaveza klijenata prema banci. Objelodanjivanje bi se koristilo samo u slučajevima kada je

nemoguće naći klijenta i kada se dokumentacija ne može uručiti dužniku lično ili putem pošte ili je njegova/njena adresa ili sjedište nepoznato.

U članu 84, nakon stava 2, treba dodati stav 3a koji glasi: *“Podaci o redovnom ispunjavanju obaveza klijenata prema banci ne predstavljaju bankarsku tajnu.”*

Kada se radi o otkupu potraživanja, trenutno se primjenjuju Zakon o obligacionim odnosima (članovi 445-454) i član 12 Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama. Za prenos potraživanja nije neophodna saglasnost dužnika, a banke su obavezne da dostave primaocu svu dokumentaciju vezanu za potraživanje i povezana prava. Postoji mišljenje da je u ovim slučajevima neophodno dobiti izričitu pisanu saglasnost klijenta-dužnika za objelodanjivanje bankarske tajne jer se članom 85 stav 2 Zakona o bankama ne ostavlja mogućnost dostavljanja podataka koji predstavljaju bankarsku tajnu prilikom otkupa potraživanja bez izričite pisane saglasnosti klijenta.

Vjerujemo da u slučaju otkupa potraživanja, prethodna saglasnost klijenta-dužnika nije neophodna za objelodanjivanje bankarske tajne, jer je tako prodaja potraživanja uslovljena prethodnim dobijanjem saglasnosti klijenta, što se ne nalaže Zakonom o obligacionim odnosima da bi potraživanje moglo da se prenese ili otkupi.

Imajući u vidu gore navedeno, predlažemo izmjenu Zakona o bankama. U članu 84, nakon stava 2, treba dodati stav 3b koji glasi:

“Banka može da pruži trećim licima informacije koje predstavljaju bankarsku tajnu kada se radi o poslovima otkupa potraživanja.”

Član 85 stav 2 Zakona o bankama sadrži sveobuhvatnu listu fizičkih i pravnih lica kojima se mogu pružiti informacije koje predstavljaju bankarsku tajnu. Postavlja se pitanje kako reagovati u slučajevima kada se nekim drugim zakonom, na primjer Zakonom o spriječavanju nelegalnog poslovanja ili Porodičnim zakonom, nalaže otkrivanje bankarske tajne, što se ne može dozvoliti prema članu 85 stavu 2 Zakona o bankama.

Predlažemo da se uvede standard kojim se uređuje bankarska tajna i kojim bi se sve informacije koje predstavljaju bankarsku tajnu objelodanjivale u ostalim slučajevima propisanim zakonom.

U članu 85, stav 2, nakon tačke 6 treba dodati tačku 7 koja glasi:

“7) sve informacije koje predstavljaju bankarsku tajnu mogu se objelodaniti u ostalim slučajevima propisanim zakonom.”

ZAKON O RAČUNOVODSTVU

Ovim Zakonom se propisuje da kompanije moraju da usaglasе potraživanja i obaveze do kraja godine. Usaglašavanje podrazumijeva slanje izvoda otvorenih stavki radi usaglašavanja. Ovim Zakonom se ne definiše obaveza odgovora na traženu potvrdu. Zbog toga kompanije imaju problem da dokažu i usaglasе stanje potraživanja i obaveza. Predlažemo da se obaveza odgovora na tražene potvrde unese u Zakon o računovodstvu.

Prema članu 4 Zakona o računovodstvu: Pravna lica sastavljaju finansijske iskaze po IAS, odnosno po IFRS, koje treba da objavi organ Vlade (Ministarstvo finansija). Centralna banka traži da se primjenjuju ovi standardi bez obzira da li su objavljeni ili ne.

Dvije teme su posebno bile važne investitorima:

► Usvajanjem Zakona o računovodstvu, oblast procjene vrijednosti će biti uređena u skladu sa najboljom međunarodnom praksom. Zakonom je uvedena obaveza da se procjena “vrši istinito, objektivno i tačno, u skladu sa Međunarodnim standardima za procjenu vrijednosti i Evropskim standardima za procjenu vrijednosti.” Procjenu vrijednosti može da vrši fizičko lice koje ima zvanje ovlašćenog procjenjivača i licencu za obavljanje procjene vrijednosti, izdatu od Ministarstva finansija.

► Što se tiče finansijskog izvještavanja, usvajanjem Zakona o računovodstvu („Sl. list CG“, br. 52/16) i Zakona o reviziji („Sl. list CG“, br. 01/17) zakonodavni okvir u Crnoj Gori je usklađen sa relevantnim direktivama EU koje regulišu ovu oblast.

ZAKON O POREZU NA DOBIT

U članu 17, navodi se:

“Izvršeno ispravljanje (otpis vrijednosti) sumnjivih potraživanja priznaje se na teret rashoda, pod uslovom da se nesumnjivo dokaže da su ta potraživanja bila prethodno uključena u prihode poreskog obveznika”.

U ovim slučajevima, otpis glavnice i osnovnog duga neće se priznavati kao poreski rashod, tako da kompanija mora da plati porez na otpis glavnice.

Ovim Zakonom se ne definiše poreski tretman korekcija prethodnih godina u skladu sa IAS 8. Ovo može izazvati da se efekti promjena Međunarodnih računovodstvenih standarda ne prepoznaju u poreskom bilansu, bilo da se radi o pozitivnim ili negativnim efektima. U nekim slučajevima, navedeni efekti mogu biti značajni. Definisanjem poreskog tretmana ovih promjena, riješili

bi pitanje poreskog tretmana konta 3025 - Rezerve za procijenjene gubitke po regulatornom zahtjevu i 3010 - Efekti primjene IFRS 9 počev od 1.1.2018. (koji su navedeni na strani 55 u Bijeloj knjizi: Prelazak na IFRS 9 nije jasno definisan sa stanovišta poreza na dobit pravnih lica (konta 3010 i 3025).

Predlažemo da se razmotri izmjena ovog Zakona odnosno gore pomenutog člana.

ZAKON O PDV-U

U slučaju otkupa potraživanja, kompanije imaju nedomicu da li se PDV obračunava i na koju osnovicu. Treba uzeti u obzir da u Crnoj Gori ne postoji aktivno tržište za prodaju / otkup potraživanja.

Takođe, poslovi faktoringa nijesu jasno uređeni i definisani ovim Zakonom, što dovodi do različitog tumačenja da li se plaća PDV na kamatu ili ne. Ovo se odnosi i na novi proizvod – komercijalni faktoring.

Predlažemo da se ovaj propis izmijeni.

EKO FOND – MOGUĆE NOVO PORESKO OPTEREĆENJE

Kada se radi o otvaranju pregovaračkog poglavlja 27 između Crne Gore i Evropske unije, pitanja zaštite životne sredine postaju sve značajnija. Upravljanje otpadom jedan je od najznačajnijih izazova, uz uspostavljanje sistema za selekciju, ponovno korišćenje i recikliranje. Kao dio ove teme, Vlada je već najavila osnivanje eko fonda koji treba biti ključni mehanizam za finansiranje programa i projekata vezanih za životnu sredinu. Crna Gora bi trebalo da dobije eko fond do kraja 2018. godine.

Osnivanje ovog fonda je izvjesno, jer je to zakonska obaveza države, iako je još uvijek nejasno kako će se fond finansirati. Do sada, država se nije savjetovala sa privrednicima po ovom pitanju, iako veći dio kompanija plaća nadoknadu u skladu sa principom „zagađivač plaća“.

Princip „zagađivač plaća“ postoji u Crnoj Gori. Ipak, nejasno je da li će postojeća naknada da se poveća ili će joj se dodati akciza ili neka dodatna taksa. Tema je jako važna sa aspekta povećanja akciza i daljeg planiranog povećanja, ali i sa aspekta povećanja poreza na dodatu vrijednost, koji predstavlja još jednu kategoriju koja utiče na poslovanje. Savjet očekuje da će Vlada imati transparentan pristup ovoj temi i da će privatnom sektoru dati dovoljno vremena da se prilagodi.

REGULACIJA MALOPRODAJNIH CIJENA

Jedan od članova Savjeta, kao integrisani operator elektronskih komunikacija, suočava se s regulacijom maloprodajnih cijena (u posljednje tri godine) uprkos činjenici da je tržište na kojem djeluje ta kompanija dovoljno konkurentno, i uprkos činjenici da je to jasno na osnovu metodologije troškovnog računovodstva koju je definisao sam regulator, da na jednom od tzv. regulisanih maloprodajnih tržišta taj operator posluje s određenim gubitkom. Naime, povrat ulaganja kapitala tog operatora (ROCE) kod poslovanja fiksne telefonije negativan je i iznosi -1,3%. Na nivou preduzeća (fiksna i mobilna linija poslovanja) povrat uložene kapitala iznosi 8,9% u 2017. godini, što je niže u odnosu na 9,46%, što predstavlja ponderisani prosječni trošak kapitala (WACC) koji je odredio nacionalni regulator. Drugim riječima, akcionari tog operatora ostvaruju povrat uložene kapitala ispod prihvatljive stope dobiti u sektoru telekomunikacija (WACC).

Jasno je da to nije dobar signal za sadašnje i buduće investitore, pa je to i poziv na reviziju instrumenata koji se koriste za postizanje konkurentnosti tržišta telekomunikacija u Crnoj Gori. Uz značajan pad prihoda u 2016. i 2017. godini povećanje troškova zbog potrebnih ulaganja, investiranja u fiksnu mrežu više nije održivo pod ovim uslovima, što uzrokuje sve negativne posljedice daljeg razvoja samog tržišta, kao i svih drugih makroekonomskih i strateških činilaca od značaja za razvoj digitalnog informacionog društva, tj. postizanje ambicioznih ciljeva Strategije razvoja informacionog društva do 2020, kao nacionalne Digitalne agende.

Kako bi se stvorili povoljni uslovi na tržištu za dalja ulaganja u području nepokretnih telekomunikacija, nadležna državna tijela trebalo bi da poštuju propise iz Zakona o elektronskim komunikacijama kao što su: osiguranje uslova za uravnotežen razvoj tržišta i podsticanje ulaganja i inovacija te razvoj nove i poboljšane infrastrukture.

PRIMJERI „MANJIH“ BARIJERA KOJE STVARAJU VEĆE PROBLEME

Kao dodatni dio ovog izdanja Bijele knjige, ukratko ćemo navesti primjere „manjih barijera“ sa kojima se naši članovi suočavaju, a koje proizvode veće probleme, i koje smo prikupili tokom pripreme za sastanak sa Delegacijom Evropske unije. Pitali smo članove koje su to barijere, a evo i njihovih odgovora:

1. Koristimo ovu priliku da pomenemo probleme sa kojima se naši članovi susrijeću kod Tužilaštva s obzirom na to da u Crnoj Gori ne postoji propis kojim se ograničava trajanje procesa prikupljanja informacija koje traži Tužilaštvo (izviđaj). U jednom određenom slučaju, kompanija je dobrovoljno dostavila dokumentaciju prije 20 mjeseci na zahtjev specijalnog državnog tužilaštva i još uvijek nije dobila informacije o statusu procesa. Predmetna dokumentacija je potrebna za svakodnevne operacije i ovaj problem predstavlja veliku barijeru za ovu kompaniju kada se govori o lakoći poslovanja u Crnoj Gori. Dalje, odsustvo propisa praćeno neosnovanim nagađanjima nekih političkih partija dovodi do sve većeg pada povjerenja javnosti u javno-privatna partnerstva.

2. Ne predstavlja zakonodavni okvir uvijek barijeru – ponekad problem nastaje zbog neprihvatanja odgovornosti za radnje koje su više nego jasno definisane zakonom; jedan od naših članova je doživio da iako je optički kabl namjerno pokidan (čak 5 puta), neke nadležne institucije su namjerno zanemarile preduzimanje akcija kako bi podržale operatora da sačuva svoju infrastrukturu (što će dovesti do izmiještanja infrastrukture na bezbjedniju lokaciju).

3. Tokom procedure javnih nabavki za osiguranje, Ministarstvo finansija je promijenilo kriterijume i uvelo nove, nepotrebne, i tako tražilo dopunu tenderske dokumentacije – to je dovelo do toga da 4 od 5 osiguravajućih kuća nijesu imale nikakvu šansu da pobijede na tenderu i stvorilo je diskriminišuću konkurenciju.

4. Lokalni porezi na puteve: neke opštine proizvoljno tumače lokalne odluke vezane za uvođenje ovog poreza i ne poštuju sudske naloge, što stvara nesigurnost u okruženju.

5. Elektronski potpis: i pored propisa o elektronskom potpisu i vezanih zakona, Zakon o elektronskim komunikacijama nije usklađen sa tim propisima, jer još uvijek propisuje ugovore u papirnoj formi. Ovo nije u skladu sa namjerama Vlade da uvede digitalno društvo.

6. Zaštitnik imovinsko-pravnih interesa Crne Gore

preispituje odluku o upisu hipoteke koju izdaje katastar za objekte u izgradnji kojom se navodi da je potrebna saglasnost Vlade, dok se glavnim Ugovorom sa Morskim dobrom definiše da nije potrebna saglasnost državnih organa jer se hipoteka uspostavlja na objektima, a ne na zemljištu. Ovo je velika prepreka zato što je jedan od uobičajenih načina finansiranja projekata odobravanje kredita i samim tim uspostavljanje hipoteke.

7. Spora administracija u Poreskoj upravi i opštinama, neki primjeri:

- spora reakcija na poslate zahtjeve za poravnanje zajedničkih dugova i potraživanja zbog koje kompanijama može da se naplati zatezna kamata za dugovanja, ali bez pozitivne kamate na preplaćene iznose
- sugestija da se pokuša skratiti period dobijanja radnih dozvola za nerezidente
- spora reagovanja na pitanja postavljena na portalu Poreske uprave vezana za pojašnjenja otvorenih poreskih pitanja.

8. Prema Zakonu o privrednim društvima, dio stranog društva mora da ima najmanje jednog ovlašćenog predstavnika sa stalnim boravkom u Crnoj Gori. Strani investitori smatraju da je ovaj uslov ograničavajući za njihovo poslovanje zato što se obično odlučuju za angažovanje pouzdanog direktora stranca koji im je poznat, a ne za nepoznatog lokalnog zaposlenog.

9. Struktura i obračun zarada prema Zakonu o radu jako su složeni i nejasni. Mnoge međunarodne kompanije imaju sistem za obračun zarada koji se primjenjuje svuda u svijetu. Primoravanje ovih kompanija da prihvate potpuno drugačiji i složeniji sistem stvara dodatnu barijeru za strana ulaganja i povećava troškove ulaganja. Pored toga, nejasne odredbe dovode do nesporazuma u praksi i komplikuju obračune i budžetiranje.

10. Prenos prava korišćenja u pravo svojine – stupanjem na snagu Zakona o svojinsko-pravnim odnosima 2009. godine, Poreska uprava, kao republičko tijelo, i njene područne jedinice, bile su u obavezi prema članovima 419 i 420 ovog zakona da prenesu pravo korišćenja zemlje (što je posljedica socijalne ili državne imovine) u pravo svojine. Veći dio područnih jedinica je djelovao u skladu sa ovom odredbom i na zahtjev odmah prenosio pravo korišćenja u pravo svojine. Ipak neke područne jedinice još uvijek nijesu prihvatile zahtjev za prenosom i traže dostavljanje dokaza – potvrdu da je plaćena tržišna taksa za zemljište u procesu privatizacije. Tu potvrdu izdaje tijelo zaduženo za privatizaciju – Savjet za privatizaciju. Postupak izdavanja ove potvrde dugo traje.

- 11.** Otvaranje tržišta za korišćenje kamiona registrovanih u susjednim zemljama za rad u Crnoj Gori, pod uslovom da zadovoljavaju sve važeće uslove Evropske unije. Trenutno, nije dozvoljeno da se kamioni iz inostranstva koriste za rad u Crnoj Gori, a s obzirom da je Crna Gora mala zemlja, to stvara monopol.
- 12.** Nepotpuna i kontradiktorna dokumentacija u raznim opštinama vezana za imovinu i koeficijent gradnje u katastru.
- 13.** Neodgovarajuće kontrole kvaliteta i carinske kontrole prilikom uvoza robe u zemlju.
- 14.** Zakonom o radu propisano je da zaposleni treba da imaju odgovarajuće akademsko zvanje, ponekad za pozicije gdje im ono nije potrebno (npr. radnici na benzinskoj stanici).
- 15.** Rokovi propisani zakonom do kada Javna uprava mora odgovoriti često se ne poštuju.
- 16.** Spora procedura u Centralnom registaru privrednih subjekata.
- 17.** Za mnoge zakone ne postoje podzakonska akta (pravilnici, uredbе) tako da inspektori na terenu zakon tumače na razne načine.
- 18.** Status urbanističke dokumentacije – mnoga dokumenta su istekla, a nova nijesu pripremljena / usvojena.
- 19.** Proces javnih nabavki: složena procedura za učešće na tenderima u smislu dokumentacije koju treba dostaviti. Duga obrada druge instance nakon podnošenja žalbe na proceduru javne nabavke.
- 20.** Trajanje sudskih postupaka: dugi sudski postupci za pravne sporove posebno oni koji su pokrenuti kroz disciplinski postupak, što stvara nesigurnost i ima značajne finansijske posljedice po kompanije.
- 21.** Razlika u tumačenju zakona u Poreskoj upravi i Ministarstvu finansija, kao i drugačija tumačenja zakona od strane poreskih inspektora.
- 22.** Dalje unapređenje saradnje između ministarstava i poslovne zajednice – predlaganje zakona i podzakonskih akata, davanja realnih rokova za dobijanje komentara i sugestija privrednika. Ovo bi svakako olakšalo primjenu zakona i bilo bi praktičnije i efikasnije.
- 23.** Zakon o privrednim društvima ne ostavlja mogućnost direktoru da podnese ostavku. Direktora mogu razriješiti jedino akcionari. U praksi, ovo dovodi do toga da direktor mora da obavlja svoje dužnosti (čak i protiv svoje volje) jer akcionari nijesu donijeli odluku o njegovom razriješenju. Na taj način, direktor je obavezan da zastupa kompaniju i poštuje sve propise vezane za njegovu funkciju sve dok akcionari ne donesu odluku o njegovom razriješenju ili gašenju kompanije.
- 24.** Strano pravo može biti mjerodavno pod uslovom da postoji strani element (npr. ugovarač je strano lice), i da je odabrano pravo mjerodavno za ugovor. U praksi, primjena stranog prava pred crnogorskim sudovima vezana je za mnoge teškoće, kao što su: (i) procedura za dobijanje sadržaja stranog prava može biti složena i može potrajati, i (ii) tumačenje stranog prava od strane crnogorskih sudova može značajno da se razlikuje od tumačenja stranog suda ili međunarodnog arbitražnog tijela. U poređenju sa drugim sudovima i/ili sporovima, Privredni sud je prilično efikasan. Ipak, slaba strana je nedostatak obuke sudija za ovakvu vrstu postupka što utiče na kvalitet presuda.
- 25.** Jedan od problema vezanih za prihod kompanije jeste odsustvo dovoljnih poreskih podsticaja. Jedini poreski podsticaj crnogorskim kompanijama jeste izuzetak od oporezivanja za novoosnovane kompanije koje će da obavljaju djelatnost u ekonomski nerazvijenim zemljama.
- 26.** Strana lica koja vrše oporezive isporuke u Crnoj Gori ne moraju niti im je dozvoljeno da se registruju za PDV u zemlji. Strana lica mogu da imenuju svog PDV obveznika u Crnoj Gori, a i to imenovanje je opciono. Ako strano lice ne imenuje predstavnika, PDV za isporuku stranog lica plaća lokalni primalac robe i usluga, kroz prenos obaveze plaćanja. U praksi zato strana lica skoro nikada ne imenuju crnogorskog PDV obveznika već dozvoljavaju da PDV za isporuku stranog lica plaća lokalni primalac robe i usluga, kroz prenos obaveze plaćanja. Trebalo bi uvesti obaveznu poresku registraciju PDV-a za strana lica koja vrše oporezive isporuke u Crnoj Gori (npr. Srbija).
- 27.** Nejasan je postupak raskida ugovora zbog kršenja radne obaveze/neprikladnog ponašanja. Zakon o radu i Opšti kolektivni ugovor su kontradiktorni i propisuju različite uslove i procese – OKU propisuje detaljno disciplinski postupak i odlučivanje, dok Zakon o radu propisuje razne formalne procedure upozorenja, odgovora i zvanične odluke o raskidu ugovora o radu, bez obzira na

disciplinski postupak. U praksi, ovo utiče na to da je proces otpuštanja dugotrajan i složen. Takođe, zbog kompleksne formalnosti procesa, sudovi često proglašavaju proces otpuštanja nezakonitim iako formalni previdi mogu biti minorni. Osim toga, postojeća novčana potraživanja na osnovu zaposlenja ne podliježu nikakvom ograničenju i ne mogu zastariti. Nema potrebe da se ova potraživanja isključuju iz ostalih novčanih potraživanja koji podliježu ograničenju. Nedostatak ovih ograničenja doprinosi pravnoj nesigurnosti u praksi i ugrožava finansijsku stabilnost i budžet poslodavca. Na kraju, uporedna praksa pokazuje da ovaj tip potraživanja uvijek podliježe zastari. Zato predlažemo da se uvede zastara od tri godine.

28. U Crnoj Gori, prilikom otvaranja računa u banci, javljaju se dva problema. Prvo, procedura u banci može da potraje zbog stroge politike „Upoznaj svog klijenta“ koju uvode lokalne banke. Prema uslovima koji

su propisani Zakonom o spriječavanju pranja novca i finansiranju terorizma, lokalne banke traže obimnu dokumentaciju vezanu za vlasničku strukturu. Pravna lica koja žele da otvore račun moraju da dostave izvode iz registara i kopije pasoša ovjerene kod notara sve do stvarnog vlasnika odnosno fizičkog lica koje ima više od 25% udjela. Drugo, nova tendencija u crnogorskoj praksi jeste da banke ne žele da otvaraju račune offshore kompanijama i stranim kompanijama koje se bave igrama na sreću.

29. Kada se radi o kolateralima, treba pomenuti da je upis zaloge na pokretnu imovinu u Upravi za nekretnine vremenski ograničen. Trebalo bi da se zaloga obnavlja svake treće godine kako bi bila aktivna i sprovodiva. Ovo predstavlja dodatno opterećenje za hipotekarnog dužnika da prati zalogu nakon upisa.

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

7. Prioriteti za 2018. godinu

Na samom početku treba istaći da su proces pristupanja Evropskoj uniji, članstvo u NATO-u, regionalne inicijative i integracije kontinuirano prioriteti Savjeta. Članovi Savjeta vjeruju da ovi procesi doprinose ukupnom razvoju društva, pa tako i ekonomije, odnosno poslovnog ambijenta. Imajući u vidu rezultate upitnika koji je Savjet pripremio i smjernice naših članova, Savjet će nastaviti sa svojim aktivnostima kako bi doprinio ubrzanju tekućih reformi i inicirao nove reforme koje su prepoznate kao neophodne za potencijalne ili postojeće barijere za poslovanje u Crnoj Gori. Najprije, vladavina prava, kao proces usvajanja i implementiranja propisa, biće i dalje tema koja značajno utiče na viđenje okruženja i sigurnost investicija. Savjet će pružiti snažnu podršku aktivnostima javnih institucija vezanih za efikasniju i profesionalniju javnu upravu, kao i aktivnostima na suzbijanju sive ekonomije.

Savjet stranih investitora prati Program rada Vlade i u skladu sa svojim kapacitetima, obezbjeđuje doprinos u reformama koje Vlada sprovodi u vidu davanja savjeta, sugestija i prenošenja iskustava iz drugih zemalja prilikom donošenja strateških i normativnih akata koji utiču na poslovanje u Crnoj Gori i unapređenje investicionog ambijenta. Tako će i tokom 2018. godine Savjet posebnu pažnju posvetiti ekonomskoj politici Vlade koja ima za cilj da nastavi sa realizacijom mjera koje se odnose na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, posebno konsolidaciju javnih finansija i povećanje stabilnosti finansijskog sektora, otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje, povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok, realizaciju kapitalnih infrastrukturnih projekata i privlačenju stranih investicija.

Shodno tome, Savjet je, u skladu s interesima svojih članova, prepoznao poseban značaj donošenja sljedećih dokumenata u 2018. godini, a koji su najavljeni Programom rada Vlade:

Program ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2018-2020

Program ekonomskih reformi za 2018. godinu sadržaće srednjeročni makroekonomski i fiskalni okvir, kao i mjere fiskalne politike. PER 2018. će sadržati i sveobuhvatnu agendu strukturnih reformi koja prikazuje javne politike u 9 oblasti i to: upravljanje javnim finansijama; reforma energetskog tržišta i tržišta saobraćaja; sektorski razvoj; poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije; istraživanje, razvoj i inovacija i digitalna ekonomija; reforme vezane za trgovinu; obrazovanje i vještine; zapošljavanje i tržište rada, socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti.

Akcioni plan za suzbijanje sive ekonomije za 2018.

Ovim akcionim planom definisaće se mjere za suzbijanje sive ekonomije tokom 2018. godine, u cilju nastavka aktivnosti na planu suzbijanja neformalne ekonomije - jačanje fiskalne discipline i eliminisanje nelojalne konkurencije, kao i podizanje svijesti o značaju legalnog poslovanja.

Program za unapređenje inovativnosti malih i srednjih preduzeća 2018-2020. godine

Ovim programom će se definisati aktivnosti i mjere na implementaciji inovativnih aktivnosti u oblasti unapređenja proizvoda, poslovnih procesa, metoda, tehnika i strategija upravljanja, marketinga i inovacionih potencijala zaposlenih u malim i srednjim preduzećima, kroz

podsticanje saradnje sa naučno-istraživačkim institucijama i centrima znanja, kako bi se unaprijedili inovativni potencijali malih i srednjih preduzeća, njihova produktivnost i omogućilo širenje tržišnog učešća.

Program povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja za period 2017-2020. godine

Ovim programom definisaće se aktivnosti na pružanju finansijske podrške preduzetnicima, malim i srednjim preduzećima, naročito iz manje razvijenih jedinica lokalne samouprave, u cilju povećanja konkurentnosti, prvenstveno kroz pomoć za implementaciju međunarodnih standarda za proizvode i podršku za dobijanje akreditacije za ocjenjivanje usaglašenosti za 2018. godinu.

Smjernice makroekonomske i fiskalne politike za period od 2018-2021. godine

Dokument će sadržati projekcije makroekonomskih indikatora za period 2018-2021. godine, na osnovu kojih se planiraju javni prihodi i rashodi za 2019. godinu, a projektuju za 2020. i 2021. godinu.

Predlog zakona o javnim nabavkama

Ovim zakonom će se izvršiti dalje usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije, odnosno sa novim direktivama iz oblasti javnih nabavki.

Predlog zakona o radu

Ovim zakonom izvršiće se harmonizacija radnog zakonodavstva sa pravnom tekovinom Evropske unije predviđenom Akcionim planom za pregovaračko poglavlje 19 - Socijalna politika i zapošljavanje i konvencijama i

preporukama Međunarodne organizacije rada koje je Crna Gora ratifikovala kao i ostalim izvorima međunarodnog prava.

Predlog zakona o privrednim društvima

Ovim zakonom će se otkloniti nepreciznosti koje su uočene u važećem zakonu, stvoriti uslovi za dalje unapređenje poslovnog ambijenta u oblastima koje mogu predstavljati prepreke za biznis i izvršiti potpuno usklađivanje sa propisima Evropske unije u ovoj oblasti.

Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit pravnih lica

Ovim zakonom izvršiće se usklađivanje važećeg zakona sa Direktivom Savjeta 2011/96/EU o zajedničkom sistemu oporezivanja za matične kompanije i zavisne kompanije u različitim državama članicama u cilju eliminisanja dvostrukog oporezivanja prihoda po osnovu dividendi i druge podjele dobiti koje zavisne kompanije plaćaju svojim matičnim kompanijama. Takođe će se izvršiti usklađivanje zakona i sa Direktivom Savjeta 2003/49/EZ o kamatama i autorskim naknadama među povezanim kompanijama u različitim državama članicama.

Predlog zakona o javno-privatnom partnerstvu

Ovim zakonom će se, na načelima evropskog zakonodavstva koje uređuje oblast koncesija na transparentan i na jednostavnim procedurama zasnovan način, urediti pitanje javno-privatnog partnerstva u cilju promovisanja modela investiranja, kojim će država, kroz dugoročno partnerstvo sa privatnim sektorom, unapređivati javnu uslugu na efikasan, inovativan i produktivan način.

8. Aneks

ČLANOVI SAVJETA

Addiko Bank

Addiko banka AD Podgorica u vlasništvu je Addiko banke AG, sa sjedištem u Beču, Austriji, i čini dio bankarske grupacije koja posluje u pet zemalja Jugoistočne Evrope. Grupu čini šest banaka u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, i Grupa pruža bankarske usluge klijentima kojih ima preko 1.1 milion. Nakon uspješne promjene brenda 2016.godine, Grupa posluje pod nazivom Addiko.

Kao dio finansijske grupacije koja je isključivo fokusirana na zemlje Jugoistočne Evrope, Addiko banka stavlja lokalne klijente u centar strategije: pažnja je usmjerena na neophodne proizvode i usluge koji su relevantni za lokalno ekonomsko okruženje, na efikasne procese, brže odlučivanje i jednostavnu komunikaciju.

Banka ima filijale u Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju, Herceg Novom, Pljevljima, Baru, Budvi, Kotoru i Tivtu.

www.addiko.me

Adriatic Marinas, koja posluje kao Porto Montenegro, jeste luksuzna, više puta nagrađivana marina, koja je dobila priznanje Marina Super Jahte od udruženja TYHA (Udruženje luka i jahti) za period od 2015. do 2017. Nalazi se u Tivtu, na jugozapadnoj crnogorskoj obali, u jednoj od najpoželjnijih destinacija što se tiče nekretnina u Evropi. Ova inovativna luka za jahte i gradić-marina posebno su dizajnirani da zadovolje najsitnije potrebe svih jahti, njihovih vlasnika, gostiju i posade, sa specifičnom infrastrukturom za najveće jahte.

Uz marinu, tu su i prostrani stambeni prostori, tik uz more, internacionalni restorani, butici, razni sportski i kulturni sadržaji, internacionalna škola i hotel sa 5 zvjezdica, Regent Porto Montenegro.

Porto Montenegro je preuzela Investicioni korporacija Dubajja (ICD) 2016. godine, a ona predstavlja glavni investicioni ogranak Vlade Dubajja sa investicijama koje se odnose na finansijske usluge, transport, energetiku i industriju, nekretnine i maloprodaju

www.portomontenegro.com

Zahvaljujući neopisivoj ljepoti Crne Gore i povoljnom poslovnom okruženju, Azmont Investments, kompanija osnovana u Crnoj Gori, ušla je na tržište 2012.godine. Azmont Investments je razvio Portonovi Resort, vrijedan 650 miliona eura, koji predstavlja najveći investicioni projekat Azerbejdžana van zemlje i mimo energetskog sektora. Ovaj svjetski rizort sa najmodernijom marinom, prvim One&Only rizortom u Evropi, izgrađen je kao najsofisticiranija destinacija na Jadranu. Kao odgovoran

građanin-pravni subjekat, kompanija ulaže napore da doprinese dobrobiti društva kroz dobro planirane i stalne programe društvene odgovornosti. Portonovi rizort ostaje glavni projekat Azmont Investments-a, a kao investiciona kompanija tražimo nove prilike da ulažemo još više u budućem periodu, ne samo u Crnoj Gori, nego i u ostalim zemljama.

www.azmont.com

Coca-Cola HBC je jedna od najvećih svjetskih punioca napitaka u okviru Coca-Cola kompanije. Coca-Cola HBC Srbija i Crna Gora proizvodi, prodaje i distribuira gazirana pića vodećih brendova kao što su Coca-Cola, Coca-Cola Zero, Fanta i Sprite.

Coca-Cola HBC Srbija i Crna Gora ulaže u razvoj zajednice i podržava projekte i inicijative u zemlji. U svaki dio poslovanja uključena je održivost i društvena odgovornost, kako bi se izgradila dugoročna vrijednost za sve naše kupce.

<https://rs.coca-colahellenic.com>

Crnogorska Komercijalna Banka AD Podgorica član je mađarske OTP bankarske i finansijske grupe, jedne od lidera u regionu Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope. Uz uspješno poslovanje od više od 60 godina, OTP grupa, sa 12 miliona klijenata u devet zemalja, 20.000 zaposlenih i preko 1.000 ekspozitura, obezbjeđuje siguran rast i razvoj Crnogorske komercijalne banke i garantuje svojim klijentima kvalitet usluga i stabilnost poslovanja.

CKB je univerzalna banka i klijentima sun a raspolaganju razni proizvodi i usluge. Da bi se zadovoljile sve bankarske i finansijske potrebe klijenata, tu je ljubazno osoblje, mreža od 28 filijala, preko 4.500 POS terminala i blizu 100 bankomata na teritoriji Crne Gore. CKB je najveća custody banka koja nudi usluge trgovine hartijama od vrijednosti.

www.ckb.me

Crnogorski Telekom se ponosi time što je dio djelatnosti koja istinski transformiše i uobličava svijet - telekomunikacije mijenjaju navike ljudi i njihov tempo života. Kao očigledan tehnološki lider, Telekom pomaže rast i razvoj crnogorske privrede i povećava kvalitet života građana Crne Gore kroz inovativne i sigurne tehnologije, nudeći proizvode i usluge koji odgovaraju novom, digitalnom stilu života. Osmišljavajući svoje poslovanje tako da odgovara zahtjevima svijeta koji se mijenja, stavljajući uvijek u prvi plan svoje korisnike, Telekom je tokom svih ovih godina uspio da sačuva

ulogu tržišnog lidera u Crnoj Gori. Telekom je najveći telekomunikacioni operator u Crnoj Gori koji pruža kompletan portfolio telekomunikacionih usluga fiksne i mobilne telefonije (usluge govornih servisa, poruke, internet, TV, iznajmljene linije, usluge prenosa podataka i ICT rješenja). Kompanija ima više od 354 hiljade korisnika u mobilnoj mreži i više od 143 hiljade brojeva u fiksnoj. Usluge rominga su omogućene u više od 140 zemalja, sa gotovo 300 mobilnih operatora.

www.telekom.me

Revizija & savjetovanje – revizija finansijskih izvještaja u skladu sa lokalnim i međunarodnim računovodstvenim standardima, korekcija finansijskih izvještaja, finansijska detaljna kontrola, savjetovanje i obuka iz računovodstva. Usluge poslovnog savjetovanja – kontrola računovodstvenih sistema i interna kontrola, usluge uspostavljanja kontrole, usluge interne revizije, upravljanje rizicima, integritet sistema i procesa, obezbjeđivanje kvaliteta projekata, usluge savjetovanja i implementacija IFRS standarda, reinženjering poslovnih procesa, sistem za izvještavanje o upravljanju, IT usluge (hardver i softver), upravljanje projektima, specijalizovano savjetovanje za specifične sektore (banke, elektro-

privreda, industrija nafte i gasa, itd.)

Poreske i pravne usluge – naše usluge poreskog savjetovanja obuhvataju sve oblasti bitne za strane investicije i širenje poslovnih aktivnosti na domaćem tržištu, koje se javljaju u vidu privatizacije, spajanja i preuzimanja ili u vidu osnivanja novih kompanija. Naši savjeti imaju za cilj smanjenje poreskih opterećenja na poslovanje i operacije, i na ublažavanje povezanih poreskih rizika.

Finansijsko savjetovanje – ocjena poslovanja, procjena imovine, restrukturiranje, strateški razvoj, priprema biznis plana, pomoć u privatizaciji, izvještaji detaljne kontrole, spajanja i preuzimanja i slično.

<https://www2.deloitte.com>

www.dukley.com

DHL je vodeći globalni brend u industriji logistike. Naša DHL porodica nudi jedinstveni portfolio logističkih usluga koje obuhvataju nacionalnu i međunarodnu isporuku pošiljki, trgovinu preko interneta, međunarodnu ekspresnu dostavu putem drumskog, vazdušnog i pomorskog saobraćaja do industrijskih lanaca. Sa oko 350.000 zaposlenih u više od 220 zemalja i teritorija, DHL povezuje ljude i poslovne operacije sigurno i pouzdano i omogućava globalne trgovinske tokove. Sa specijalizovanim rješenjima za rast tržišta i privrede, uključujući tehnologiju, prirodne nauke i zdravstvo, energetiku, automobilsku industriju i maloprodaju, dokazanom posvećenošću društvenoj odgovornosti i prisustvu bez konkurencije u razvojnim tržištima, DHL se odlučno pozicionira kao "logistička kompanija

za svijet".

U januaru 2001.godine, DHL Express je registrovan u Crnoj Gori kao nezavisno pravno lice. Brojni ugovori su potpisani sa raznim poslovnim jedinicama o razvoju međunarodnog ekspresnog transporta u Crnoj Gori. Saradnja sa Upravom carina Crne Gore i JP Aerodromi Crne Gore dovela je do otvaranja DHL skladišta u sklopu podgoričkog aerodroma. DHL Express u Crnoj Gori ima važeće sertifikate ISO 9001 i ISO 14001 i kao član organizacije TAPA posjeduje sertifikat u skladu sa TAPA C standardom.

Sa više od 1.000 redovnih klijenata i 400 potpisanih ugovora sa domaćim i stranim kompanijama, DHL je lider u Crnoj Gori u industriji ekspresne međunarodne isporuke.

www.dhl.com/en/me

doMEN doo je crnogorska kompanija, nastala 2008. godine zajedničkim ulaganjem Afilijs Limited, GoDaddy.com i ME-net Ltd., koja posluje kao .ME Registry. Kompaniju je odabrala crnogorska Vlada da rukovodi nacionalnim internet domenom Crne Gore (.MEccTLD). Iako je .ME nacionalni internet domen, ubrzo je otvorio vrata međunarodnim registracijama i ostvario globalni uspjeh. Zbog dubokog inherentnog značenja koje ima u raznim je-

zicima (engleskom, španskom, holandskom, italijanskom, portugalskom, bugarskom i jezicima koji se govore na području bivše Jugoslavije) i neograničenim mogućnostima za slogane, samo tri dana nakon zvaničnog pokretanja, domen .ME upisao je 100.000. korisnika. .ME je nizao uspjeh svih ovih godina uz stalan i stabilan rast korisnika, a sve više i više velikih brendova priključivalo se domenu .ME i njegovom razvojnom programu – neki od brendova su About.me, Facebook (fb.me, rooms.me, sling.me), Wordpress (wp.me), Time (ti.me), Mercedes (Mercedes.me) i drugi.

www.domain.me

Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj (EBRD) jeste međunarodna finansijska institucija koja je osnovana 1991.godine. Prvobitno je svoje aktivnosti usmjeravala na zemlje bivšeg Istočnog bloka, a zatim je proširila poslovanje u cilju podrške razvoja u više od 35 zemalja, od Centralne Evrope do Centralne Azije i južnog i istočnog Mediterana. Kroz finansijska ulaganja, poslovne usluge i učešće u političkim dijalozima, banka podržava zemlje gdje posluje na njihovom putu ka održivoj tržišnoj ekonomiji, koja je konkurentna, propisno vođena, zelena, inkluzivna, otporna i integrisana. U Crnoj Gori, EBRD je do sada potpisala finansijske ugov-

ore za 56 projekata, ukupne vrijednosti 538 miliona eura, a određene napore je uložila da pruži tehničku pomoć i inicira politički dijalog. Trenutni portfolio banke iznosi 352.8 miliona eura, od čega je 49% uloženo u projekte energetike, 25% u saobraćaj i opštinsku infrastrukturu, 14% u finansijske institucije, a ostatak u poljoprivredu i opštu industriju.

U narednom periodu, banka će nastaviti da podržava razvoj privatnog sektora u Crnoj Gori kao i dalju integraciju zemlje u Evropskoj uniji i regionu i agendi povezanosti Zapadnog Balkana.

www.ebrd.com

Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom osnovne su djelatnosti Elektroprivrede Crne Gore. Elektroenergetske djelatnosti Društva propisane su Zakonom o energetici, licencama u energetskom sektoru i Statutom EPCG. Djelatnosti Društva su:

- proizvodnja električne energije,
- snabdijevanje električnom energijom,
- kupoprodaja električne energije,
- izgradnja i održavanje elektroenergetskih objekata,
- projektovanje i nadzor, i

• druge djelatnosti propisane Statutom EPCG.

Realizacijom osnovnih djelatnosti EPCG obezbjeđuje uredno i kvalitetno zadovoljavanje potreba potrošača na svim naponskim nivoima.

Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić raspolaže kapacitetima za proizvodnju električne energije ukupne instalisane snage 867.5 MW, od čega se 649 MW (75%) odnosi na hidroelektrane "Perućica" i "Piva", a 218.5 MW (25%) na termoelektranu "Pljevlja"

www.epcg.com

Ericsson je pokretačka sila koja stoji iza Networked Society – svjetskog lidera u telekomunikacionim tehnologijama i uslugama.

Naš dugoročan odnos sa svakim većim operatorom telekomunikacija na svijetu omogućava ljudima, poslovanjima i društvu da ispune svoje potencijale i stvore održiviju budućnost.

Naše usluge, softver i infrastruktura – posebno mobilna, širokopojasna i cloud – omogućavaju telekomunikacionoj industriji i ostalim sektorima da bolje posluju, povećavaju efikasnost, unapređuju iskustva korisnika i grabe nove prilike. Sa nekih 115.000 zaposlenih i klijenata u 180 zemalja, kom-

binujemo globalnu prisutnost sa tehnologijom i liderstvom u pružanju usluga. Podržavamo mreže koje spajaju više od 2.5 milijardi ljudi. 40% svjetskog mobilnog saobraćaja odvija se preko mreže Ericssona. Naša ulaganja u istraživanje i razvoj omogućavaju da naša rješenja i naši klijenti uvijek budu na prvom mjestu.

Osnovan 1876.godine, sjedište Ericssona je u Stokholmu, Švedska. Ericsson se kotira na NASDAQ OMX berzi u Stokholmu i NASDAQ berzi u Njujorku.

www.ericsson.com

Erste banka Crna Gora posluje pod ovim imenom od 2009. godine kada je Erste&Steiermaerkische Bank d.d.

preuzela 100% kapitala Opportunity banke AD Podgorica.

Dio je Erste grupacije, koja je osnovana 1819. godine kao prva austrijska štedna banka. Od 1997. godine, razvila se u jednog od najvećih pružalaca finansijskih usluga u istočnom dijelu Evropske unije, sa oko 46.700 zaposlenih koji opslužuju oko 15.9 miliona klijenata u 2.697 filijala u sedam zemalja (Austrija, Češka republika, Slovačka, Rumunija, Mađarska, Hrvatska,

Srbija). Nudimo široku lepezu finansijskih rješenja i usluga: depozite, kredite, investicije, savjetovanje i druge usluge.

Fokusirani smo na crnogorsko tržište, a nudimo i usluge klijentima koji su aktivni i van zemlje preko podružnica Erste grupacije u regionu Centralne i Istočne Evrope.

Banka održava dugoročne veze sa klijentima iz svih segmenata, nudeći im pristupačne i transparentne proizvode kao i personalizovane usluge savjetovanja.

www.erstebank.me

Sa svojim velikim iskustvom i profesionalizmom u osiguranju, priznatom finansijskom snagom i snažnim partnerstvom sa majkom kompanijom, Generali grupacijom, Generali osiguranje Montenegro nudi sve vrste proizvoda vezanih za neživotno osiguranje.

Poslovanje Generali osiguranja Montenegro obuhvata raznovrsne proizvode i usluge, od proizvoda masovnih rizika (osiguranje od autoodgovornosti i osiguranje od nezgode) do osiguranja jako složenih industrijskih postrojenja, kao i od polisa porodičnog osiguranja do ugovora o osiguranju koji ispunjavaju složene potrebe kompanija.

Generali osiguranje Montenegro nudi dobra poslovna rješenja u oblasti osiguranja velikih kompanija, malih i srednjih preduzeća i institucija u svim poslovnim oblastima. Prepoznatljivija pojava Generali osiguranja na tržištu još više je ojačana efikasnošću kompanija u naplati šteta. Sa ciljem da postane lider na tržištu i u skladu sa odgovornostima koje je kompaniji dodijelila Grupa, Generali osiguranje Montenegro radi aktivno na razvoju novih proizvoda osiguranja koji do sada nijesu postojali na tržištu.

www.generali.me

Hipotekarna banka, sa svojom mrežom filijala i ekspozitura i multifunkcionalnih bankomata, elektronskog bankarstva

(HB i mHB klik), obavlja sveobuhvatne finansijske usluge za pojedince i preduzeća, u rasponu od tradicionalnih bankarskih do savjetodavnih, kao i usluga investicionog bankarstva. Sa svojim naprednim bankarskim tehnologijama uslugama,

Banka je jasno fokusirana na budućnost. Naši prioriteti ostaju nepromijenjeni: to su sigurnost naših klijenata, kao i najbolje i najinovativnije usluge, po čemu smo prepoznatljiviji na crnogorskom bankarskom tržištu.

www.hipotekarnabanka.com

JUGOPETROL AD je najveća kompanija u Crnoj Gori koja se bavi trgovinom naftom i naftnim derivatima i koja upravlja najvećim postrojenjem u Baru. Kompanija ima mrežu od 40 EKO benzinskih pumpi i objekte za snabdijevanje u tri luke i na dva aerodroma. EKO maloprodajna mreža nudi Eurodizel i bezolovni 95 i 98, koristeći bren-dove avio dizel i EKONOMY 95.

JUGOPETROL je osnovan u Kotoru 1947.godine. U oktobru 2002, HELLENIC PETROLEUM GRUPA kupuje 54.53% akcija JUGOPETROL AD Kotor preko HELLENIC PETROLEUM INTERNATIONAL AG. U decembru 2014, kompanija je prebacila svoje sjedište u Podgoricu, glavni grad Crne Gore, i promijenila ime u JUGOPETROL AD. JUGOPETROL AD se kotira na crnogorskoj berzi.

www.jugopetrol.co.me

Abu Dabi finansijska grupacija (ADFG) (i njena istočno-evropska podružnica Integrated EE Holdings)

osnovana je 2011. godine i bavi se ulaganjima u nekretnine vrijednim milijarde dolara širom svijeta, sa sjedištem u Abu Dabiju, Ujedinjenim Arapskim Emiratima, i nudi raznovrsne finansijske usluge. Portfolio nekretnina ADFG čine stambeni i poslovni prostori u Ujedinjenom Kraljevstvu, Istočnoj Evropi i Ujedinjenim Arapskim Emiratima sa 7.000.000 m² nekretnina vrhunskog kvaliteta. Vrijednost projekata u razvojnoj fazi iznosi 4 milijarde dolara na raznim lokacijama u Londonu, Abu Dabiju, Dubaiju, Crnoj Gori i Crnom moru. U proteklih šest godina, ADFG je uspio da donese optimalni povrat investitorima na ulaganja i razvio se da bi odgovorio na po-

trebe investitora prilagođavajući se makroekonomskoj klimi i prateći dinamiku tržišta.

ADFG, preko svoje podružnice Integrated EE Holdings, jeste jedan od najvećih investitora u Crnoj Gori. Prepoznata po osnivanju i izvođenju projekata kao što su The Capital Plaza, Hard Rock Café, CentreVille Hotel i Lučice Montenegro, kompanija je postala investitor koji danas mijenja izgled modern Podgorice i Crne Gore. Uspješan investitor u nekretnine, vlasnik hotela i restorana, Integrated EE Holdings jeste organizacija koja je danas viđena u regionu kao jedan od dominantnih i priznatih poslovnih partnera

www.adfg.ae

karanovic/nikolic

Advokatska kuća Karanović & Nikolić prisutna je na crnogorskom tržištu od

2006.godine, sa kancelarijom u Podgorici. Radeći zajedno sa iskusnim crnogorskim advokatima Milenom Rončević, Milanom Keckerom, Stefanom Lučićem i Nikolinom Kažić, naši pravni savjetnici u Crnoj Gori pružaju razne korporativne i

komercijalne pravne usluge domaćim i stranim klijentima.

Crnogorski tim je specijalizovan da investitorima, posebno onima iz sektora hotelijerstva i turizma, pruži pravnu podršku u oblastima kao što su nekretnine, bankarstvo i finansije i infrastrukturne finansije.

www.karanovic-nikolic.com

Lovćen osiguranje AD Podgorica, član Triglav grupe, vodeće finansijsko-osiguravajuće grupacije na Jadranu i jedne od vodećih grupa u Jugoistočnoj Evropi, prva je i jedina

osiguravajuća kuća u Crnoj Gori koja nudi sve vrste osiguranja. Kao lider na crnogorskom tržištu osiguranja, mi smo sinonim za sigurnost, odgovornost, profesionalizam, jednostavnost i savremenost.

Misija kompanije je IZGRADIMO SIGURNIJU BUDUĆNOST uz posvećenost odgovornom i održivom razvoju. Okosnicu kompanije čini tim od preko 350 zaposlenih, koji

ispunjavaju misiju Lovćen grupe (Lovćen osiguranje, Lovćen životna osiguranja i Lovćen auto) time što su posvećeni, stručni i predani. Kompanija je prepoznata zahvaljujući svom znanju, iskustvu i izuzetnosti u odnosu sa klijentima, zaposlenima, akcionarima i drugim stranama.

Vjerujemo da sa našim znanjem iz oblasti osiguranja možemo da pružimo klijentima, kako domaćim tako i regionalnim, proizvode i usluge koji će zadovoljiti njihove životne i poslovne ciljeve.

www.lo.co.me

Luštica Bay, najveća grinfild investicija u Crnoj Gori, zamišljena je da pruži zdravi, aktivni način života na obali Jadrana. Osmišljen tako da se

savršeno uklapa u okruženje, postaće stalni dom za nekoliko hiljada stanovnika. Sastoji se od raznovrsnih stambenih prostora, hotela i objekata, koji će pružati mir i privatnost, otkrića i avanturu.

Naši objekti su najmoderniji, i spolja i unutra, dizajnirani i opremljeni bez greške, i nude uslove svjetske klase. Njihova pozicija se uklapa sa topografijom brda pa se svi objekti mogu pohvaliti nevjerovatnim pogledom na zaliv i more. Okruženi su velikim otvorenim prostorom, čiji je prvobitni oblik netaknut. Zelene staze i stazice ukrštaju se kroz naselja i povezuju ih sa širom okolinom i glavnom marinom.

www.lusticabay.com

Osnovan 1975.godine, Microsoft (Nasdaq "MSFT") jeste svjetski lider u pružanju softvera, usluga, aparata i

rješenja koji pomažu ljudima i kompanijama da ostvare puni potencijal. Microsoft je vodeća produktivna platforma koja je prva u svijetu pokrenula mobilnu industriju, a zatim i cloud svijet.

Kancelarija Microsofta u Podgorici otvorena je 2007. godine, da bi se nastavila uspješna saradnja sa Vladom Crne Gore, koja je započeta 2005. godine potpisivanjem prvog Ugovora o strateškom partnerstvu. U junu 2015, potpisan je Memo-

randum o razumijevanju i još jedan ugovor o izdavanju licenci Microsofta Vladinim institucijama na period od tri godine.

Od samog osnivanja, uloženi su značajni naponi da bi se razvilo lokalno IT tržište. Takođe, stalno smo posvećeni smanjenju stope nelegalnog korišćenja softvera u Crnoj Gori, jer je to jedan od preduslova za ulazak u Evropsku uniju i važan je korak ka unapređenju lokalne ekonomije i ukupnog životnog standarda građana Crne Gore.

www.microsoft.com/montenegro

Kompanija Montenegro Stars HG osnovana je 2003.godine. Početni kapital kompanije iznosio je oko 150 miliona eura. Kompanija posjeduje tri hotela

koji se nalaze u Budvi i u Bečićima:

- Hotel sa 5 zvjezdica SPLENDID sa smještajnim kapacitetom od 688 ležaja
- Hotel sa 4 zvjezdice MONTENEGRO sa smještajnim kapacitetom od 352 ležaja
- Hotel sa 4 zvjezdice BLU STAR sa smještajnim kapacitetom

od 54 ležaja

Kompanija ima 590 zaposlenih.

Kompanija je uvela standarde poslovanja HACCP i USA-LI, standarde za bezbjednost i sigurnost, kao i standarde za očuvanje životne sredine koji se sada primjenjuju u sektoru turizma. Montenegro Stars HG dobitnik je najznačajnijih domaćih i inostranih nagrada i priznanja u hotelijerstvu, i lider je u turizmu u Crnoj Gori.

www.montenegrostars.com

imate prijatelja

Kompanija m:tel je u aprilu 2007. godine dobila licencu za trećeg operatora na teritoriji Crne Gore. Vlasničku strukturu m:tel-a čine 51% Telekom Srbija i 49% Telekom Srpske.

Mreža je počela sa komercijalnim radom 9. jula 2007. godine i do sada je otvoreno 16 poslovnica u 14 gradova Crne Gore. Iako najmlađi operator mobilne telefonije u Crnoj Gori, m:tel ima najveći broj prodajnih mjesta.

Osim usluga mobilne telefonije, m:tel kompanija pruža Internet usluge i usluge fiksne telefonije. Kompanija takođe ima konkurentnu i kvalitetnu ponudu kablovskih usluga. Sa m:box paketima koji kombinuju fiksnu i mobilnu telefoniju, internet i digitalnu televiziju, klijenti dobijaju sve telekomunikacione usluge na jednom mjestu, sa jednim računom i odličnom cijenom.

Od ulaska na crnogorsko tržište, m:tel je prepoznat ne samo po kvalitetu usluga, prijemčivim cijenama, ljubaznom, otvorenom odnosu sa klijentima, nego i po vodećoj ulozi u uvođenju novih tehnologija i usluga.

M:tel stalno ulaže u razvoj tehnologija koje će omogućiti da usluge budu dostupne i u seoskim područjima. Pored daljeg razvoja mobilnih mreža, kompanija značajno ulaže i u fiksnu mrežu. Ulažemo u razvoj optičke infrastrukture i baznih stanica za LTE signal.

Kao društveno odgovorna kompanija, m:tel aktivno učestvuje u svakodnevnom napretku crnogorskog društva, dajući doprinos razvoju zajednice, pa se posebna podrška pruža socijalnim, kulturnim, obrazovnim, zdravstvenim i sportskim programima i inicijativama.

www.mtel.me

NLB Banka

NLB Banka AD Podgorica članica je NLB Grupe, najveće slovenačke finansijske grupacije, sa 369 poslovnica, više od 6.000 zaposlenih i skoro dva miliona klijenata. NLB Grupa je osim Slovenije prisutna i na šest tržišta u Jugoistočnoj Evropi. Tradicija postojanja NLB Banke AD Podgorica duga je više od jednog stoljeća i datira od 1905. godine.

Danas je jedna od vodećih banaka na tržištu Crne Gore, na kojem preko 300 zaposlenih putem 19 filijala i isturenih šaltera

pruža usluge klijentima u 13 gradova širom zemlje. NLB Banka posluje kao univerzalna bankarska institucija, nudeći bankarske usluge stanovništvu, javnim ustanovama i velikim preduzećima. Banka je imala pionirsku ulogu u ponudi usluge mobilnog elektronskog bankarstva na tržištu Crne Gore, implementacijom mBanking rješenja, a inovacije i digitalizacija predstavljaju strateške vodilje i u budućnosti NLB Banke.

www.nlb.me

Payten

Grupa Payten SEE jedan je od najvećih operatora u Jugoistočnoj Evropi

u smislu prihoda koji stvara od prodaje softvera i usluga. Nastala je kao rezultat spajanja iskustva, znanja i rješenja iz velikih vodećih IT kompanija u regionu.

Naša vizija je da postanemo broj jedan pružalac informatičkih rješenja tako što ćemo razumjeti i moći da podržimo i na kraju potpuno preuzmemo čitave poslovne procese klijenata.

Danas, ASEE grupa uglavnom posluje u ovim segmentima informatičkog tržišta:

Bankarska softverska rješenja i usluge uključujući rješenja za mnogostruke kanale, integrisani osnovni bankarski sistem zasnovan na Oracle i Microsoft platformama kao i autentifikacija rješenja za sigurnost, sistema za izvještavanje prema

regulatorima i menadžmentu, kao i sistema za upravljanje rizicima.

Rješenja za platnu industriju, usluge i preuzimanje poslova za nefinansijske i finansijske institucije, uključujući rješenja veza na za elektronsku trgovinu, mobilna plaćanja, obrade kao i usluge vezane za bankomate i POS terminale.

Rješenja za integrisanje sistema i usluge za finansijske institucije, javnu upravu, sektore telekomunikacija i komunalnih djelatnosti: razvoj IT infrastrukture, implementacija i podrška, obezbjeđivanje funkcionisanja poslovnih procesa, automatizacija operacija i razvoj softvera po mjeri.

www.payten.com

U PwC kompaniji, cilj je da se izgradi povjerenje u društvo i da se riješe važni problemi. Mi predstavljamo mrežu koja je prisutna u 157 zemalja sa više od 223.000 zaposlenih, koji su posvećeni pružanju kvalitetnih savjetodavnih i poreskih usluga. U kompaniji PwC Montenegro, organizovani smo u

nekoliko službi koje pružaju usluge vezane za reviziju, savjetovanje, ljudske resurse, poreze, procjene i strategiju, upravljanje porezima i računovodstvo i upravljanje rizicima. U svakoj službi imamo visoko kvalifikovane i iskusne saradnike koji teže da pomognu klijentu da izgradi vrijednost, upravlja rizikom i poboljša rezultat.

www.pwc.com

Ramada Podgorica nalazi se u centru Podgorice, na tri minuta vožnje od centra grada i na pet minuta laganog hoda od rijeke. Hotel se nalazi pored tržnog centra Mall of Montenegro i udaljen je 15 minuta od aerodroma Podgorica. Ramada Podgorica City Hotel je prvi međunarodni lanac hotela u Podgorici i kao takav okuplja ključne figure iz poslovnog i javnog miljea, kao i iz medija koji dolaze iz cijelog svijeta. Naši zaposleni, koji dolaze iz Crne Gore, ali i iz inostranstva,

kao i kvalitetna usluga koju pružamo učiniće vaš boravak u Podgorici prijatnim. Ramada Podgorica ima 110 modernih soba dizajniranih prema Ramada standardima.

Sa preko 550 m2 konferencijskih sala, Ramada Podgorica je najtraženije mjesto u gradu za organizaciju konferencija, sastanaka, inicijativa i proslava. Hotel ima i balsku dvoranu, dvije konferencijske sale i dvije sale za sastanke.

www.ramadapodgorica.me

Kompanija S&T se bavi realizacijom kompletnih IT rješenja, integracijom sistema, pružanjem usluga informatičkog konsaltinga, servisa i podrške u cilju rješavanja poslovnih problema svojih klijenata. S&T je u Crnoj Gori osnovan avgusta 2002.godine sa 100% kapitalom S&T Group AG. S&T Crna Gora posluje u okviru poslovnih jedinica: Infrastrukturalna rješenja (network & security, enterprise systems i outsourcing) i Business solutions (SW razvoj).

U Crnoj Gori nudimo rješenja bazirana na proizvodima naših partnera, renomiranih svjetskih brendova kao što su: Microsoft, Oracle, Check Point, Juniper, Entrust, SafeNet, Trend Micro, Digi, ArcSight, Iron Mountain, VmWare, McAfee, Cisco, EMC, HP, IBM, Fujitsu, Hitachi, Imperva, Bosch, CrossMatch, MaxData...

S&T Crna Gora je jedinstveni IT sistem integrator u Crnoj Gori, sa reputacijom pouzdanog partnera, zahvaljujući brojnim uspješno realizovanim projektima u telekomunikacionim

kompanijama, finansijskim institucijama, državnom i javnom sektoru, kao i privatnom sektoru, među kojima se posebno ističu projekti koji su od strateškog značaja za dalji informatički napredak Crne Gore:

- Glavni web portal Vlade Crne Gore www.gov.me,
- Konsolidacija DC i DR u NLB Montenegro,
- Centralna korporativna informatička sigurnosna rješenja T-Com Crna Gora,
- Web portal za Online servise Vlade Crne Gore www.euprava.me,
- SW rješenje za Projekat stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem,
- Implementacija državnog GOV CA i centralnog javnog POSTA
- CA PKI sistema, Implementacija SWIS, integralnog HW i SW-a rješenja za sistem socijalnog staranja u Crnoj Gori.

Akcionarsko društvo Sava osiguranje uspješno posluje na crnogorskom tržištu već 18 godina i pruža kvalitetno i sigurno neživotno osiguranje. Sava osiguranje je u 100% vlasništvu društva za reosiguranje Sava Re, koji je najveći reosiguravač u Sloveniji i u regionu. Ključne prednosti kompanije su četrdesetogodišnje iskustvo, međunarodna reputacija, dobar učinak i stabilnost poslovanja.

U okviru kompanije Sava osiguranje, pored Uprave, postoje filijale koje posluju u Herceg Novom, Kotoru, Tivtu, Budvi, Baru, Ulcinju, Podgorici, Nikšiću, Danilovgradu, Cetinju, Bijelom Polju, Beranama, Rožajama i Pljevljima.

Kompanija Sava osiguranje nudi proizvode ličnog osiguranja i osiguranja imovine. Proizvodi osiguranja imovine obuhvataju

osiguranje domaćinstva; lično osiguranje obuhvata osiguranje od nezgode i putno-zdravstveno osiguranje; a osiguranje motornih vozila obuhvata osiguranje od odgovornosti za štete pričinjene trećim licima i auto kasko osiguranje.

Svi klijenti dobijaju jedinstveno rješenje koje je prilagođeno njihovim uslovima i očekivanjima. Prilagođavanjem pokrivača, Sava osiguranje obezbjeđuje najbolju moguću zaštitu svim klijentima. Sava osiguranje je posvećeno zaštiti interesa klijenata i izgradnji partnerstva koje će trajati generacijama.

www.sava.co.me

Saga CG d.o.o. Podgorica, koju je osnovala Saga d.o.o. Beograd, posluje od aprila 2007.godine uz punu podršku majke kompanije. U saradnji sa Saga d.o.o. Beograd, klijentima nudi najbolja rješenja iz IT oblasti. Godine 2009, Saga postaje dio New Frontier grupe – ICT kompanije koja najviše obećava u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Naši klijenti su iz sektora telekomunikacija, finansijskog i javnog sektora i proizvodnje.

Osnovna djelatnost: projektovanje, izgradnja, integracija i održavanje IT sistema, mrežna i telekomunikaciona rješenja (Telco/ Carrier/Enterprise), sistemi za podršku operativnih i poslovnih procesa telekom operatera (OSS/BSS), kontakt centri, poslovna rješenja (ERP, CRM, Content & Document Management, DWH/BI), razvoj poslovnih aplikacija (elektronsko bankarstvo, sistemi za plaćanja...).

www.saga.me

Već više od 165 godina, ime Siemens je sinonim za međunarodno i globalno prisustvo. Siemens je tehnološka kompanija sa osnovnim djelatnostima na polju elektrifikacije, automatizacije i digitalizacije kao i na polju efikasne upotrebe električne energije, uključujući oblasti medicinskog snimanja i laboratorijske dijagnostike. Na dan 30. septembar 2016. godine, Siemens ima oko 351.000 zaposlenih u više od 200 zemalja. Poslujemo u 289 većih postrojenja za proizvodnju širom svijeta. Pored toga, imamo kancelarije, skladišta, istraživačke i razvojne centre i prodajna mjesta u skoro svakoj zemlji na svijetu. Elektrifikacija, automatizacija i digitalizacija su dugoročna polja rasta Siemens. Kako bi se u potpunosti

iskoristio potencijal tržišta u ovim oblastima, naše poslovanje je podijeljeno na osam divizija, u oblasti zdravstva i eolske energije, kao i posebnim poslovnim jedinicima.

Imajući u vidu i stručne potencijale u Crnoj Gori, Siemens nastoji da u što većoj mjeri angažuje domaće znanje, potvrđujući svoju orijentaciju da crnogorske kompanije steknu neophodno znanje i stručnost, čime će misija kompanije dobiti svoj puni smisao.

www.siemens.com/me

Societe Generale banka Montenegro moderna je i dinamična finansijska institucija koja kroz široku mrežu ekspozitura u cijeloj Crnoj Gori pruža kompletan asortiman bankarskih usluga građanima i pravnim licima.

Reputaciju jedne od vodećih banaka, Societe Generale banka Montenegro stekla je svojim profesionalizmom i kvalitetom usluga zasnovanom na standardima Societe Generale Grupe. Stavljajući klijenta u centar svojih aktivnosti, banka je u posljednjih nekoliko godina značajno povećala svoje tržišno učešće, što dokazuje visok stepen povjerenja njenih klijenata. Societe Generale banka Montenegro dobitnica je nekoliko međunarodnih i nacionalnih nagrada i priznanja od kojih izdvajamo nagrade časopisa The Banker u izdanju Financial Times grupe iz Londona za najbolju banku u Crnoj Gori za 2012, 2014, 2015 i 2017.godinu kao i Euromoney nagradu za

izuzetnost za najbolju banku u Crnoj Gori za 2012, 2015 i 2016. godini.

Kao društveno odgovorna kompanija, Societe Generale banka Montenegro dobitnica je nagrade za filantropiju ISKRA za 2011, 2012 i 2015. godinu za sveukupan doprinos banke i zaposlenih crnogorskom društvu i inkluzivnom obrazovanju. Banka je takođe dobila nagradu Naravno ravnopravno koja joj je dodijeljena za najbolju praksu u postizanju rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori. Privredna komora i Unija poslodavaca Crne Gore nagradile su banku tri puta za doprinos zajednici. Societe Generale banka Montenegro ima 20 ekspozitura, od kojih je sedam u Podgorici, a ostale su u Danilovgradu, Cetinju, Ulcinju, Baru, Budvi, Kotoru, Tivtu, Igalu, Nikšiću, Kolašinu, Bijelom Polju, Beranama i Rožajama.

www.societegenerale.me

Telenor je postao dio crnogorskog telekomunikacionog tržišta 1996. godine, kao prvi mobilni operator u zemlji. Sa preko 20 godina rada, kompanija je postepeno uvodila tehnološke inovacije, počev od glasovnih poruka do LTE tehnologije. Telenor je među prvima uveo napredne digitalne usluge kao i 4G tehnologiju. Jačanje i digitalizacija društva ključna su pokretačka sila svakodnevnih operacija kompanije, i vođene su principom jednostavnosti, održavanjem obećanja, inspiracije i poštovanja.

Telenor Montenegro je dio Telenor grupe, jednog od najvećih svjetskih mobilnih operatora sa više od 211 miliona klijenata

na 13 tržišta. U protekle dvije decenije, Telenor je značajno investirao u razvoj mrežne infrastrukture i implementaciju modernih tehnologija. Telenor Crna Gora je lider na tržištu mobilne telefonije sa 376.6 klijenata i tržišnim udjelom od 36.23%. Telenor pokriva 97% Crne Gore brzim internetom i nastavlja da uvodi 4G mrežu u svim djelovima zemlje. Tokom 2017.godine, mreža Telenora je modernizovana zamjenom postojeće opreme tehnologijom posljednje generacije, na 350 lokacija u Crnoj Gori.

www.telenor.me

Italije i Crne Gore, i unapređuje razvojne prilike u industriji prenosa električne energije na Balkanu.

Terna Crna Gora realizuje aktivnosti vezane za implementaciju i upravljanje električnom povezanošću između

Kompanija je u vlasništvu Terna SpA, najboljeg nezavisnog operatora u Evropi, šestoj u svijetu po dužini prenosnih kablova kojima upravlja.

www.terna.it

Pivara Trebjesa doo Nikšić, proizvođač jednog od najpoznatijih crnogorskih brendova – Nikšićkog piva, dio je kompanije Molson Coors Brewery, trećeg po veličini proizvođača piva u svijetu. Porijeklo onoga što danas znamo kao Nikšićko pivo datira još iz 1896.godine. Trebjesa proizvodi lokalna piva: Nikšićko Pivo, Nikšićko Gold, Nikšićko Cool Lemon, Nikšićko Cool Grapefruit, Nikšićko Nefiltrirano i Onogošt. Ima licencu za proizvodnju Jelen piva i Apatinskog piva, a portfolio obogaćuju

i poznati svjetski brendovi piva kao što su Staroprmen, Corona, Becks, Leffe, Hoegaarden, Stella Artois i Löwenbräu.

Trebjesa igra ključnu ulogu u nacionalnoj privredi i doprinosi njenom razvoju kroz razna sponzorstva, donacije i projekte lokalne zajednice.

Privredna komora nagradila je pivaru Trebjesa kao najuspješniju kompaniju u Crnoj Gori u 2016. godini.

www.pivaratrebjesa.com

Od ulaska na crnogorsko tržište, poslovni imperativ obje kompanije je stvaranje kvalitetnih i inovativnih proizvoda namijenjenih pravnim i fizičkim licima kao i visoki nivo usluge. UNIQA ima široku lepezu proizvoda osiguranja počevši od imovinskog osiguranja, osiguranja od nezgoda, osiguranja

UNIQA osiguranje je dio UNIQA grupe, jedne od vodećih osiguravajućih grupa u Austriji i srednjoj i istočnoj Europi.

Sa aktivnostima na crnogorskom tržištu UNIQA je počela kroz kompanije UNIQA životno osiguranje a.d. Podgorica i UNIQA neživotno osiguranje a.d. Podgorica u februaru 2008.

automobila, zdravstvenog osiguranja i različitih proizvoda životnih osiguranja. Posebna pažnja se posvećuje uvođenju novih tehnoloških rješenja, usavršavanju poslovnih procesa te kvalitetnoj i brzom isplati šteta.

UNIQA je postala simbol pouzdanosti, odgovornosti i drugačijeg, pozitivnog pogleda na svijet. Svakoga dana pažnju usmjeravamo na želje i potrebe ljudi, hrabreći ih da krenu za svojim snovima i da otkrivaju sve što ih ispunjava i čini srećnim. UNIQA tim u Crnoj Gori trenutno čini više od 120 zaposlenih i sve veći broj posrednika.

www.uniqa.me

**BIJELA KNJIGA
INVESTICIONA KLIMA U CRNOJ GORI 2016 - 2017**

Izdavač:
Savjet stranih investitora u Crnoj Gori
Novaka Miloševa 29/II, Podgorica
www.mfic.me

Za izdavača:
Marija Šuković
izvršna direktorka Savjeta

Prevod:
Jasmina Čeranić

Dizajn:
Ana Đurković

Tiraž: 300
Štampa: AP Print

Podgorica, mart 2018. godine

Adresa: Novaka Miloševa 29/II, Podgorica | **vebsajt:** www.mfic.me